

Fy GSC in Akademia

ÚJ FOLYAM XXI. 3-4. SZÁM BUDAPEST 2012. ÁPRILIS ÁRA 780 FT

MAGYAR SZEMLE

A NYOLCVANÉVES ANTALL JÓZSEF ÉLETMŰVE: BOD PÉTER ÁKOS, ENTZ GÉZA ANTAL, GRÓH GÁSPÁR, JESZENSZKY GÉZA – ALBERT GÁBOR A NÉMET KITELEPÍTÉSEKRŐL – ÁRVA LÁSZLÓ ÉS SCHLETT ANDRÁS: FELZÁRKÓZTATÁSI STRATÉGIÁK A TÁVOL-KELETEN II. – TAXNER TÓTH ERNŐ: A SZENTKORONA 1790-ES DIADALÚTJA – SZOLLÁR LAJOS ÉS KORÁNYI LÁSZLÓ AZ EGÉSZSÉGÜGYRŐL – ÁNGYÁN JÓZSEF: A MAGYAR VIDÉK – MOLNÁR ZOLTÁN ÉS SZALONTAI ÁBEL FOTÓI

A MAGYAR SZEMLE EBBEN AZ ÉVBEN 20 ESZTENDŐS!

*

2012-től lapunk ára: 780 Ft.

Köszönjük támogatóinknak adójuk 1%-át. Kérjük, hogy idén is támogassák a lapunk kiadását biztosító Magyar Szemle Alapítványt. Adószám: 18055067-2-42

*

2011 januárjától jelenik meg a *Hungarian Review*, a *Magyar Szemle* angol nyelvű „testvér lapja”. A két folyóirat együttműködését nemcsak a főszerkesztő, Kodolányi Gyula személye, hanem a szerzők és cikkek kölcsönös jelenléte is biztosítja. A *Hungarian Review* megvásárolható a *Magyar Szemle* szerkesztőségében is. Kedvezményes ára 800 Ft.

*

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN

<http://www.magjarszemle.hu>

DRÓTPOSTACÍMEINK

Főszerkesztő: kodolanyigyula@magjarszemle.hu

Szerkesztőség: msza@magjarszemle.hu

Terjesztés: msza2@magjarszemle.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 13–15 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula Szabados György

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI

OTP Bank Nyrt.

Batthyány Lajos Alapítvány

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Szövetség a Polgári Magyarorszáért Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Richter Gedeon Rt.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: Kodolányi Gyula

Szerkesztőbizottság: Borbándi Gyula,
Czakó Gábor, Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc,
Mellár Tamás Szabados György

Olvasószerkesztő: Sebestyén Ilona Rovatvezető: Gróh Gáspár
Képszerkesztő: Csejdy Virág Tördelőszerkesztő: Dombi Viktória
Korrektor: Kiss István

Új FOLYAM XXI.	3-4. SZÁM	2012. ÁPRILIS
Granasztói György	Szelf Európa	3
Gróh Gáspár	Antall József – 80	9
Entz Géza Antal	Antall és Adenauer	15
Jeszzenszky Géza	Antall, a külpolitikus. 1. rész	37
Bod Péter Ákos	Az „elmúlt húsz” év mint kudarc?	64
Albert Gábor	Magyar felelősség – német szolidaritás?	82
Árva László– Schlett András	Állam az őrhelyen. Felzárkózási stratégiák a Távolságon. 2. rész	96
Taxner Ernő	Tudósítások a szentkorona 1790-es diadalútjáról	111
SZENT ISTVÁN TERV		
Ángyán József	Magyar föld, magyar vidék	121
Szollár Lajos– Korányi László	Egészségünk ügye – A Szent István Tervről	135
Palotai János	Akik egy hajóban eveznek. Portré két fotósról, Molnár Zoltánról és Szalontai Ábelről	149

KÖRKÉP

<i>Gróh Gáspár</i>	<i>Az újrapolgárosodás esélyei a 21. században</i>	160
<i>Fáy Zoltán</i>	<i>Pápai vizek kalózzai</i>	172
<i>Kubinszky Mihály</i>	<i>Az építészeti rajzolásról</i>	176
<i>Brenner János</i>	<i>Németország „energikus” arculata</i>	183
<i>Udvaros Béla</i>	<i>Gondolatok színházról, színjátszásról</i>	188
SUMMARIES		193
E SZÁMUNK SZERZŐI		197

E számunkat Szalontai Ábel és Molnár Zoltán fotóival illusztráltuk. A borítón Szalontai Ábel fotója: *Kolontár, 2010*

otpbank

SZELF EURÓPA

[*Self-Europe*]

A terrorizmus szakértői használják újabban azt a kifejezést, hogy *self Islam*. A veszélyes szélsőségesek között most már sokan vannak, akik nem vallási vagy radikális politikai irányzat követői, hanem tetteik indoklásakor csak csipegetnek különböző nézetek elemeiből, állításaiból, agresszivitásukat nem valamilyen meggyőződés nevében élik ki. Önmegvalósítási vágyuk egyedi, pszichikai defektusnak, identitászavarnak látszik, olykor a brutális tragédia is bekövetkezik. A tragikus és kegyetlen végkifejletek persze ritkák, következményként azonban figyelmet érdemelnek abból a szempontból is, hogy elharapódzó tömegjelenség húzódik mögöttük, miközben jellegzetes társadalmi válságtünetként szokták emlegetni ezt a magatartást.

Az önkiszolgáló ösztönösségnek, a mimézis sajátos megnyilvánulásainak sokféle formája ismert a művészetben is. Sőt minden kulturális folyamat kezdetén, átalakulásakor jellemző lehet motívumok öncélú átvétele, idegen hatások ereje. Továbbá még az is felvethető, hogy szelídebb formában mindenkire jellemző valamilyen mértékben, ami természetes következménye korunk kulturális beidegződéseinek. Itt azonban más a helyzet. Újnak látszik, hogy egy zárt eszmerendszerből, így egy vallásból, politikai ideológiából kezdenek részleteket önkényesen kiválogatni. Mintha a hit alakulna át itt afféle svédasztalos étkezéssé úgy, hogy egy-egy tétel valamilyen zavaros diskurzus, netán handabandázás kötőelemévé válik. Egy magyarázatot igénylő cselekedet indoklásává. Tekintsünk el a kriminalisztikai vonatkozásoktól, s szögezzük le azt is, hogy a véleménynyilvánítás szabadságá-

gához az összefüggéstelen beszéd szabadsága/lehetősége is hozzátartozhat. A jelenséget mégis érdemes figyelembe venni magyarázó ereje miatt.

A válság, jóllehet a kifejezést gyakran használják a gazdaságra szűkítve, a mai közfelfogás szerint már jó ideje abban áll, hogy a nyugati kultúra embere nem hiszi el, hogy képes megkülönböztetni, mi a jó, mi a rossz, mi az igazságos, mi az igazságtalan. Oswald Spenglertől a francia deklinológusokig, Timothy Garton Ashig és az europesszimizmusig számtalan formában, szemszögből és végtelenül sok részlettel gazdagodik a válság és a hanyatlás témája, s újabban mind gyakrabban kapcsolódik hozzá a kérdés, hogyan kell megvédeni a demokráciát. A tény, hogy folyamatos a vita arról, milyen az igazságos, a jó vagy a még jobb társadalmi-politikai berendezkedés, két dolgot mindenképpen kifejez. Egyrészt éppen a hanyatlás következtében nincsen többé élettere a politikai filozófiának, másrészt az emiatt érzett nyugtalanság, melankólia bizonyítja, hogy még nem felejtődött el, hogy még mindig van igény iránta. A kultúra válságfolyamata tehát nem egyenes vonalú. Nem magától értetődő, hogy az út egyre mélyebbre visz.

Az egyik bizonyíték erre az Európai Uniót létrehozó gondolat megszületése és végigvitele. A Nyugat alkonya már az első világháború vége óta közkeletű állításnak számított. Ám 1950-ben, a többek között a személyiség tiszteletét és szuverenitását, a nemzetek mint nagy közösségek közti megbékélést elindító terv (ne legyen különbség győztes és vesztes között) az erkölcsi megújulás terve volt. A megvalósításával létrejött új, demokratikus intézményrendszer válasz volt azokra a kérdésekre, amelyeket a világháború tragédiája, a mérhetetlenül nagy emberáldozat, benne a zsidóság vészorszaka, a náci fasizmus végleges veresége és a mindezekből adódó tanulságok vetettek fel. A politikai filozófia egy időre ismét létjogosultságot kapott, mert a háború utáni európai nemzedék megértette, hogy mi az igazságos, mi az igazságtalan, mi az erény, a közjó

a demokrácia új keretei között, tudhatta, hogy ezeket magáévá kell tennie, ha el akarja kerülni az iszonyatok megismétlődését. Miközben ma szerte Európában szilárd a meggyőződés, hogy a tragédiát az erős demokráciák nem engedik megismétlődni, az új Európába vetett hit, az erény és a közjó igénye mintha ismét álommá változna. Megint tudomány, egyetemi tantárgy lett a politikai filozófiából, mert a közfelfogás az, hogy az értékítélet tudománytalan, a tényeken alapuló ítélet számít, csak ez tudományos.

Negyven év múltán, a kommunista diktatúra megszűnésével azonban ismét új helyzet állt elő. A változás a felszínen politikai rendszerek átalakításával, a térképek átrajzolásával járt, a mélyben, ösztönösen és kaotikusan ennél sokkal több történt. Olyasmi, ami egy vonatkozásban biztosan emlékeztetett a nácizmus bukására. A kommunista diktatúrák bukását sem előzte meg történelmi tapasztalat, ekkor is kérdés volt, hogy mi következik a bukás után. Ráadásul a legfontosabb következményt lehetett a legnehezebben felismerni. Eltűnt, ha nem is hirtelen és nyomtalanul, az utolsó ember. A legnyomorultabb. A minden eszménytől, minden erkölcsi vágytól megfosztott, de táplált, ellátott, úgy-ahogy gondozott, kitarított, puhább és keményebb diktatúrák karámaiba szorított *homo sovieticus*. Az ún. új demokráciák megszületése, lassú integrációjuk a nyugati világ két nagy szövetségi rendszerébe ideig-óráig általános eufóriával járt, például a keletnémetek tömeges menekülése idején, majd a berlini fal ledöntésekor.

Utólag visszatekintve megállapítható, hogy nemcsak ennek a változásnak a lényege és természete maradt rejtve, hanem különleges következménye is. A diktatúra megszűnésével itt is új életre kelt a politikai filozófia, igaz, nem olyan katartikus körülmények között, mint Nyugaton, 1945 után. Közép-Európában 1990 táján minden a demokráciáról szólt. Demokráciának azt a mintát tekintettük, amit az egyesült Európa hozott létre a világegésre adott válaszként. Szabad választások során többpártrendszeren alapuló parlamentek

jöttek létre minden olyan országban, amely fenntartások nélkül és gyorsan csatlakozni akart a Nyugathoz. Miközben mindenki érezte, hogy szakítás történt a korábbi korszakkal, Magyarországon például a Kádár-korszak politikai és eszmerendszerével, minden nemzedék számára különleges problémaként vetődött fel az identitás, a közösségi hovatartozás a kommunizmus bukása után. A kommunizmus elutasítása igen erős volt még azok körében is, akik korábban aktív szerepet játszottak az előző politikai rendszerben, amely pedig inkább lefojtotta a nemzeti összetartozás érzését egy, a nemzetinél felsőbbrendű identitás nevében.

Az egykori szovjet csatlós államokban a szuverenitás visszaszerzése döntő szerepet játszott abban, hogy 1990 körül a demokrácia, az emberek alapvető egyenlősége, a néphatalmon alapuló állam, valamint a közös nyelv és kultúra jelentősége végre összekapcsolódni látszott a patriotizmus keretei között. Miközben e változások hatására ismét aktuálisak lettek a kérdések az erény és a közjó értelméről, itt keresendő az a mozzanat is, amely, közép-európai szemmel nézve, a mai európai válság lényegéhez kapcsolódik.

A *Self-Europe* a bizalmatlanság, a hitelvesztés tünete. Tény, hogy a jelenség felerősödött az elmúlt években. Miközben az Európai Unió legfontosabb dokumentumai az alapító atyák által lefektetett elvekre épülnek, maga a diskurzus az Európai Parlamentben, a Bizottság berkeiben és a sajtóban gyakran kiszámíthatatlanul ellentmondásos, felszínes, olykor eléri a pusztító hiszterizálás szintjét. Magyarország fekete báránnyá válása 2010 második fele óta számtalan példát mutat erre. *'Orbán proposes to offer ethnic Hungarians living in neighbouring countries Hungarian citizenship, rather as Hitler did for ethnic Germans in Czechoslovakia.'* (*The Observer*, 2012. I. 8.). Az állításra egyszerű választ lehet adni. A kettős állampolgárság számos országban létezik, a magyar választási reform keretében a nem rezidens állampolgárok csak egy szavatot adhatnak le, listára, a Magyarország név hasz-

nálata nem kapcsolódott területi igényhez 1945 óta semmilyen hivatalos megnyilvánulásban vagy kormányzópárt programjában.

A Hitler-párhuzam ellenben, melyhez hasonló vadságú szenvedélyes állítás igen nagy számban kering jelenleg is, végletességével alig helyrehozható károkat okoz. Még azt is fel lehet vetni, hogy sokan új centrum-periféria ellentét kialakulására következtetnek belőle, és fokozza az ellenérzést az európai egységgel szemben. Arroganciát lehet kiolvasni belőle, amely megengedi, hogy bizonyos alkalmakkor szabad egymás mellé helyezni kapcsolatba egyébként nem hozható, felszínes állításokat. Például akkor, ha kisebb, szegényebb és távolabb eső tagországról van szó.

A *Self-Europe* azonban nemcsak inkoherenciájuk által is pusztító állításokat jelent az európai egység politikai filozófiájának ellentétéként. Nemcsak arról van szó, hogy egymáshoz nem illeszkedő, indulatkeltő állítások kiszámíthatatlan hatásokat gerjesztenek a kontinensen, keleten és nyugaton egyaránt. Magát az európai diskurzust fenyegeti veszély, ha hátsó szándékot, közönyt, tudatlanságot, jobb esetben tájékozatlanságot is fel kell tételezni mögötte. Lobbierdeket, politikai formációk küzdelmét, hatalmi harcok lecsapódásait, melyek számára a szavak, az okfejtések álcázásul szolgálnak, vagy még azt sem. A jelenség egy kulturális csőd veszélyét jelzi.

A kultúra a megértés, a tudás képességét is magában foglalja. Ám amiről eddig esett szó, az ezek fordítottja. Közép-Európából nézve régi fájdalom, hogy itt több a megértés a nyugati kultúra iránt, mint megfordítva. Most a panasz lényege az, hogy rejtve marad, sőt közömbös annak a különleges útnak a jelentősége, amelyet a kommunista uralom összeomlását követően kellett megtenni ebben a régióban. Ez az út különbözik a régi demokráciák által megtett úttól. A rajta haladókról megfogalmazott ítélet a ma megszokottá válthoz képest sokkal nagyobb körültekintést, megértést és

alapos tudást kívánna. Ellenben a közöny és a kevés ismeret közegében tág tere van a fantomokról szóló rossz álmok megalkotásának. A fantomok ijesztgetnek és idegenkedést, viszolygást keltenek. A politikailag korrekt a felszínesség hordozója. A felszínességnek persze nincs szankciója, de mindenütt növeli az elidegenedést és a szkepszist.

Nagyobb távolságból szemlélve felvethető a kérdés: Posztmodern fordulat zajlik-e, mert a perem nem viseli el, hogy „a másik”-nak tekintsék? Vagy lassan feloldódnak majd a feszültségek, hogy újakezdődjék a melankolikus töprengés az alkonyról?

GRANASZTÓI GYÖRGY

ANTALL JÓZSEF – 80

Azt mindenki megérdemelné, hogy nyolcvanadik születésnapját egészségben, tetterősen élje meg, hogy valóban születésnapját, és ne születésének nyolcvanadik évfordulóját ünnepeljük. Ennyi év ma már nem számít soknak: a köztudat szerint az igazi idős kor csak majd ezután kezdődik. És szerencsénkre szép számmal vannak, akik még ekkor is igazi fiatalok: kíváncsiságuk, alkotóerejük teljében dolgoznak. Antall Józsefnek nem adatott ennyi idő, nagyon korán, nagyon sok rászabott feladatot hagyva utódaira ment el közülünk: idestova húsz éve érezzük hiányát. Nemcsak családja, barátai, szűkebb köre: a magyar társadalmi és főként politikai élet számára máig érezhető ez a hiány: szellemi értelemben többet senki sem érhet el annál, mint hogy hiánya tartósan utókorával marad. A neki adatott kevés időben maradandó értéket teremtett, több idő ahhoz kellett volna neki, hogy a valóságos térben is kiteljesítse azokat az értékeket, amelyeket csak részben tudott megvalósítani.

A történelemkönyvekben (amíg lesznek...) mindig ott állnak majd a szép szavak, hogy kimagasló érdemei voltak a rendszerváltoztatás előkészítésében, az új rendsz formálásának első, legfontosabb szakaszában, hogy az új magyar demokrácia első miniszterelnökeként vezetésével formálódott újra a jogállamiság, zajlott a pártállam és a tervgazdaság lebontása, születtek az átmenet legfontosabb törvényei, hogy általa lett Magyarország a régió legelfogadottabb országa, személyes elismertsége, tekintélye nagyon sokat számított az indulás sikereiben.

Az már nem nagyon fér bele a könyvekbe, hogy mindent milyen atmoszférában tette, hogy miféle méltatlan tá-

madásokat, mennyi mocskolódást, alantas rágalmat kellett elviselnie, hogy ellenfelei milyen eszközöket használtak személye és kormánya, politikája lejáratására. Lehet, egy ünnepi emlékezésben nem is kellene erről szólni, mégis kihagyhatatlan: teljesítményének fontos része, személyiségének egyik meghatározó vonása, hogy mindezt milyen higgadt méltósággal viselte – bizonyos, hogy mindez nemcsak politikai problémát, hanem súlyos emberi megpróbáltatást is jelentett számára. A támadások egy része kifejezetten emberi méltósága ellen irányult. Gőgösnek, humortalannak, ridegnek, érzéketlennek, az egykori, évtizedeken át gyűlöletesnek hirdetett „úri Magyarország” visszaállítójának állították be, „keresztény kurzus”-ról, antiszemitizmusról beszéltek kormányzati működése kapcsán, és minden lehetséges módon szinte hisztérikus hangulatot igyekeztek kelteni ellene. „Homo politicusnak Ön biztosan nem akar ki. / De homo morálisnak?” – írta az SZDSZ pártsajtójának többre hivatott poétája, aki a már utolsó heteit élő, nagybeteg miniszterelnököt alamuszi elhatárolással, de Sztálinhoz hasonlította, miközben arról elmélkedett, hogy „a küldetéstudat, a gőg, / elhomályosította az ítélőerőt” – mármint Antall Józsefét, és nem az övét. (Jellemző egyébként, hogy ebben az időben és ebben a körben a „küldetéstudat” szó a legsúlyosabb gyalázkodó jelzők egyikének számított.)

Ez a vers bizonyára már nem jutott el Antall Józsefhez, de azt jócskán érezhette, hogy a gyűlöletbeszéd az ő politikája tényleges tartalma elleni támadássorozat része, hogy mindebben a leváltani akart diktatúra támad vissza. A szisztematikusan szervezett gyűlölet légkörénél talán nagyobb gondot okozott neki, hogy saját hátszországából induló súlyos támadásokkal kellett küzdenie. De nem kis feladat volt számára az is, hogy biztosítsa a részben értetlen, részben a maga gondjaival elfoglalt nyugat támogatását, amely nem élte át azt a hosszú diktatúrát, aminek Magyarország is áldozata volt – melynek a demokráciához való viszonyát

is másként alakította, mint a szerencsésebb sorsú államok polgárait. Betegségének gyors rosszabbodása és korai halála bizonyosan összefügg azzal, hogy tengernyi, alighanem elkerülhető, nemcsak lelki, de nagyon sok fizikai többletfeladat terhét róta rá ez a politikai és társadalmi közeg.

Aligha lehet néhány sorban elkészíteni e nagyszabású, bár fájdalmasan rövid életút és politikai pálya mérlegét. Bizonyos, hogy tartósan otthagya lenyomatát a magyar történelem alakulásán, nemcsak a jogalkotás, kormányzás, politikai rendszer formálódásán, hanem a politikai kultúrán is. Az is biztos, hogy sok minden másként alakul, ha több ideje marad – nemcsak a kormányzásra, hanem az általa képviselt értékek meggyökereztetésére. Másként alakul a pártrendszer fejlődése, nem akadnak el fontos folyamatok, köztük olyanok, amelyeknek adott állapotukban való megrekedését utólag az ő hibájának szokás tekinteni, mint például a privatizáció és a reprivatizáció, az átvilágítás és politikai igazságtétel ügyét.

Államférfiúi emlékezetének, kormányzásának mérlegét erősen befolyásolja, hogy munkássága a keretek kialakítása után, tehát a részletes kidolgozás előtt félbeszakadt. De ha nem így történik, akkor is kérdés, hogy mit sikerült volna elhárítani a velejükig hazug támadások nyomán ellene irányuló vádaktól, azokból, amelyek nyomát emléke is magán viseli. Ezeknek egy része mélyen gyökeret vert, noha sokuk esetében éppen az ellenkezőjük az igazság. E félreértelmezések, tudatosan végiggondolt támadások szülte rágalmak némelyike nemcsak a vele szemben álló erők körében vált axiómává, hanem még a művét elismerő szimpatizánsok gondolkodásába is beszivárgott. A sajtópropaganda agymosásának nyomait nem írták felül a szakmai elemzések, méltatások. Hiába van ma már értékelhető gazdagságú Antall-szakirodalom, a köztudatban nem alakult ki róla egy teljesítményének történelmi jelentését feltáró, távlatosabb kép.

Nem jelenik meg kellően árnyaltan politikai krédójának legalapvetőbb vonása sem: az, hogy gondolkodásá-

nak kulcsfogalma a nemzet volt. Egykori és mai bírálói ezt csak és kizárólag mint nacionalizmust értelmezték (aminél nagyobb bűn sem a kádári, majd posztkádárista és a neoliberais gondolkodás számára nem képzelhető el), de hívei túlnyomó többségének sem jelentett mást, mint hogy valaki végre teljes magyarságban gondolkodik (amit a választási győzelem pillanataiban a „lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekintem magam” kijelentés igazolt).

Antall nemzeti paradigmája azonban nem nacionalizmus volt, ahogyan nem is pusztán a magyarságra vonatkozott. Ez az elképzelés egy jellemzően geopolitikai természetű gondolkodásmódon alapult, amelyekben a világpolitika rendszerének alapegységei a nemzetek, illetve a nemzetállamok, amin nem változtat (sőt, némely vonatkozásban erősíti) a világgazdaság nemzetek fölötti működése. Ezt a paradigmát Antall nemcsak Teleki Pál (családi örökségként kapott) gondolataiból építette fel, hanem történeti és politikai tanulmányai is megerősítették. Hogy az erre a nemzeti paradigmára építő politika milyen eredményes lehetett, azt Antall sikerei bizonyítják, még akkor is, ha ezt a tudatosan értetlen hazai ellenfelek és az akkor szinte egészében általuk birtokolt saját eredményesen titkolta is.

Máig nincs a közvéleményben a helyén még a Varsói Szerződés feloszlásában játszott szerepe sem, vagy az, hogy miniszterelnöksége idején szinte példa nélkül álló jó viszonyt alakított ki az oroszokkal. Sőt: utóbbinak kifejezetten az ellenkezője rögzült a közvéleményben: még az elmúlt évben is hallottam jól felkészült közgazdásztól, hogy Antall ideológiai szempontok vezérelte politikája miatt veszítettük el az orosz piacot. (Noha a Szovjetunióba irányuló szállításokat még Németh Miklós állította le azon egyszerű oknál fogva, hogy az egyre több kölcsönt fölvevő Magyarország nem szállíthatott az akkori képlet szerint beláthatatlan időben fizetőképessé váló piacra: súlyosbodó eladósodása idején nem hitelezhetett dollár-százmilliókat...)

Antall József tehát a legszélesebb körű társadalmi elismerés helyett vádakot kapott. Ezek elviseléséhez igenis kellett a küldetéstudat, az a hit, hogy Magyarországot vissza lehet vezetni ahhoz a világhoz, amelyhez európai értelemben vett államisága ezer évében tartozott. Ez ekkor már az euroatlanti hatalmi rendszerhez kapcsolódást jelentette, aminek természetes része a parlamentarizmus, a demokrácia, a jogállamiság, a piacgazdaság. Ezek újjáépítése nem kevés áldozatot követelt. Emiatt leginkább azok nevezték szociálisan érzéketlennek, akik egyfelől hatalmi rendszerük fenntartásáért adósságcsapdába vitték az országot, másfelől a társadalom teherbíró képességére való tekintet nélkül nem fokozatos átmenetet, hanem „sokkterápiát” követeltek. Ez pedig nemcsak tömegeket taszított volna azonnal nyomorba, hanem igen nagy valószínűséggel a magyar gazdaság azonnali, a ma tapasztaltnál is átfogóbb, az Antall utáni választási ciklusban kialakult szinte teljes kiszolgáltatottságát jelentette volna.

Az igaz, hogy humorát, ami nem viccelődés, jópofászkodás, hanem sokszor vitriolos és szarkasztikus igazmondás volt, kevesen ismerhették. Hogy gőgös lett volna? Ennek ellenkezőjét tapasztalták munkatársai, környezete, miniszterektől takarítóig, mindazok, akik rendszeresen találkoztak vele, egészen mást éreztek: közvetlenséget, a másik ember iránti figyelmet és figyelmességet. Magam is hallottam az ő idejében az Országházban dolgozott, könnyes szemmel emlékező takarítóasszonyoktól, hogy rendre meg tudta előzni őket a köszönésben, és mindig volt hozzájuk személyes jó szava.

De aligha lehet itt Antall József kormányzati teljesítményét és emberi lényét részletekbe menően méltatni – művét ma már egykori ellenfelei is elismerik. (Talán nem kizárólag azért, hogy mai ellenfelüket támadják...) Kár, hogy nem annak idején segítettek neki történelmi munkájában. Akkor, legalábbis az ellene folytatott propagandaháborúban, dilettánsnak, politikába keveredett történésznek állították be. Botcsinálta politikus? Dehogy. Csak éppen szembeszegült azokkal, akik a politikát

csak a maguk, gumibot csinálta módján tudták elképzelni. Az elmúlt húsz év bebizonyította, hogy mint annyi másban, ebben sem volt igazuk ellenfeleinek. Antall nem egy különleges pillanatban a politikába ugró értelmiségi volt, mint a régió annyi más vezetője. Nem történezből lett hirtelen politikussá, hanem olyan politikus volt, aki egy másfajta kényeszerhelyzetben mint szakértelmiségi tartotta fenn magát, és készült egy szerepre, melynek elnyerését nem remélhette.

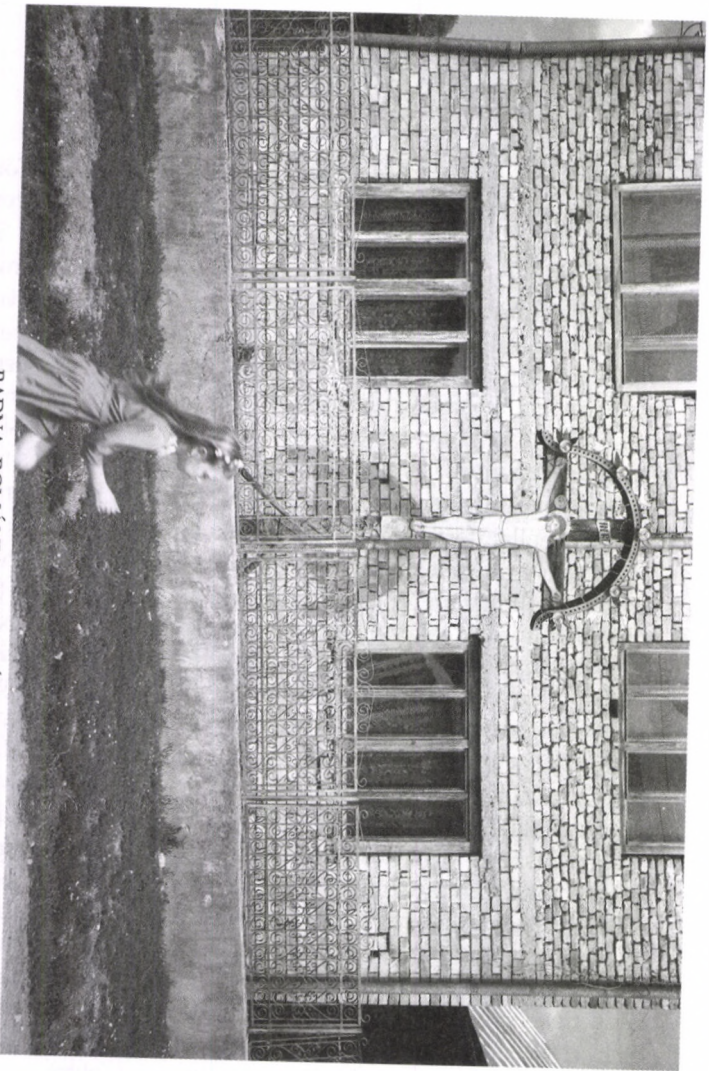
A politikába született, egy jelentős politikus gyermeke volt, de az a családi hagyomány, amelyet folytatott, egy nagy kultúrájú, felelős társadalmi réteg örökségeként maradt rá. Azért nem léphetett a közéletet alakító és a nemzet ügyeit intéző közszereplők sorába, mert hazájában a demokrácia felszámolásával az a fajta tényleges politika is eltűnt, aminek lényege az, hogy egy közösség alakíthatja a saját sorsát. De ennek a világnak történetét akarta megismerni, ezért lett történész, ha úgy tetszik a múlt politikájának szellemi résztvevője. Ezen az iskolán nevelkedve, ennek tudását a korszerű politika tanulásaival ötvözve léphetett elő teljes szellemi fegyverzetben az első adandó pillanatban, amikor megnyílt előtte a valóságos politikai tér. Nemcsak felhalmozott ismereteit használhatta nemzete javára, hanem azokat a személyes és politikai kapcsolatait is, amelyeket, igaz, a diktatúra feltételei között hibernált állapotban, de meg tudott őrizni. Ez is kellett ahhoz, hogy vezetésével hihetetlen gyorsan és eredményesen épüljön újra Magyarország kapcsolatrendszere.

Mindez, csakúgy, mint gondolkodása és a magyar társadalom radikális megújítása, alapvetően különbözött attól, amit a kommunista pártállam kapcsolati és egyéb hálózatai vártak. Nem tőle: magától a rendszer leváltásától, amit éppen úgy a maguk privilégiumának tekintettek, mint a rendszer fenntartását. Ennek az elképzelésnek állt útjába Antall József, ezért lett történelmi személyiség: kritikusa az erőnyeit és eredményeit nem tudták neki megbocsátani.

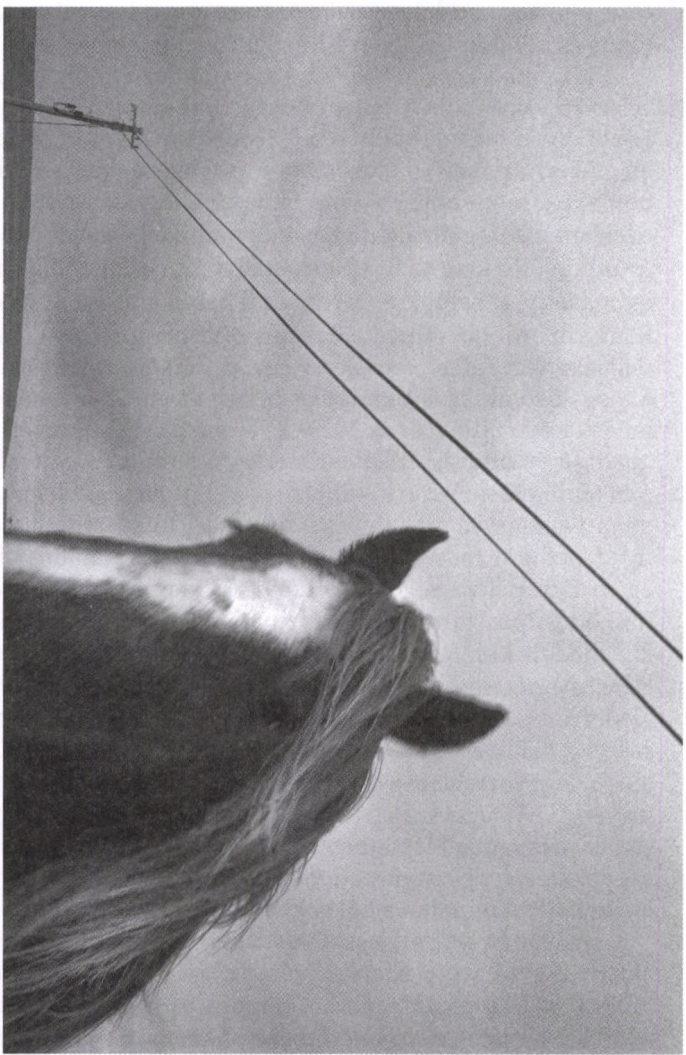
ANTALL ÉS ADENAUER

Antall József neve összeforrt a rendszerváltozással. Történelmi szereplővé vált tehát, annak minden következményével. Értékelése már a történettudományban is megkezdődött, de tágabb körbe ebből aligha jut el valami. Szimbólummá vált alakjának megítélése a szélesebb közvéleményben valós teljesítményétől függetlenül, a rendszerváltozáshoz fűzött és szellemi közállapotainkra jellemzően, egyelőre leginkább a városi legendák és a mesék birodalmába sorolható képzetekkel együtt változik. Ezért sem fölösleges újra meg újra visszatérni a magyar rendszerváltozás főszereplője munkásságának és személyiségének elemzésére.

Egy államférfi gondolkodásának és motivációinak a megértéséhez közelebb vihet, ha ismerjük és számba vesszük azokat a politikai szereplőket, akik számára is valamilyen tekintetben irányadóak voltak. Antall magánbeszélgetéseiben és közszerepléseiben az általa vállalt célok és eszmei, politikai hagyomány jelzésére rendszeresen hivatkozott a magyar polgári intézményrendszer megalkotásában döntő szerepet játszó Széchenyi Istvánra, Deák Ferencre és Eötvös József, pártpolitikában a Nagy Ferenc-féle kisgazda hagyományra, nemzetközi tájékozódás szempontjából pedig a szociális piacgazdaságot a gyakorlatban megvalósító és az európai integrációt megindító triász tagjaira, De Gasperire, Robert Schumanra és kiemelten is Konrad Adenauerre. Részleteiben mindezt egy monografikus feldolgozás bonthatná ki, és akkor hangsúlyos szerepet kapna ebben édesapja is mint legközvetlenebb politikai példaképe. E rövid vázlatban azonban csak az adenaueri életműhöz fűződő szellemi viszonyának megrajzolásához szeretnék néhány szempontot felvetni.

RADNA, ROMÂNIA, 2005 (SZ. Á.)

ARAN ISLAND, ÍRORSZÁG, 2010 (SZ. Á.)

A két politikust az államférfiként kapott feladatok lépéke, a történelmi kihívás jellege és az arra adott válasz tartalma és minősége alapján állíthatjuk párhuzamba.

Az emberképből és az erre alapuló társadalomképből célszerű kiindulni. Adenauer maga választotta emberképből olyan társadalmi berendezkedés következett, amely az emberi személy méltóságára és szabadságban való kibontakozására épül. Szellemi támaszt ehhez és az 1940-es években megfogalmazódó hasonló politikai törekvésekhez filozófiailag a keresztény perszonalizmus (Jacques Maritain és mások), a katolikus társadalmi tanítás és az ezekkel konform ordoliberalizmusnak nevezett piacgazdasági modell jelentett. Adenauernek teljesen új utakon kellett járnia: a megelőző évszázad kudarcos német és európai történelmének közpolitikai és az 1929–33-as gazdasági világválság gazdasági tanulságait kellett mérlegre tennie, és egy minden tekintetben újszerű szintézishez eljutnia. Ennek lényege: a weimari liberalizmussal és a náci totalitarizmussal, majd pedig a második világháború győztes hatalmaként egész Európát veszélyeztető szovjet diktatúrával szemben működőképes társadalmi, gazdasági és biztonságpolitikai modell kidolgozása, ami egyszersmind egy új német állam megteremtését is feltételezte. Mindezt számba véve „Adenauer legfőbb célja a politika színpadára való lépésekor a belátható jövőre nézve az volt, hogy az NSZK a lehető leggyorsabban szuverén, a Nyugathoz kötődő állam legyen.”¹ Németország és a Nyugat szerves összekapcsolásának programja Németország, de egész Európa számára is gyökeresen új utat nyitott meg, és mint ilyen, nagy horderejű történelmi innovációként értékelhető.

Az alaphelyzetet hasonlóan ítélte meg, mint Churchill, aki már 1944 májusában a Németország veresége utáni időkről szólva megállapította, hogy a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok nem valódi békét, hanem pusztán „meghosszabbított fegyverszünetet” fognak jelenteni.² Érdemes

ezzel kapcsolatban azt is idézni, amit ugyanerről, hasonló logikával, de konkrét összefüggésekben továbblépve, a brit vezérkar két hónappal később kelt helyzetértékelésében vázolt fel: „A két európai ország, amelyek komoly veszélyt jelenthetnek stratégiai érdekeinkre: egy újrászervezett Németország és Oroszország (...). Amennyiben Oroszország ellenségessé válna velünk szemben, Németország az egyetlen ország, amelyet földrajzi helyzete, népessége és erőforrásai képessé tesznek arra, hogy olyan segítséget bocsásson rendelkezésünkre, amely mérvadó lenne pozíciónk megtartása szempontjából.”³

A háború utáni európai hatalmi viszonyokról és az egész Európát fenyegető veszélyekről tehát Churchillnek és az angoloknak is voltak reális elképzelései vagy inkább sejtései, de a második világháborús szövetségesek győzelme által felvetett társadalmi, gazdasági és politikai alapkérdésekre választ adó komplex stratégiája – ez nem túlzás – csak Adenauernek volt az egész nyugati világban. Németország sorsa pedig ekkor értelemszerűen az európai politika központi kérdésévé vált. Ennek lényege alapvetően két, sok szálon összefüggő részkérdésben ragadható meg: milyen legyen Németország politikai berendezkedése és hova tartozzon, a totalitárius Kelethez vagy a demokratikus alapokon szervezett és újrászerveződő Nyugathoz? Mindez olyan további kérdésekben tematizálódott, mint semlegesség vagy nyugati elköteleződés, a német békeszerződés, Németország keleti határa (Odera–Neisse határ), és a megszállási övezetekből önálló államalakulatokká vált ország egyesítése. Adenauer világosan látta, hogy a német állam fennmaradásának, majd később újraegyesítésének előfeltétele, hogy Németország a (győztes) Nyugat szerves részévé váljon, gazdasági és biztonságpolitikai szempontból egyaránt. Intuitív alapon helyesen ismerte fel a Szovjetunió agresszív hatalmi természetét, és soha nem engedett, még a német egység ügyében sem az onnan jött

szirénhangoknak. Pozitív értelemben egyik konkrét, az új perspektívából fakadó feladatát a történelmi sorsközösségen alapuló német–francia megbékélés előmozdításában látta, mert csak ez lehetett a tartós európai béke alapja, de ez egyszersmind a prosperitás egyik előfeltétele is. Ez fejlődött ki az Európai Szén- és Acélközösség létrehozásában (1950), ami ugyan konkrét formájában francia kezdeményezés volt (Schuman-terv), de teljes mértékben találkozott a német kancellárnak már az első világháború utáni időszakban a Rajna-vidéki Tartományi Tanács elnökeként kialakított biztonságpolitikai és gazdasági szempontokat együttesen mérlegelő elképzeléseivel.

Az európai béke feltételei tehát már az első világháború után foglalkoztatták. Politikai pályáját azonban a náciizmus kettétörte. 1933-ban bujdosásra kényszerült, és ekkor régi iskolatársa, a Kölnőtől nem messzi Maria Laach középkori benedécs kolostor apátja, Ildefons Herwegen néhány hónapra befogadta. A kényszerű pihenőt többek között a pápai szociális tanítások, a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* kezdetű pápai körlevelek alapos tanulmányozására használta fel. E dokumentumok mély hatása a háború utáni német kereszténydemokrata párt megszervezésével kapcsolatos programalkotó tevékenységében világosan tükröződik. Meggyőzően illusztrálja ezt a legkorábbi ezzel kapcsolatban fennmaradt kéziratos vázlata 1946 elejéről. Ennek első része így szól:

„I. Egyén és állam

1. Az alapok keresztény etika és kultúra, igazi demokrácia kell, ami az államéletet hordozza és betöltse. A személy méltósága és elidegeníthetetlen jogai jelentik az államhatárolm korlátait.

2. Jog a politikai és vallási szabadságra.

3. Igazságosság, azonos jog és jogbiztonság mindenkinek.

4. A család alapvető jelentőségének elismerése a nép és az állam szempontjából.

5. A nő tevékenységének elismerése és védelme otthon és a családban. Szabad tevékenység a nőnek a szakmai és közéletben.

6. A többségnek nincs erőszakos vagy korlátlan joga a kisebbség felett. A kisebbségnek is vannak jogai és kötelességei.”⁴

Ezt a vázlatot Adenauer először a brit megszállási övezet CDU-bizottsága előtt mutatta be 1946. január 22-én Herfordban, majd a következő hónapokban a többi megszállási zóna alakuló kereszténydemokrata pártszerveződései fokozatosan egységes formába öntött programjának integratív alapjává vált.⁵ Adenauer ilyenformán elvi iránymutatással és óriási szervezőmunkával meghatározó szerepet játszott egy olyan, alapvetően megújított országos keresztény párt életre hívásában, amelyet alkalmasnak ítélt az általa felismert történelmi feladatok elvégzésére. A következő nagy politikai feladat akkor következett be, amikor 1949-ben, a CDU és CSU hatalmas választási győzelme után kormányalakítás került napirendre, és neki meg kellett küzdenie a pártján és a potenciális koalíciós partner Szabaddemokrata Párton belül is érvényesülő, a szociáldemokraták bevonására irányuló nagykoalíciós elképzelésekkel. Adenauer ekkor világosan látta, és a későbbi fejlemények egyértelműen őt igazolták, hogy ez csakúgy, mint az ugyanezekben a körökben népszerű, semleges Németországról szóló elképzelések, közvetett hatásaikban az egész Németországot és ezen keresztül Európa nyugati felét is fenyegető orosz terjeszkedési törekvések⁶ malmára hajtaná a vizet. A szociáldemokraták gazdasági elképzelései ugyanis valamiféle piaci és központilag irányított vegyes modellről szóltak, és ebben a CDU szakszervezeti háttérű szárnya is szimpatizált velük. Nyilvánvaló volt, hogy az Adenauer által egyedül helyesnek tartott szociális piacgazdaság ezzel a törekvéssel nem volt összeegyeztethető, és ilyen koalícióban

tartós kormányzásra (önfeladás nélkül) nem lett volna esély. Ennek alapján vitte keresztül rendkívül ügyes taktikával a kiskoalíciós elképzelését.

A szociális piacgazdaság programja Adenauer számára szorosan összefüggött a helyesen működő társadalomról alkotott képpel, és mint ilyen a CDU választási kampányának egyik döntő és sikerre vezető elemét képezte. A kormányzási gyakorlatban Ludwig Erhard volt ennek a kivitelezője, akire Adenauer akkor figyelt fel, amikor a brit-amerikai megszállási zónában, az úgynevezett „bizónában” egy huszárvágással a központi gazdaságirányítást az ár- és bérszabályozás megszüntetésével piaci alapokra helyezte. Tettét gyors siker követte, és az addigi hiánypiacot egy csapásra árubőség váltotta fel. Erhardot ebben a lépésében elsősorban ösztönös és nem valamilyen elméleti meggyőződés vezette, de szerencsés módon az erős elméleti háttér is éppen csak karnyújtásnyira rendelkezésre állt. Az 1930-as évek második felében kezdődött meg azoknak az elméletileg megalapozott közgazdasági elképzeléseknek a kidolgozása, amelyek a tisztán *liberális* és a totalitarizmusokra jellemző *irányított piac* (tervgazdaság) között a keresztény társadalmi tanítással összhangban keresték az államnak a közjó érdekében kifejtett szabályozó szerepét előíró működőképes megoldást. A későbbi fejlemények szempontjából meghatározó jelentőségű az 1930-as és 40-es évtized fordulóján kidolgozott alternatív német gazdasági és társadalmi gondolkodásnak a teljesítménye. Wilhelm Röpke Svájcban letelepedett német közgazdásznak, a freiburgi közgazdasági iskola ordoliberalisainak⁷ és a kölni közgazdásziskola ezzel konvergens meggyőződésre jutott képviselőjének, Alfred Müller-Armacknak a szerepét kell ebben az összefüggésben kiemelni. Olyan, sok tekintetben újra felfedezendő⁸ piacgazdasági modellről van szó, amelyben a gazdasági versenyt és a polgárok szabadságát az állam által megalkotott rendszavatolja. Az ordoliberalis felfogás nyomán ennek a kon-

cepciónak szerves része volt a nemzeti valuta stabilitásának és a jegybank függetlenségének elve is.

Adenauer nyugati stratégiai orientációjával tehát gyökeresen új utat nyitott a német politika történetében, és ebben a történeti értékelések joggal emelik ki rajnai és katolikus identitásának meghatározó szerepét. A Rajna-vidéket is magába olvasztó porosz birodalmi terjeszkedés szempontjából Franciaország és a Nyugat rivális vagy ellenség volt. A Rajna bal partjáról nézve azonban Poroszország már Ázsia, és a Rajna-vidék szellemi tekintetben a Nyugat közepe, mégpedig, ahogy egy német történész ebben az összefüggésben érzékletesen megfogalmazta: „A lakosság belső egyensúlyának értelmében, amelyben egyesül a katolicizmus és a liberalizmus, Észak- és Dél-Európa, a francia életmód és a porosz erények.”⁹ Adenauer maga is valahogy így látta. A *Reinischer Merkur*nak 1948 februárjában adott interjújában erről ezt állapítja meg: „Egykor a Loire és a Weser között dobogott a keresztény Nyugat szíve.” Ezzel kapcsolatban a kölni dómra mint a német Nyugat tiszteletre méltó szimbólumára is hivatkozik, amely stílusában „francia gyökerekből táplálkozik”. Ez is arra utal – folytatja –, hogy a nyugati gondolatok megújulásának „Németország és Franciaország gyümölcsöző találkozás a kulcsa”.¹⁰ A kölni dómra való utalás azért figyelemre méltó, mert a nyilatkozó természetesen pontosan tudta, hogy ez a székesegyház, amelyhez a büszke Hohenzollern vasúti híd vezet, a bécsi kongresszus (1815) utáni időktől a porosz birodalom és birodalomépítés szimbóluma. Ennek jegyében éppen a francia katedrálisokkal versenyre kelve építették ki a középkorban félbehagyott katedrális nagyobbik, nyugati felét az 1840-es évek elejére. Adenauer tehát ezzel a dómnak egy új – történeti és művészettörténeti szempontból egyébként releváns – ikonológiai értelmezést adva világítja meg legfőbb politikai törekvését, azt is, hogy *mit akar*, és azt is, hogy *mit nem*.

Antall József kelet-közép-európai sorstársaival együtt kormányra kerülésekor nagyon hasonló, bizonyos tekintet-

ben komplementer feladatokkal került szembe, mint a Német Szövetségi Köztársaságot létrehozó kereszténydemokrata politikus és kancellár. Egyrészt totalitárius diktatúra helyébe kellett parlamentáris demokráciát létrehoznia, kiépítenie az új állam ennek megfelelő intézményrendszerét, és ez is a világosan érzékelhető kihívás része volt: távlatosan meghatározni a gazdasági berendezkedés alapjellegét. Másrészt a szabad választások eredményeként demokratikus legitimitással bíró és az addigi nagyhatalmi gyámságtól megszabadult államot be kellett illeszteni az államok nemzetközi rendszerébe, amely rendszert magát, a kétpólusú nagyhatalmi egyensúlyra épült világrend megszűnte után, ismét csak gyökeresen új alapokra kellett helyezni.

A helyes út megtalálásának előfeltétele volt, hogy a vezetésre vállalkozó államférfinak az összes érdemi belső és külső szereplő tartós érdekeire alapozott, részleteiben is helytálló elképzelése legyen a belpolitikai feladatokról csakúgy, mint a kívánatos s lehetséges új világrend körvonalairól. Nem kevésbé világosan kellett látni a stratégiai célok eléréséhez vezető út által megkövetelt teendők hierarchiáját, sorrendiségét és fő irányait. Ebben Antall a magyar polgári törekvések történetének átfogó tanulságai és nem utolsósorban Adenauer és a meghatározó nyugat-európai kereszténydemokrata politikusok és pártok sok évtizedes tapasztalatainak mély ismerete segítette. Világos volt számára, hogy a magyarországi szovjetrendszer kiépítésével felszámolt népi és keresztény irányultságú demokratikus pártok változatlan formában nem rekonstruálhatók. Ugyanakkor úgy vélte, hogy az úgynevezett koalíciós idők demokratikus politikai szereplői, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, a Demokrata Néppárt és a Parasztpárt (1956-ban Petőfi Párt) hagyományaira építve létrehozható egy olyan, az európai néppárti spektrumba illeszkedő pártkoalíció, illetve a később általa vezetett Magyar Demokrata Fórum esetében egy alapvetően kereszténydemokrata irányultságú, de több-

féle hagyományt integráló párt, amely így együtt képessé válik a merőben újszerű politikai feladatok és funkciók ellátására. A történelmileg új elem ebben a kereszténydemokrata irányzat kitüntetett szerepe volt, hiszen ennek a magyar pártok történetében nem volt közvetlen előzménye. Ezzel a koncepcióval Antall nemcsak az általa egyébként nagyra becsült Barankovics István által vezetett Demokrata Néppárt hagyományain lépett túl, hanem a hozzá még közelebb álló kiscgazda koncepciót is igyekezett a nyugat-európai partnerség szempontjából helyzetbe hozni. A „létező szocializmusban” ellenzékiként „politizáló” és magát váratlanul szabad politikai küzdőtéren találó nagy többséggel ellentétben ugyanis tudván tudta, hogy szilárd kormányzásra és az ország érdekeinek érvényesítésére akkor van lehetőség, ha intézményi és ezen belül a pártstruktúránk is összeilleszthető a világgal, amelybe törekszünk, és amelyben minden politikai oldal meg kell hogy találja a szövetségeseit. A választásokat – mint még emlékszünk – végül ez a koalíció nyerte meg. És itt merült fel – ha úgy tetszik, ez is egy adenaueri párhuzam – a kormánykoalíció kérdése. Antallra részben hazai, de még nagyobb nemzetközi nyomás nehezedett annak érdekében, hogy a választásokon másodikként végzett, magát liberálisként meghatározó párttal, a Szabad Demokraták Szövetségével lépjen nagykoalícióra. Ezt Antall határozottan elutasította, de nem csak, mint sokan gondolják, szubjektív összeférhetlenségi szempontok miatt (persze ilyenek is voltak), hanem elsősorban azért, mert olyan többpárti demokráciát akart, amelyben „egyszer a nemzeti konzervatívok, máskor a liberálisok vannak kormányon, s ez csak úgy érhető el, ha nem alkotnak nagykoalíciót”.¹¹ Az MSZMP utódpártja, a Magyar Szocialista Párt Antall szemében nem rendelkezett egy hiteles szociáldemokrata párt legitimitásával.

A magyar rendszerváltoztatás első miniszterelnöke kormányprogramként egy olyan programot terjesztett az

1947 óta első szabadon választott országgyűlés elé, amelynek központi címzettje *az ember* volt, a maga rendkívül összetett és a mindenkori kormány által szabályozással, ellenőrzéssel és támogatással kísérendő, azaz Arisztotelészig és Aquinói Szent Tamásig visszavezethető, de protestáns gondolkodóknál is megjelenő és persze biblikusan megalapozott latin kifejezéssel: szubszidiálendő viszonyaival.¹² Az emberről itt nem általában, hanem konkrét jogokkal és kötelességekkel rendelkező személyként van szó. Ezen személyek összessége a választási rendszeren keresztül – legalábbis elvben – legitim módon delegálja a közhatalom szereplőire az ő szintjükön el nem végezhető közjót szolgáló feladatokat. Ebben az alapvetésben tisztán érvényesül a kereszténydemokrata gondolkodás emberközpontúsága, amelyet a fennebb idézett adenaueri programpontokban is olvashattunk. Antall, akárcsak Adenauer, jól ismerte ezt a katolikus szociális tanításban lefektetett keresztény erkölcsi alapot. Imponáló bizonyítékát adta ennek, amikor a korszerű katolikus szociális tanítást máig megalapozó *Rerum novarum* enciklika százéves évfordulóján vatikáni rendezésben, Rómában lezajlott nemzetközi konferencián az akkori „új demokráciák” néppárti vezetői, miniszterelnökök és külügyminiszterek közt nagy ívű, de pontosan dokumentált, szabadon elmondott előadásban világította meg a pápai szociális enciklikák megtermékenyítő szerepét az elmúlt évszázad európai történetében. Antall eredetileg feszített programja miatt csak képviseltetni akarta magát a konferencián. A kortárs nyugat-európai kereszténydemokrata vezetők körében élvezett elismertségének jele volt, hogy Andreotti olasz miniszterelnök olyan fontosnak tartotta Antall jelenlétét, hogy külön repülőgépet küldött érte, amit a miniszterelnök már nem utasíthatott el.

A belsőleg szabad emberre építő politika szerves részét képezte a választási programmal összhangban, a kormányprogramban is megjelenített szociális piacgazdaság koncepció-

ciója. Abban az időben kevesen ismerték ennek a politikának a tényleges tartalmát, és nem tudták, hogy ez vezetett a német gazdasági csodához az 1950-es évek első felében. Antall viszont nemcsak az erhardi gazdaságpolitikát követte nyomon egyidejűleg, hanem ismerte annak elméleti hátterét, az ordoliberalis iskola eredményeit és Wilhelm Röpke ezzel kapcsolatos alapművét, amely *Harmadik út* címmel éppen Barankovics István fordításában jelent meg magyarul, szinte egyidejűen a német eredetivel.¹³

Antall természetesen Magyarország nézőpontjából, vagyis részben más geopolitikai helyzetből, de hasonló lépésekben gondolkodva mérte fel az 1990-ben a kommunizmus bukása utáni bel- és külpolitikai teendőik horizontját, mint a második világháborús összeomlást követően Konrad Adenauer. A tágabb térségben továbbra is megoldatlan problémát jelentettek Trianon következményei a Kárpát-medencében, és az oszmán-török birodalom felbomlásának nyugvópontra nem jutott és várható balkáni fejleményei. A Szovjetunió összeomlásával és az európai orosz befolyási övezet visszahúzódásával, valamint ezzel összefüggésben a német egység helyreállításával előállt új helyzetben újszerű módon vetődött fel a most már a keleti felével is kiegészülő európai egység problematikája is. Antall a német egységet, ellentétben az egykorú nyugati politikát meghatározó két vezető, Thatcher és Mitterrand akkori felfogásával, az európai stabilitás előfeltételének tekintette, Magyarország számára pedig az európai integrációba és az euroatlanti szövetségi rendszerbe való beépülést tekintette stratégiai célnak. Számára világos volt, hogy a kontinensnek ebben a régiójában addig van lehetőség új helyzet létrehozására, amíg az orosz birodalom visszahúzódóban van, és ott új birodalomépítő erők nem jutnak ismét szóhoz. Mutatis mutandis, ezzel a problémával nézett szembe Adenauer is, csak akkor még az ereje teljében lévő birodalom Nyugat-Európa jövőjét veszélyeztette. Antall a kockázatokat nem

kevésbé világosan látta: kezdetben még számolt egy bármikor bekövetkezhető szovjet restaurációval, majd a végül is erőtlennek bizonyult moszkvai puccs idején – sokakkal, például Mitterrand francia elnökkel ellentétben – az első pillanatban felismerte Jelcin támogatásának szükségességét. Nyugati politikájában kezdettől fogva teljes egyértelműséggel az euroatlanti szövetség alapjaira helyezkedett, mégpedig az európai és a magyar történelem régi tanulságainak és 20. századi fejleményeinek politikai szempontból releváns és mély ismeretében kialakított meggyőződése alapján.

Antall gondolkodási horizontján a nyugati szövetségi rendszerhez való csatlakozás biztonságpolitikai koncepcióját szervesen egészítette ki a szovjet utódállamokhoz való viszony alakítása, Ukrajna függetlensége és az, hogy Oroszországgal euroatlanti szinten is a partnerségi viszony kialakítását tartotta szükségesnek. Ez az elképzelése, amelyet már a Varsói Szerződés feloszlására tett moszkvai javaslatának részeként megfogalmazott, minden további globális hatalmi kibontakozásban egyik fontos feltétel. Külön kérdés volt a Trianon következtében határon túlra került Kárpát-medencei magyar közösségek ügye, egyrészt a magyar államhoz való viszonyuk, másrészt a magyar állam és az érintett szomszédos államok viszonya tekintetében. Ebben Antall a határokon átnyúló kultúrnemzeti reintegráció, az egyéni és közösségi jogok védelmét illetően pedig a politikai szolidaritás alapjára helyezkedett, míg az államközi kapcsolatokban is a stabilitás fenntartására törekedve, a határok vonatkozásában a helsinki egyezmény máig érvényben lévő garanciáit¹⁴ tekintette irányadónak. Természetesen tisztában volt azzal, hogy a messzi történelmi múltban gyökeredző, de a 20. században antagonisztikus ellentétekhez vezető és az újabb nemzetépítési törekvésekkel tovább élő feszültségek világában csak hosszú távon lehet remény a kooperatív stratégiák túlsúlyba kerülésére.

Antall már piarista gimnazistaként elmélyülten foglalkozott a magyar sorskérdésekkel, majd miután a hazai kommunista hatalomátvétel beláthatatlan időre elzárta a történeti kontinuitás csaknem minden útját, folyamatosan figyelemmel kísérte a világpolitika és a meghatározó nagyhatalmi viszonyok fejlődését. Ebben az a meggyőződés vezette, hogy a szovjet berendezkedés az ember természetével ellentétes, ezért alapvetően életképtelen, bukása tehát „genetikailag” kezdettől fogva kódolva volt. Számára a kommunizmus negyven éve alatt mindig az volt a kérdés, hogy mi lesz a teendő, ha a szovjet összeomlás bekövetkezik valamikor. A váratlan 1956-os forradalmi fordulat következtében édesapja mellett részt vehetett a polgári Magyarország néhány napig valós lehetőségnek látszó újrászervezési kísérletében, hogy aztán a politikai cselekvés lehetősége három évtizedre ismét lekerüljön a napirendről. Antall sem választotta a túléléshez az alkalmazkodásnak a politikai mimikrin keresztül vezető útját, hanem előbb a középiskolai oktatás, majd amikor azt a hatóságok ellehetetlenítették számára, a történeti szaktudományos tevékenység mellett kötelezte el magát, a szellemi készenlét és az adott körülmények közt lehetséges alkotás, és ilyen értelemben a jogfenntartás¹⁵ terepeként. Mindeközben azonban nem mondott le az őt leginkább motiváló célokról, és megmaradt rejtett formában politikusnak. Ezt maga egy alkalommal így fogalmazta meg: „én politikai pályára készültem, politikai pályára indultam, s azokban az években is azt mondtam, hogy én tulajdonképpen nem vagyok boldogtalan, csak fordított életet élek, és ami passzióm lehetne, ami hobbim lehetne, a művészettörténettől kezdve a művelődéstörténetig, most abból élek, ez a mesterségem, és hobbim marad a politika”. Ez a magyarázata annak, hogy amikor a külső okokból fennálló abszurd helyzet megszűnt, Antall a kész politikus teljes fegyverzetében jelenhetett meg a váratlanul kialakult politikai küzdőtéren. Ahogy az előbbi gondolatmenetet folytatva megfogalmazza: „Velem semmi

más nem történt 1987–88 után, amikor aktívan bekapcsolódtam a politikai életbe, mint hogy megfordult minden.”¹⁶

Az Antall család régi dunántúli katolikus nemesi család. A nemesség Magyarországon, mint ezt Antall József sokszor kiemelte, ellentétben Nyugat-Európával, a polgári értékeknek is legfőbb hordozója volt, a nemzeti ébredés korában pedig csaknem kizárólag ebből a körből kerültek ki a polgári átalakulás szervezői és zászlóvivői. Ez a társadalmi réteg, akárcsak a lengyeleknél, az országos politika irányításában ezeréves folyamatossággal rendelkezett, és így művelt elemeinek a tudatában megszakítatlan élő hagyomány volt ennek tudata is. Más szavakkal, legjobb képviselői mindig képesek voltak arra, hogy politikáról országos léptékben gondolkodjanak és az országot a nemzetközi meghatározottságok összefüggéseiben lássák. Ebben a nemesi világképben jelenhetett meg egy nemzet és ország (állam) sorsa is. A történelmi tárgyi alapot ehhez a magyar állameszme ezeréves töretlen fennmaradása nyújtotta. A kontinensen, északon és délen a polgári átalakulás és a nemzeteszme kibontakozása az egységes nemzetállam megteremtésének programját is jelentette, és ez annak nemcsak jogi-intézményi, hanem eszmei megalkotását is előírta. Magyarország és Lengyelország esetében az eszme a rendi nemzet értelmében megvolt, ez tehát itt a nemzet szabadságának *viszszaszerezéseként* és időről időre a nemzeteszme korszerűsítésének igényével jelent meg. A korszerűsítés a társadalmi változások tudomásulvételét és beépítését jelentette, 1848-ban a jobbágyfelszabadítást, később a munkásság és a tőke nemzeti integrációjára lett volna szükség, ez azonban máig nyitott probléma maradt.

A helyesen felismert úton csak az a szükséges képességekkel megáldott vezető maradhat meg, akinél az irányválasztás nem egyszerűen pragmatikus megfontolásokon, hanem értékelvű és átélte tudással megalapozott belső meggyőződésen alapul. Erről a Századvég politikai iskola felké-

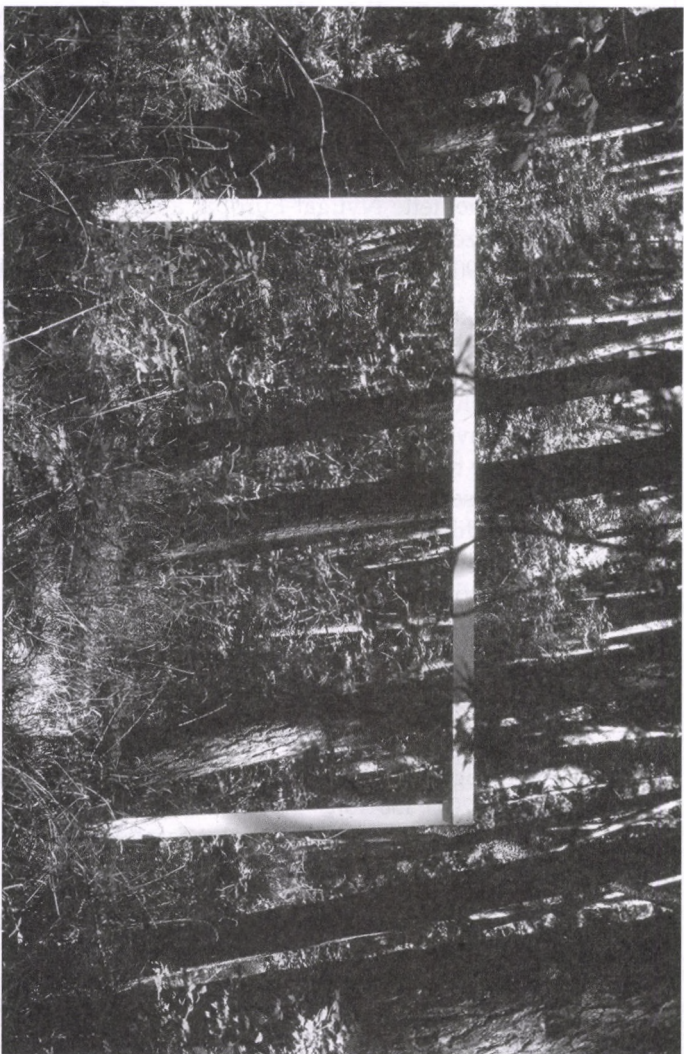
résére 1991. december 19-én tartott előadásában így vallott: „hivatásként kell a politikát űzni, de mesterségbeli tudással. De a hivatást nem helyettesíti a legnagyobb mesterségbeli tudás se.”¹⁷ Azt, hogy a politikusi „hivatás” az ő értelmezése szerint milyen lélektani, kulturális és tárgyi tudáselemek együtteséből és morális feltételekből születik meg, arra vonatkozóan Kornis Gyula *Az államférfi* című művének¹⁸ gazdag tematikáját idézte fel címszavakban. Érdeemes néhányat ezek közül itt rögzíteni, hiszen ezeket említve Antall – ezúttal hozzátehetjük, hogy Konrad Adenauerrel sokban közös – politikusi eszményképének és alkotásának dinamikus vonásai tűnnek a szemünkbe: „Államférfi és történelem, államférfi étosza és lelki alkata, az államférfi hivatástudatának jelentősége, a hivatástudat kibontakozása (...), politika és világnézet, szabadságeszmény, nemzeti eszmény, gazdasági eszmény, szociális eszmény, az eszmények hagyománybontó ereje (...), az akarat, mint az államférfi egyéniségének lényege, az akarat ereje, az akarat szívóssága (...), az államférfi felelősségérzése, felelősség és demokrácia (...), az államférfi mint a kiegyezés művésze, a nemzeti lélek ismerete, a pártlélek ismerete, a valóságérzék lelki mozzanatai (...), a politikai gondolkodás, a politikai intuíció, az érzelem a politikában, a becsvágy és hatalomvágy a politikában (...), politika és az elvszerűség, a politikai pragmatizmus, elvek és pártok, az angol politikai jellem, a francia, a német stb.”¹⁹

Adenauert életműve igazolta. Ez persze korántsem csak egy zseniális államférfi erőfeszítéseinek sikere, hanem a Nyugat megújulási képességének a történelmi bizonyítéka. Antall József életművének sorsa annak függvényében fog eldőlni, hogy a Nyugat és Európa keleti része az 1989–90-ben megnyílt perspektívák fényében mit fog tudni kezdeni egymással, és ez a játszma elvezet-e egy morális megújulásra épülő új, a mainál jobb világhoz.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az orosz terjeszkedés veszélye mindkét itt jellemzett államférfi számá-

BORZÁSFALVA (BORZIES), ROMÁNIA, 2003 (SZ. Á.)

GYERGYÓSZÁRHEGY (LAZARENDI), ROMÁNIA, 2006 (SZ. Á.)

ra központi kérdés volt. Mert ha mi Nyugaton és Keleten nem építkezünk szilárd alapokra, nem vagyunk saját javaink erős gazdáik, mások fogják arra rátenni a kezüket. legyen szó hódítókról vagy gazdasági túlerőről. Adenauer azzal, hogy Németországot a nyugati szövetségi rendszerben pozicionálta – ehhez számos belső és külső csatát kellett sikeresen megvívnia –, és ebben a történetírás is alapvetően egyetért, megmentette Nyugat-Európát a szovjet befolyástól. Meghatározó, ha éppen nem döntő szerepe volt tehát abban, hogy 1990 után a szovjet uralom alól felszabadult kelet-európai országoknak volt hova csatlakozniuk, és elvben legalábbis, de mindenképpen a *saját politikai teljesítményének* függvényében *egyenrangú* félként. Ez akkor is jó hír, ha, itt Magyarországon különösen is nap mint nap tapasztaljuk, hogy ez a bizonyos csatlakozás „visszatérés”(?), gyötrelmes és olykor szinte reménytelen feladatnak is tűnhet.

Antall József ezt látta nagyon világosan és élesen, és a számára adott döntő pillanatokban egy ország vezetőjeként felismerte és követni is tudta a „zsákutcás magyar történelemből” kivezető utakat.

ENTZ GÉZA ANTAL

Jegyzetek

¹ Heinrich August Winkler: *Németország története a modern korban* II. kötet. Bp., 2005. 136–137.

² Idézi Görtemaker, Manfred: *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*. Bp., Korona Kiadó, 2003. 19.

³ Uo.

⁴ Mensing, H. P. (Bearb.) Adenauer: *Briefe 1945–1947*. Siedler Verlag (Adenauer. Rhöndorfer Ausgabe) 1984. 607. 3. jegyz.

⁵ Uo., és M. Szebeni Géza: *Egy kereszténydemokrata az új Németországért*. Konrad Adenauer. Magyar Szemle Könyvek, Bp., Magyar Szemle Alapítvány, 2010. 70.

⁶ Az orosz veszély dimenzióit és az ezzel szemben kialakítandó német és nyugati politika körvonalait már 1945-ben teljes

egyértelműséggel felvázolta egy sokat idézett levelében, amelyet a duisburgi polgármesterhez intézett.

⁷ Az ordoliberalis megnevezés tartalmilag az állam által szabályozott gazdasági rendre vonatkozik. Meghatározó képviselői Walter Eucken, Franz Böhm, Leonhard Miksch és Hans Großmann-Doerth voltak.

⁸ Tóth Tihamér: *Az ordoliberalis iskola palackpostája – a piacgazdaság eszméje egykor és ma*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica Tomus. LXXIII. Fasc. 1–64. Szeged, 2010. 887–889. Sok más mellett Csaba László több idevágó megnyilatkozására is utalhatunk.

⁹ Baring, Arnulf: *Außenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie*. Bonns Beitrag zur Europäischen Verteidigungsgemeinschaft. München és Wien, 1969. 50. Idézi Görtemaker, Manfred: *A német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*. Bp., Korona Kiadó, 2003. 79.

¹⁰ *Reinischer Merkur*, 1948. február 21. Idézi Görtemaker i. m. 79.

¹¹ Kende Péter: *Találkozásaim Antall Józseffel*. In: Jeszenszky Géza–Kapronczay Károly–Biernaczky Szilárd: *A politikus Antall József – az európai úton*. Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006. 321.

¹² Antall kormányprogramjának vonatkozó megfogalmazása: „Kormányunk programjának középpontjába az embert állítottuk. (...) A kormány úgy gondolja, hogy a nemzeti megújulás záloga a törvények előtt szabad, de belsőleg is megújult, felszabadult alkotó ember. A megújuló Magyarország ilyen emberek közössége legyen! (...) Az ember csak teljes testi, lelki és szociális jólét állapotában tudja képességeit kibontakoztatni...” *Antall József országgyűlési beszédei 1990–1993*. Bp., Athenaeum Nyomda Rt. 1994. 18.

¹³ Röpke, Wilhelm: *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, Zürich, 1942; Új kiadás: Bern, Haupt, 1979. Wilhelm Röpke: *A harmadik út*. Korunk társadalmi válsága. Bp., Aurora kiadó, é. n. (1943)

¹⁴ Ennek lényege, hogy az államhatárok csak az érdekelt felek kölcsönös akaratával változtathatók meg.

¹⁵ A következetes és etikus tudományművelést a nyilvánvaló közösségi célján és hasznán túl Jakó Zsigmond kolozsvári történelemszakközvetítő professzor nevezte egy interjújában a kommunista barbarizmussal szembeni jogfenntartás eszközének.

¹⁶ Antall József: *Modell és valóság II*. Bp., Athenaeum Nyomda Rt., 238.

¹⁷ *A politika – hivatás és szakma*. In: Antall József: *Modell és valóság II.* Bp., Athenaeum Nyomda Rt., 239.

¹⁸ Kornis Gyula: *Az államférfi: a politikai lélek vizsgálata I–II. k.* Bp., Franklin-Társulat, 1933.

¹⁹ *A politika – hivatás és szakma*. In: Antall József: *Modell és valóság II.* Bp., Athenaeum Nyomda Rt., 239–240.

ANTALL, A KÜLPOLITIKUS

1. rész

Antall József több volt, mint az akkori MDF történéseiből lett elnöke, aki megnyerte az 1990-es szabad választásokat. Ő volt az egypártrendszerből a többpártrendszerbe, a diktatúrából a demokráciába, a központilag irányított gazdaságból a piacgazdaságba történő békés átmenetet levezénylő miniszterelnök. Korai halála akadályozta meg célja, egy mintaszerű alkotmányos európai állam, egy erős, gazdaságilag virágzó Magyarország megteremtésében. Akik ismerték őt, tudták, hogy egy kivételes műveltségű, közvetlen modorú, önzetlenül segítőkész és remek humorú ember. Politikustársait – ellenfeleit is beleértve! – tudásával és jellemével lenyűgözte. Azt, hogy népét alaposan ismerő és őszintén szerető, politikai munkásságával és egész életével a nemzet javát szolgáló ember volt, csak halála pillanatában és temetésekor érezték meg százezrek. Késői bírálóinak, rágalmozóinak egyetlen mentsége tudatlanságuk. Ahogy az egyik külföldi nekrológ írta, ő volt a rendszerváltozások „meg nem énekelt hőse,” akit a hazai és a világsajtó – ellentétben Havellal vagy Walesával – nem ismert igazán el, de a világ akkori vezető politikusai nagyra értékelték Magyarország általa megteremtett stabilitását, személyes tulajdonságait tekintve pedig kiemelték világpolitikai tájékozottságát, meglátásait és javaslatait. Antall politikusi tehetsége a belpolitikában is vitathatatlan volt, külpolitikája pedig messze túlmutatott az ország határain. Az utóbbi bemutatása egy vaskos kötetet igényelne, dolgozom is ezen, de születésének 80. évfordulója indokolttá teszi, hogy egy rövid áttekintésben összefoglaljam annak főbb elemeit.¹

Gondolkodásának gyökerei

Antall József imponáló tárgyi tudással rendelkezett a történelem, a jogtudomány, az irodalom, a közigazgatás, a muzeológia és a művészettörténet területén, emellett kitűnő, meggyőző erejű előadó és szónok volt, a politikához pedig veleszületett tehetséggel rendelkezett. Az utóbbin belül a külpolitika ifjúkora óta behatóan érdekelte, és ez nemcsak a napi magyar és nemzetközi politika eseményeinek enciklopedikus mélységű ismeretét jelentette, egészen az 1930-as évekig visszamenően, hanem az adatok mögötti folyamatok megértését is. Ebben rejlik a magyarázata annak, hogyan jelenhetett meg Antall 1989-ben üstökösként a magyar politikai égbolton, s hogyan vették észre tehetségét, vezetői kvalitásait külföldön szinte hamarabb, mint itthon. Hogyan szerezte meg ezt a tudást? Úgy, hogy a 20. század első felében Magyarországon remek könyveket írtak történelmünkről, művészetünkről, néprajzunkról és a társadalomról, emellett pedig a nemzetközi politikai irodalom színe-java is megjelent magyar fordításban. Antall József húszéves korára mindezt végigolvasta – és egész életére szólóan meg is jegyezte.

A családi háttérből nemcsak a jó géneket kapta, hanem a különleges példákat is. Apja egy dunántúli kis falu, a Somlóhegy alatti Oroszi szülőtte volt, népi gyökerű és európai kitekintésű, fegyelmezett és lelkiismeretes köztisztviselő, akire Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter nyugodt szívvel testálta 1939-ben a Magyarországra menekült jó százezer lengyel gondozását és továbbmenekülésének lehetővé tételét, valamint a hozzánk menekülő szövetséges hadifoglyok és más üldözöttek mentését. Az idősebb Antall szoros viszonyba került Angelo Rotta pápai nunciussal; kitüntette Alexander brit tábornok, az olaszországi szövetséges erők főparancsnoka; s emlékéét tábla őrzi mind Varsóban, mind Jeruzsálemben, a Yad Vashem emlékparkban – 2003. novemberétől pedig egykori budapesti lakóháza fa-

lán is. 2010 februárjában Lech Kaczynski lengyel államelnök posztumusz a legmagasabb lengyel kitüntetést adományozta „a lengyelek apjának.” 1945 és 1947 között a Kisgazdapárt újjáépítési minisztereként, majd pártigazgatójaként naponta küzdött a Szövetséges Ellenőrző Bizottság két szovjet vezetőjével, Vorosilov marsallal és Szviridov altábornaggyal, miközben a budapesti brit, francia és amerikai követ biztatta a kitarásra. A második világégésbe ágyazott drámai magyar történelmet és a koalíciós időszak sziszifuszi erőfeszítéseit így az ifjabb Antall József – épp a legfogékonyabb életkorban – döntéshozói közelségből látta. A napi események hátterét a lapok végigolvasásával próbálta megérteni, a bélyegek mellett a fontosabb cikkeket és fényképeket is albumba gyűjtötte. Édesanyjától a szilárd jellem és a ritka bátorság mellett a határozottságot és az akaraterőt örökölte. Anyai nagyapja, Szűcs István az 1910-es években a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban államtitkári rangra emelkedett, a háború után pedig országgyűlési képviselő volt. Pestújhegyen élve oroszlánrésze volt a városrész gyors fejlődésében. Otthon tőle tanult az unoka várospolitikát, oktatáspolitikát, de nemzetközi politikát is, minthogy Szűcs István egykor Apponyi Albert titkára volt.

Jó iskola és jó tanárok nélkül a tehetség nem tud fejlődni. A Piarista Gimnázium felkészült és odaadó tanárai azonban mindig a legtöbbet igyekeztek kihozni a diákokból. Antall tanárai között volt Öveges József is, aki a természettudományok felé szerette volna terelni a tantárgyak között határozottan szelektáló diákja figyelmét, de történelemtanára, Bálint Béla hatása erősebbnek bizonyult. Antall tizenhat éves volt, amikor megírta első külpolitikai tárgyú írását – az Egyesült Államokról. 1948 szeptemberében, a kommunista hatalomátvétel után azonban ezt az önképzőkori dolgozatot már csak szűk körben tudta felolvasni, nyomtatásban pedig csak negyvenöt évvel később jelent meg.² Ennek imponáló irodalomjegyzéke csak az olvasottságot tükrözi, ám az érett

ítéletek már a jövőendő atlantista külpolitikust. A szabadságunk majdani visszaszerzésének reményét megtestesítő első számú világhatalom iránti érdeklődés tartós volt, ennek köszönhetőek azok a felsőfokú ismeretterjesztő esszék, amelyeket az 1960-as években írt, főként az *Élet és Tudomány* számaiba. A témaválasztások nem voltak esetlegesek: az amerikai függetlenségi háború magyar hőse, Kováts Mihály, az amerikai demokrácia értékeit és ígéreteit Magyarország számára modellként bemutató erdélyi Bölöni Farkas Sándor, a jó ügyet tévúton járó honfitársaival szemben fegyverrel is megvédő Lincoln, és annak a szabadságharc után elmenekült magyar tábournoka, Asbóth Sándor. E cikkek arról szóltak az 1956 utáni megtorlás és az Amerika-ellenes propaganda éveiben, hogy a szabad viszonyok és a demokrácia hatására miképp virágzott fel az Egyesült Államok, s hogy annak sikereihez magyarok is hozzájárultak. Nemcsak az amerikaiak által is tisztelt és megbecsült nagy nevek, hanem egyszerű magyar kivándorlók is, köztük az Antalok dunántúli földije, akikről egyforma melegséggel szólt családi körben és népgyűléseken.

A német nyelvet és kultúrát oly jól ismerő Antall számára az angolszász országok politikai gyakorlata, azon belül az amerikai plebejus republikanizmus, a földközeli helyi demokrácia és a hatalmi ágak egyensúlyát bölcsen megteremtő alkotmány volt az a modell, példa, amit – Kossuthot követve – itthon is szeretett volna megvalósulva látni. Az angoloktól elsősorban az iróniát és a hibákat kipellengérező szarkazmust tanulta el, s ez tekintett le rá arról a nagyméretű Churchill-ceruzaportréről is, amelyet egy barátja, Porscht Frigyes rajzolt neki.

A második világháború utáni évek az ígéretes magyar újjászületés kisiklatását és a katasztrofális kommunista diktatúrát hozták számunkra, Nyugat-Európában viszont a történelmi ellentétek félretételét és az egység gondolat térnyerését. Ez a kontraszt, valamint a diktatúrával szembeni

eredményes euroatlanti összefogás, a NATO, ugyancsak meghatározó élmény volt az ifjú Antall életében.

Ne higgye azonban senki, hogy Antall elvakultan Nyugat-barát volt, s lebecsülte az oroszokat és kultúrájukat. Az első világháborús hadifogságot megjáró apjától és apai nagyapjától sok jót hallott az orosz emberekről, s az orosz klasszikus irodalom ismeretében úgy tartotta, hogy a kitűnő fordítások révén ezek a nagy regények szinte beépültek a magyar irodalomba és azon át tudatunkba. Mindig határozott különbséget tett a jóindulatú orosz nép és a bennünket tönkretévő (sztálini) szovjet politika között. Ezt erősítették meg benne Kovács Bélának – a kisgazdapárt 1946-ban a szovjet megszállók által elrabolt és a Szovjetunióba hurcolt, s onnan csak 1955-ben hazaengedett egykori főtitkárának – az elbeszélései is; ő az 1956-os forradalom alatt és után hónapokon át az Antall család vendégeként élt Egyetem utcai (ma Ferenciek tere) lakásukban. Antall itthon és külföldön is hangsúlyozta, hogy 56-os forradalmunk brutális leveréséért a szovjet vezetés a felelős, nem pedig az orosz nép, még csak nem is a katona.

Antall József nagyon jól ismerte a velünk szomszédos országok történelmét és belső viszonyait is. A Trianon után született első nemzedék – akár a maradék hazában élt, akár elszakítva – szinte ugyanúgy átérezte az igazságtalan döntés minden súlyát, mint szülei, s ezt csak felerősítette a területi revízió átmeneti sikere, majd a visszakerült területek újbóli elvesztése. Az olvasmányok mellett így a személyes tapasztalatok is hozzájárultak ahhoz, hogy Antall a határainkon túlra került magyarság sorsát oly mélyen átérezte. Még gyermekként, de már fogékonyan járt szüleivel az 1938 után visszatért magyarlakta vidékeken, édesapja pedig kormánybiztosként foglalkozott Kárpátaljával és a vissza nem került területekről hozzánk menekülőkkel. Antall 1989 véres karácsonyán jutott el újra Erdélybe, már az MDF elnökeként, Szabadkára pedig 1991 kora őszen, közvetlenül a délszláv

háború kitörése előtt. (Mindig készült Dunaszerdahelyre is, ahová ősi családi szálak fűzték, de az akaratunk ellenére romló szlovák–magyar viszony miatt erre már nem került sor.) A szomszédi kapcsolatokat azonban nem csupán az anyaországtól elszakított magyarság prizmáján keresztül látta. Kossuth Lajos, Szabó Dezső, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Németh László és Bibó István (az utóbbi személyes barátja volt) írásai és gondolatai nyomán Antall is igazi dunai patrióta volt, aki azt remélte, hogy a közös nehéz sors tanulságaként Közép-Európában az együttműködés szükségessége erősebb lesz a szomszéd ellen szövetkező kisantant-mentalitásnál és a kisebbségeket elnyomó politikánál.

A tágabb szomszédságból elsőnek Lengyelországot kereste fel: még 1956 nyarán egy iskolai kirándulást szervezett abba az országba, ahol apja emlékét máig megható hűséggel őrzik. Németországba csak 1976 után, orvostörténészként jutott el, amikor végre ő is megkapta az addig tőle megtagadott útlevelet. Minthogy ritka jól ismerte mind a lengyeleket, mind a németeket, s bírta mindkét nép bizalmát, 1990 után hozzá tudott járulni a két nemzet közötti megbékéléshez, ahhoz, hogy a lengyelek túl tudtak lépni történelmi sérelmeiken. A tudományos pálya révén jutott el számos más országba, köztük az őt mindig is behatóan érdeklő törökök közé, így a külpolitikában is oly fontos személyes élmények, benyomások mintegy felvértezték a nemzetközi életben neki kijutott szerepre.

Az Európán kívüli területek és kultúrák is behatóan érdekelték Antallt. Sokat tudott az arab, tágabban az iszlám világról, elsősorban Germanus Gyula jóvoltából, aki kedves tanítványának tekintette. Körösi Csoma és a többi híres magyar utazó, tudós nyomán Antallt is foglalkoztatta a magyar őstörténet, nagyrészt innen eredt ázsiai tájékozottsága. Indiától Japánig jól ismerte az ázsiai népeket, vallásaikat és lelkialkatukat — ennek is hasznát vette később a politikában. A világot behálózó gyarmatbirodalmak története is megragadta fantáziáját.

A fentiek ismeretében talán jobban érthető, honnan eredt az 1970-es évekig hazájába bezárt Antall József különleges nemzetközi helyismerete és tájékozottsága. De mindez még nem kielégítő magyarázat arra, hogy az egyes politikai ellenfelei által a külföld előtt szándékosan lesajnálva emlegetett, porszagú könyvtáros-orvostörténész, itthon pedig kompromittáló céllal múzeumi igazgatónak titulált Antall hogyan lépett elő teljes politikusi vértetben 1989 nyarán a kerekasztal-tárgyalásokon. A választ ő maga adta meg egy nála olyan ritka vallomásszerű előadásban, amelyet a Századvég politikai iskola hallgatói előtt mondott el 1991. december 11-én: „Csak politikai piszkálódásnak érzem, ártatlan piszkálódásnak, amelyet őszinte szívvel nézek el és bocsátok meg, ha azt mondják rám, hogy múzeumigazgatóból lett csetlő-botló politikus. Én nem arról a területről tévedtem a politika mezejére, hanem én politikai pályára készültem, politikai pályára indultam, s azokban az években [a kommunizmus idején] is azt mondtam, hogy én tulajdonképpen nem vagyok boldogtalan, csak fordított életet élek, s ami a passzióm lehetne, ami a hobbim lehetne, a művészettörténettől kezdve a művelődéstörténetig, most abból élek, ez a mesterségem, s hobbim marad a politika. Velem semmi más nem történt 1987–88 után, amikor aktívan bekapcsolódtam a politikai életbe, mint hogy megfordult minden.”³ Itt a magyarázata annak, hogy amikor Antall 1989-ben a világpolitika színpadára lépett, az előző ötven év történései és szereplői már mind ott voltak a fejében, a maga számára levont tanulságokkal együtt.

Külpolitikai alapvetés

A csúcsértekezletek világában minden miniszterelnöknek aktívan ki kell vennie részét a külpolitikából. A kétoldalú kapcsolatoktól az Európai Unió döntéshozatali fórumaiig a végső szót mindig a kormányfők mondják ki. Antall ezt a

feladatot nemcsak szívesen vállalta, hanem rendkívül eredményesen is végezte. Megvolt benne az a képesség, érzék, hogy mikor kell kivárni, s mikor kell cselekedni. A nemzetközi tárgyalásokon figyelembe vette a külügyi apparátus és közvetlen munkatársai (Forrai István, majd Marinovich Endre kabinetfőnök, Kodolányi Gyula külpolitikai főtanácsadó, Székely Árpád majd Rák Rudolf referens) által készített tematikákat, beszédtervezeteket, de a közhelyeket kigyomláta, s a ténylegesen elhangzottak mindig többet tartalmaztak, mindig frappánsabbak voltak a tervezeteknél. Szabadon elmondott beszédeiben és felszólalásaiban látszólag sok volt a rögtönzés, gyakran a tervezettnél hosszabbra is nyúltak, valójában azonban minden kimondott szavát, gondolatát előre eltervezte, átgondolta, talán ezért is voltak mondatai nyomdakészek, stilizálást alig kívánók.

Vádként is, elismerésként is gyakran elhangzik, hogy az Antall-kormány külpolitikája „kézi vezérlésű” volt, hogy a miniszterek, a tanácsadók és a szakapparátus csak végrehajtója volt a kormányfő gyakran rögtönzött ötleteinek. Ebben annyi az igazság, hogy Antall József hihetetlen munkabírással dolgozott, s belpolitikai kötelezettségei mellett a külpolitikai eseményeket és folyamatokat is kiemelt figyelemmel kísérte. Az elvek és a teendők tekintetében azonban nekünk, munkatársainak nem volt szükségünk irányításra, utasításra, hiszen azokat közösen alakítottuk ki, benne voltak egész gondolatvilágunkban. A napi operatív ügyekbe nem szólt bele. Mint minden minisztere, én is szuverén módon vezettem tárcámat, élveztem a kormányfő bizalmát, s nem volt szükség napi egyeztetésekre. Tudatos munkamegosztás volt közöttünk: külföldi útjaira csak akkor kísértem el, ha az ügy fontossága vagy az esemény jellege, hordereje azt protokollárisan megkívánta. Ilyenkor tudtam megbeszélni vele és munkatársaival az aktuális ügyeket és a hosszabb távú feladatokat. Itthon sürgős esetekben ott volt a „K” telefon, ezen általában ő hívott, tudva, hogy én igyek-

szem nem terhelni őt kisebb ügyekkel. E zömmel késő esti, éjszakai beszélgetések elsősorban tájékoztató és elemző jellegűek voltak, a döntések nem itt születtek. Az ő kívánsága volt, hogy halála után vigyem tovább külpolitikáját, ezért vállaltam a képviselőiséget 1994-ben, s azóta is igyekszem szellemét megőrizni, céljait képviselni minden területen.

Széles műveltsége, páratlan memóriája, valamint határozott elképzelései folytán Antallnak nem volt szüksége a szó szoros értelmében vett külpolitikai tanácsadókra, de bizalmát élvező, a nemzetközi életben is jártas közvetlen munkatársakra föltétlenül. Kodolányi Gyula, az európai kultúra mellett az angol-amerikai politikát is kiválóan ismerő író és költő, a kommunizmussal szemben álló szellemi ellenzék prominense mint külpolitikai főtanácsadó, címzetes államtitkár, optimális segítőnek bizonyult. A tárgyalásokat, találkozókat előkészítette, a kormányfőt sok esetben mentesítette kevésbé fontos ügyekkel való foglalkozástól. Ugyancsak jelentős szerepük volt Antall külpolitikájában azoknak a nagyköveteknek, vezető diplomatáknak, akik külvülről, az egyetemi világból vagy a gazdasági életből érkeztek, vagy „régii külügyesként” tehetségüket most kibontakoztatva szolgálták a megújult Magyarországot. A két régi, 56-ban menekülésre kényszerült barát, Tar Pál és Ósváth György mellett Antalpéter Tibor, Bába Iván, Bollobás Enikő, Engelmayer Ákos, Erdődy Gábor, Granasztói György, Herman János, Jávorszky Béla, Ódor László, Rudas Ernő, Szávai János, Szörényi László, Tomaj Dénes, Varga György kulcsfontosságú állomáshelyeken járultak hozzá Magyarország tekintélyéhez és külpolitikai céljai megvalósításához.

Az újjászületett Magyarország külpolitikai feladatai logikusan következtek a történelemből és a nemzetközi helyzetből, benne voltak az MDF 1989-ben elfogadott programjában, részletesebben pedig abban a külpolitikai kormányprogramban, amelynek a tervezetét a vezető kormánypárt külügyi bizottsága a Külügyminisztérium néhány vezető

munkatársával együtt készítette el a választások után. Kodolányi Gyulának, a későbbi külpolitikai főtanácsadónak az egész kormányprogram elkészítésében fontos szerepe volt. A kijelölt kormányfő személyesen alakította ki a végső, a kormányprogram részeként elhangzott változatot.

A program első helyén a szuverenitás, tehát a döntési szabadság teljes helyreállítása szerepelt. Ennek megelőlegezéseként jelentette ki Antall, hogy kormánya európai kabinet lesz mind a vallott és a képviselt értékek tekintetében, mind az európai integráció folyamatába való bekapcsolódás révén. A külpolitikai orientáció teljes megváltozását jelentette a Varsói Szerződésből való kiválás és „a széles értelemben vett atlanti együttműködés” programba vétele. A szomszédsági kapcsolatok új alapokra helyezése és a regionális együttműködés volt e külpolitika második alapelve. A kisebbségi jogokért való kiállás, mindenekelőtt a határainkon kívülre került magyar közösségek fennmaradását és jogaik érvényesítését szolgáló lépések politikája jelentette a harmadik tartóoszlopot.⁴ E három feladatkör folyamatosan és párhuzamosan kiemelt – bár nem mindig egyenlő – figyelmet kapott a rendszerváltozás óta a magyar külpolitikában. Szétválaszthatatlanságuk azonban kézenfekvő: a szovjet uralom alól felszabadulva hazánk nem maradhatott légüres térben, a politika senki földjén. Hagyományainkon túl biztonságunk és gazdasági érdekeink is a nyugati integrációs intézményekhez való közeledést, a mielőbbi csatlakozást diktálták. Ezt azonban nem tehattük meg egyedül, szomszédaink és sorstársaink nélkül, velük szövetkezve viszont e folyamatot fel lehetett gyorsítani. A „dunai gondolat”-nak, a közép-európai szolidaritásnak ugyanakkor megkerülhetetlen eleme és egyben feltétele volt a határainkon kívülre került magyar közösségek jogainak garantálása. E cél megvalósítására nyilvánvalóan jobb esélyt kínál(t) a térség államainak jó viszonya, az utóbbihoz pedig az ösztönzést, sőt helyenként a nélkülözhetetlen

külső nyomást csak a nyugati kormányok és közvéleményük egyetértése és támogatása nyújthatta.⁵

Antall József kormányában végzettségét és addigi munkakörét tekintve mind a miniszterelnök, mind a külügy- és a honvédelmi miniszter történész volt, de a kormány és a kormánypárti képviselők zöme ugyancsak jól ismerte a magyar történelmet. A negyvenhárom év után újra független Magyarország külpolitikájáért olyan „új” politikusok vállalták a felelősséget, akikben erős volt a szándék, hogy a történelmi balsorsból és a hibákból tanulva jobb körülményeket biztosítsanak a Kárpát-medence egész magyar lakosságának.

A magyar nemzet függetlenségét ötszáz éve fenyegető, majd tartósan megszüntető környékbeli nagyhatalmak közül az egyiknek a hadserege akkor még megszállva tartotta az országot, bár a Németh-kormány, mintegy „hattyúdal”-ként, 1990. február 20-án aláírta az egyezményt a Szovjetunióval a hazánkban „ideiglenesen állomásozó” szovjet csapatok kivonásáról. Továbbra is tagjai voltunk azonban a ránk kényszerített Varsói Szerződésnek és a gazdaságunkat egyoldalú, hátrányos függésben tartó KGST-nek. A szovjet csapatok kivonásának előfeltétele a pénzügyi elszámolás ügyében való megegyezés volt (a hátrahagyott értékekre hivatkozva a megszállók képtelen nagyságú követelésekkel álltak elő), de a számunkra csak rosszat hozó szövetség megszüntetéséhez, továbbá külkereskedelmünk egyensúlyához is elkerülhetetlen volt a szovjet vezetés jóindulatú hozzáállása. Ugyanakkor a teljes belpolitikai fordulat hitelessé tevő szabad választásokkal, a tulajdonviszonyok rendezésével (az államosítások kárvallottjainak nyújtott kárpótlással egybekötött magánosítással) és a külső államadóság vállalásával meg kellett erősíteni a nyugati demokráciák készségét politikai és gazdasági céljaink támogatására. Azt sem lehetett tudni, tartósnak bizonyul-e Magyarország népszerűsége, kedvező nemzetközi (lényegében nyugati) megítélése, azaz erősebbnek bizonyul-e 1956 emléke és az 1989-

es világtörténelmi fordulatban vitt úttörő magyar szerep a két világháború meglehetősen negatív hatásánál és a sokfelé létező magyarelles előítéleteknél. Más megfogalmazásban: a Nyugat viszonzni fogja-e végre a magyar részről iránta tanúsított ezeréves vonzalmat, s tettekkel igazolja-e a szavakban oly bőségesen kifejezett elismerést? S lehetséges lesz-e az őszinte és tartós kiengesztelődés és szoros együttműködés azokkal a szomszédokkal, akiket 1919 óta a „magyar reváns” kísértete nyugtalanított, s akik „ellen-szer”-ként a hozzájuk csatolt magyar kisebbségeket szisztematikusan elnyomó politikát, egyes esetekben kifejezetten „etnikai tisztogatás”-t folytattak? Az is kérdés volt, hogy van-e megoldás az 1919 után jelentkező nyersanyag- és piacihiányra, anélkül, hogy hazánk ismét idegen érdekszférába, függésbe kerüljön.

Nem automatikusan, hanem az Antall-kormány tényleges lépései nyomán a nyugati partnerek és közvéleményük egy-másfél év alatt minden tekintetben elfogadták hazánkat, mint stabil, a demokrácia és a piacgazdaság mellett elkötelezett, kül- és belpolitikájában egyaránt kiszámítható és felelősségteljes, külső képében és mentalitásában is nyugati államot. A kommunista rendszertől megszabaduló országok közül – nem csupán a változásokban játszott úttörő szerep elismeréseként, hanem a politikai és az alkotmányjogi viszonyok alapos vizsgálata nyomán is – elsőként Magyarországot vette fel tagjai sorába az Európa Tanács 1990. november 6-án. Az új Magyarország megszilárdult tekintélyében igen nagy része volt személyesen a miniszterelnöknek. 1991 végéig hivatalos látogatást tett többek között Németországban, Franciaországban, az Egyesült Államokban, Hollandiában, Olaszországban, az Egyesült Királyságban, a Vatikánban, az Európai Közösség központjában, az Európa Parlamentben, a NATO-központban és az Európa Tanácsban, ahol 1991. szeptember 11-én átvette az európai együttműködés kiemelkedő képviselői számára alapított Schuman-díjat.

Köszönőbeszédében felidézte, hogy Schuman már az 1930-as években Budapesten is kijelentette, hogy „a demokrácia és a kereszténység melletti elkötelezettséggel együtt meg kell találni Európa népei között a békét.”⁶

1991. december 16-án – a Lengyelországgal és Csehszlovákiával velünk egy időben megkötött *Európai Egyezmény* révén – szerződéses viszonyba kerültünk az Európai Közösséggel, annak társult tagja lettünk. Az aláírásakor Antall a brüsszeli bürokraták számára szokatlan szavakat használt: „Ez a három ország büszkén érkezett ide önökhöz, mert ez a három ország forradalmakkal, szabadságharcokkal és kemény politikai küzdelemben vívta ki az erkölcsi alapját annak, hogy az egyesült Európa ajtaján kopogtasson. Úgy érzem, hogy nem üres kézzel jöttünk ide, hanem megszenvedtük az elmúlt évtizedekben azt, hogy mi idejöhessünk, és önök befogad hassanak bennünket. Eppen ezért mi tapasztalatot is hozunk önöknek, mi a bőrünkön éreztük azt, hogy miért szükséges az európai népek összefogása, miért szükséges a szabadságért szolidaritást vállalni, és miért nem lehet kisszerű, partikuláris érdekek alapján nézni nagy kérdéseket.”⁷ Az európai egység szervezete, „aszimmetrikus” módon megnyitotta piacát a tár suló országok legtöbb ipari terméke számára, kiszélesítette a pénzügyi támogatások rendszerét (PHARE-programok), intézményesítette a rendszeres politikai párbeszédet, és tudomásul vette a tár suló három országnak azt a kinyilatkoztatott célját, hogy a szükséges jogi harmonizáció befejeztével a közösség teljes jogú tagjai lehessenek.⁸

Közép-Európa gondolat és a keleti politika

Történelmünk egyik legfontosabb tanulsága a közép-európai népek sorsközössége, egymásraultaltsága, a függetlenségüket fenyegető nagyhatalmakkal szembeni közös fellépés szükségessége. Noha a múlt gyakorlatában ez mint politika ritkán, in-

kább csak töredékesen érvényesült, a magyar politikai gondolkodásban Wesselényitől Kossuthon át Bibó Istvánig ez az egyik legerősebb tradíció, de egész térségünkben jelen volt az utolsó kétszáz évben.⁹ 1990-ben úgy tűnt, hogy valamennyi magyar politikai erő ennek tudatában vallja a középeurópaiságot. Antall számos beszédében tett hitet mellette.

Bismarckról terjedt el, hogy a német egység megteremtése után, addigi eredményeit féltve, „a koalíciók réme” üldözte. Közép-Európa 1990-re befejeződő átalakulása nyomán az Antall-kormányt külpolitikájában az egykori kisantant újjászületésének réme kísértette. A Magyarországot a két világháború között a 16-szoros katonai fölény acélgyűrűjébe szorító és a magyar kisebbségek elnyomását összehangoló szövetséget szívesen felélesztette volna némely szlovák, román és szerb posztkommunista-nacionalista politikus. A kisantant ellenpéldája volt viszont a kommunizmussal nyíltan szembeálló három ország, Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország demokratái között létrejövő szolidaritás, az eszmei és személyi kapcsolatok. A társadalmi-gazdasági fejlettség és a demokrácia szilárdsága alapján is ez a három ország állt egymáshoz legközelebb. A szabad választások nyomán megalakuló kormányok eltökélt szándéka volt a szolidaritás megőrzése és kiteljesítése, valamint a közös célokért történő egybehangolt vagy közös fellépés.

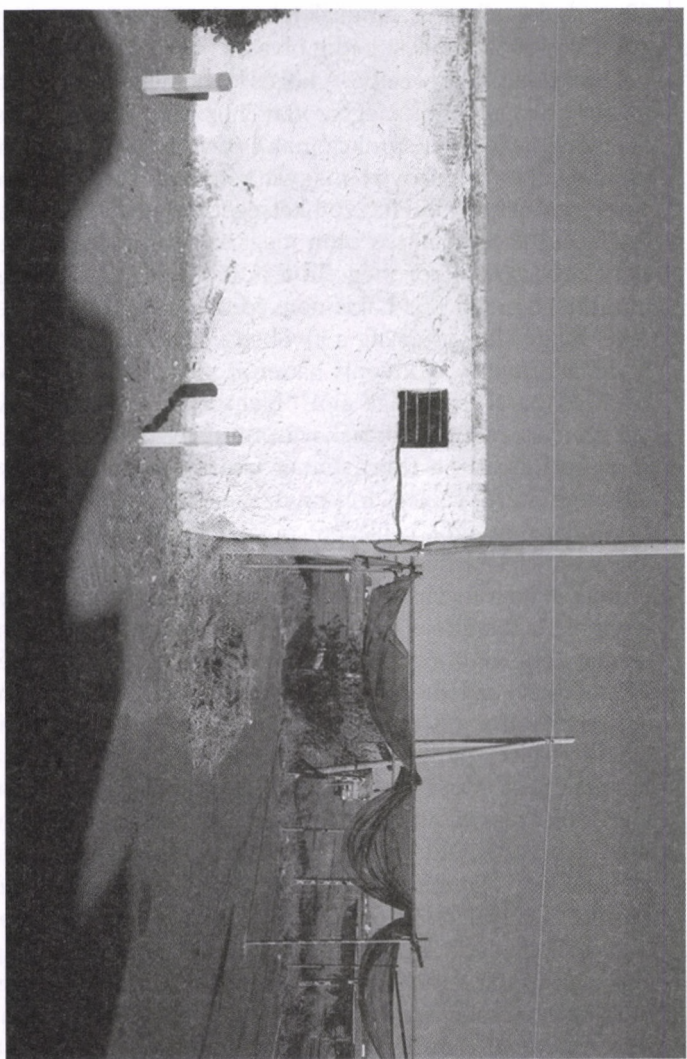
A politikai jégkorszak utáni új európai elveket és célokat rögzítő *Párizsi Chartát* 1990. november 19-én írták alá. Antall József az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) eme nagyszabású csúcstalálkozóján hívta meg a csehszlovák és a lengyel elnököt, hogy jöjjenek össze politikájuk egyeztetésére Visegrádon, ugyanott, ahol e három ország királyai már 1335-ben közös lépésekben állapodtak meg. Havel, Wałęsa és Antall 1991. február 15-én, az egykori királyi palota helyreállított termében együttműködési nyilatkozatot írt alá. Ennek legfontosabb pontja az volt, hogy a három ország egybehangolja a Varsói Szerződés és a KGST felszámolására, va-

lamint országaik európai integrálódására irányuló politikáját, de hangsúlyosan szerepelt benne „az országaik területén élő nemzeti kisebbségek jogainak teljes körű biztosítása”.¹⁰ A világ azonnal felismerte a találkozó és az ott elfogadott program jelentőségét. Ahogy a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* megfogalmazta: „A közép-európai országok egyedül gyengék, de együtt ellenállhatatlanok, s ezt elsőként Gorbacsov vette tudomásul.” Valóban, a Szovjetunió elnöke a visegrádi csúcst követően fogadta el és jelentette be, hogy a Varsói Szerződés katonai szervezetét április 1-jéig felszámolják.

E történelmi jelentőségű bejelentést követően 1991. július 1-jén Prágában került sor a közép-európai szovjet uralom fenntartását szolgáló politikai „szövetség” utolsó tanácskozására, ahol a tagállamok képviselői aláírták a szervezet feloszlását kimondó egyezményt. Ebben Antall Józsefnek kiemelkedő szerepe volt. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1990. június 7-i ülése számára a szakértők még olyan napirendet fogadtak el, amely a szövetség „demokratizálás”-áról, az együttműködés „korszerűsítés”-éről és átalakításáról, tehát fennmaradásáról szólt.¹¹ A moszkvai magyar nagykövet és az előkészítésben részt vevő magyar diplomaták azzal fogadták a tanácskozásra a szovjet fővárosba érkező magyar miniszterelnököt és Für Lajos honvédelmi minisztert, hogy senki sem támogatja a szövetség fokozatos megszüntetését szorgalmazó magyar álláspontot – még a nyugati nagyhatalmak sem. Antallt azonban nem lehetett megingatni, s miután „saját körben” hatásosan cáfolta meg az aggályokat, a hivatalos tanácskozáson „a napnak több mint főhőse: győztese lett”.¹² Soros elnökként a napirenden szereplő javaslatot eredeti céljának ellenkezőjére változtatta: „Véleménycsere a Varsói Szerződés jellegének, funkcióinak és tevékenységének felülvizsgálatáról és esetleges gyökeres átalakításáról.” A megütközés csöndjét Gorbacsov, a szovjet elnök-főtitkár törte meg: „Da, haraso” – mondta, talán észre sem véve az eltérést. Délutáni

UTOLSÓ KIRÁNDULÁS, BUDAPEST, 2009 (SZ. Á.)

OSTIA, OLASZORSZÁG, 2000 (SZ. Á.)

felszólalásában a magyar miniszterelnök azt javasolta, hogy 1991 végére teljesen számolják fel a katonai szervezetet, magát a Varsói Szerződést pedig olvassák be egy közös európai biztonsági szervezetbe. A közös közlemény is tartalmazta, hogy a tagállamok megbízottai „hozzákezdnek a Varsói Szerződés jellegének, funkcióinak és tevékenységének felülvizsgálatához”. A szovjet–magyar kétoldalú tanácskozáson a miniszterelnök nem hagyott kétséget a magyar szándékok felől: célunk tárgyalásos úton megszüntetni a szövetséget. Ezt Gorbacsov akkor még elutasította. Másnap a hadügyminisztériumban Für Lajos honvédelmi miniszter bejelentette, hogy Magyarország a jövőben nem vesz részt a VSZ hadgyakorlatain, s „kivonja haderőit az Egyesített Fegyveres Erők parancsnoksága alól”. Nem lehet vitás, hogy Antall ezen a sorsdöntő tanácskozáson – nagyfokú bátorsággal és előrelátással – a függésünket intézményesítő szervezet felszámolására vezető folyamat megindítója volt. Noha egyes hazai szerzők kétségbe vonják vagy kisebbitik Antall szerepét,¹³ jelentőségét a külföldi szerzők is elismerték. E drámai konferenciára visszatekintve joggal írta a miniszterelnök tanácsadója és bizalmas munkatársa, Kodolányi Gyula: „Foglaljuk össze Hutchings jellemzését. Ő »merész külpolitikai kezdeményezés«-ről beszél, s azt írja, hogy »Budapest diktálta a külpolitika tempóját«. Értékelése szerint Antall realista politikus volt, valódi célja »Magyarország kiszabadítása Moszkva karmaiból«, aminek elősegítésére, illetve álcázására átmeneti formák (kelet-európai unió, visegrádi hármak) ötleteit röppenti fel. Így szólnak a pártatlan források egy olyan időszakról, amikor a közvélemény előtt Wafesa és Havel számított Kelet-Közép-Európa vezető politikusának. Kiderül, hogy – nem kisebbitve az előbbieket nagy érdemeit egyéb téren – a külpolitikában Antall volt a régió motorja és agya.”¹⁴ Für Lajosnak – Antallal szemben korántsem kritikátlan, sőt helyenként méltánytalan – emlékiratai pedig perdöntő módon mutatják be a magyar miniszterel-

nök meghatározó személyes hozzájárulását a moszkvai tanácskozás kimeneteléhez. Noha ezt követően a többi tagállam még megelégedett volna a szervezet demokratikusabbá tételével,¹⁵ 1990 végére az egykori „csatlósok” mind fölsorakoztak a magyar álláspont mögé.

A visegrádi együttműködés nem hozott létre formális szövetséget, még kevésbé volt alternatívája az euroatlanti integrációnak. A vezetők és a szakértők rendszeres találkozókon egyeztették álláspontjukat a Varsói Szerződés és a KGST feloszlásával kapcsolatos további lépésekről, így országaik és a Szovjetunió gazdasági megsegítéséről,¹⁶ az 1991. augusztusi moszkvai puccsról, valamint az Európai Közösséggel előkészületben levő társulási egyezményről. 1992-től a „mielőbb a NATO-ba” törekvés volt a visegrádiak legfontosabb közös célja. A kisebbségek jogai melletti közös kiállás ugyancsak ígéretes üzenetet hordozott a kommunizmus alatt elfojtott nemzeti viták, a türelmetlenség sok országban fenyegető megnyilvánulásai közepette. A gazdasági együttműködés terén a közös szándék lassabban, de szintén testet öltött az 1992 decemberében megkötött szabadkereskedelmi társulás, a CEFTA formájában, s a regionális kapcsolatok helyreállítása a közlekedés, a vállalatközi együttműködés, az idegenforgalom, az önkormányzatok és az oktatás területén ugyancsak felgyorsult.

Az 1991. október 5-i krakkói csúcstalálkozó volt „Visegrád” talán legszebb, a három rendszerváltoztató közép-európai ország íratlan szövetségének a Wawel katedrálisában megszentelt pillanata. Ekkor írták alá a lengyel–csehszlovák államközi szerződést (jogi megfontolásból a magyar–lengyel szerződést másnap Varsóban látták el kézjegyükkel a felek), s nem a magyar félen múlt, hogy a harmadik, a magyar–csehszlovák szerződés aláírása az utolsó pillanatban elmaradt. (Az erősödő szlovák nacionalizmus már korlátozta a csehszlovák kormány mozgásszabadságát, s a magyar fél által javasolt kisebbségvédelmi paragrafusok nem értek

bele a szerződésbe.) A közös fellépés túlmutatott a közvetlen közös érdekeken. A délszláv válság ügyében tett, a háborús bűnökre is figyelmeztető nyilatkozat rendkívül előremutató volt, kár, hogy az Európai Közösség nem figyelt jobban a visegrádiak véleményére.

Ekkorra már – az Antall által képviselt erőteljes magyar támogatásnak köszönhetően – Lengyelországgal is kiegészült a tágabb közép-európai fórum, a Pentagonale, miközben a „visegrádi” elnevezés kezdett elterjedni a világban.¹⁷ Nyugaton nagy figyelmet keltett e három ország magatartása, mert az egész volt kommunista tömb számára az újfajta politizálás, az együttműködés, a közös fellépés ígéretes, jó példáját képviselte, azaz a Balkánon kibontakozó borzalmak ellenpéldáját. Noha Csehszlovákia szétválása és az ottani belpolitikai fejlemények egy időszakra fellazították a szoros politikai együttműködést, a lengyel–magyar motor nem állt le, lehetővé téve az 1998 után négyesben kibontakozó új, intenzív szakaszt. Visegrád garancia arra, hogy a régi, rossz megoldások – az államok kiszolgáltatása a nagyhatalmi agresszióknak, vagy a kisantant-modell, az egymás elleni politizálás – sose térhessen vissza.

A Varsói Szerződés feloszlata nem jelentette azt, hogy hazánk gazdaságilag vagy politikailag háttal kívánt volna fordítani akkor még létező legnagyobb szomszédjának, s hogy – mondjuk a múlt rossz emlékei miatt – nem kívánt volna jó viszonyt ápolni az orosz néppel. Antallt és kormányát ellenfelei a mai napig vádolják ezzel is, s a kereskedelmi kapcsolatok radikális csökkenését látva sokan hitelt is adtak annak, hogy a kormány szándékosan, „ideológiai” okok miatt „rontotta el” viszonyunkat nagy keleti szomszédunkkal. A Szovjetunióba irányuló magyar exportszállításokat ugyan le kellett állítani az 1991-re nyilvánvalóvá váló szovjet fizetésképtelenség miatt, de attól kezdve arra törekedtünk, hogy üzleti alapon, ellentételezés mellett – esetleg barter kereskedelemmel – fenntartsuk gazdasági

kapcsolatainkat. Egy új államközi politikai szerződésről is folyamatosan tárgyaltunk, azt a szovjet javaslatot azonban visszautasítottuk, amely korlátozta volna szuverén jogunkat, hogy eldöntsük, milyen szövetségi kapcsolatokat létesíthetünk. (Iliescu Romániája ezt elfogadta.) 1990–91 folyamán – érzékelve a szovjet birodalom népeinek erősödő önállósági törekvéseit – felvettük a kapcsolatot az Orosz Föderáció demokratikus törekvésű erőivel, köztük közvetlen szomszédunkkal, Ukrajnával.

Az 1991. augusztus 19-i moszkvai puccskísérletről értesülve Antall azonnal hatpárti egyeztetést kezdeményezett. A magyar kormány az első pillanattól kezdve – számos nyugati országot megelőzve – elítélte az államcsíny szervezőit. A miniszterelnök még a puccs napján elérte telefonon a reformerők élére álló Borisz Jelcint, s hangot adott támogatásának. Többek között ennek köszönhetően különlegesen jó személyes viszony alakult ki az újjászülető Oroszország vezetőjével. Megnyugtató volt számunkra, hogy még a puccs napján Bush amerikai elnök telefonon felhívta Antall miniszterelnököt, engem pedig Wörner NATO-főtitkár, és jelezték, hogy mellettünk állnak ebben a veszélyekkel teli helyzetben. Antall kapcsolatba lépett a világ számos más országának első emberével is – köztük Wałesa lengyel és Havel csehszlovák elnökkel, valamint Kohl német kancellárral. A magyar kormány augusztus 21-én nyilatkozatban üdvözölte „az alkotmányellenes erők meghátrálásáról érkező híreket”, majd kifejezte ama reményét, hogy ennek nyomán várhatóan erősödni fog a nemzetközi életben a konstruktív szovjet szerep, s folytatódik „az új típusú kapcsolatok építése Magyarországgal és a Szovjetunióval, illetve az egyes [tag] köztársaságok között, beleértve a gazdasági együttműködést is”.¹⁸ Augusztus 22-én Antall levélben köszönte meg Bush elnöknek a válság idején tanúsított szolidaritását, kifejezte meggyőződését, hogy fel kell gyorsítani Közép-Európa nyugati integrációját, Gorbacsov meggyengült helyzetében

Jelcinre kell építeni, és el kell ismerni a balti államok függetlenségét, jogát a konföderáció útjára térő Szovjetunióból történő kiválásra.¹⁹ Aznap este Mitterrand francia elnök, aki a puccs első óráiban felvette a kapcsolatot az azt irányító Janajev szovjet alelnökkel, telefonon felhívta Antallt, hogy konzultáljon vele a moszkvai és a jugoszláviai helyzetről. A magyar miniszterelnök neki is kifejtette, hogy a Szovjetunió a decentralizáció felé halad, és hogy Jugoszláviában a konföderáció kínál némi esélyt a válság békés megoldására, de ehhez erőteljes nyomást kell gyakorolni a szemben álló felekre.²⁰ Augusztus 23-án a főbb budapesti külképviseletek vezetőit magához kéretve a magyar kormányfő hangsúlyozta: „Az elmúlt napok eseményei azt mutatták, hogy a térségben továbbra is számolni lehet kritikus helyzetek előadódásával. Beigazolódott az is, hogy helyes volt a magyar kormány törekvése a Varsói Szerződés és a KGST feloszlására, valamint a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásának lehető leggyorsabb megvalósítására.” Javasolta, hogy nemzetközileg segítsék „a Szovjetunió gazdasági talpra állását”, s megerősítette, hogy ebben hazánk is kész részt venni.²¹

Antall azt is megérezte – megelőzve minden kormányfő kollégáját –, hogy ekkor jött el az alkalom a balti államok függetlenségi követelésének nemzetközi elfogadtatására. A Bush amerikai elnökkel augusztus 19-én folytatott telefonbeszélgetésével ehhez tevékenyen hozzájárult. A magyar álláspontot az augusztus 24-i kormánynyilatkozat foglalta össze: „A Magyar Köztársaság kormánya érvénytelennek és törvénytelennek tekinti a Molotov–Ribbentrop-paktumot. Oroszországhoz és a balti köztársaságok függetlenségét elismerő más államokhoz hasonlóan Magyarország is jogosnak tartja és támogatja Észtország, Lettország és Litvánia népeinek az állami szuverenitásuk helyreállítására irányuló törekvéseit, s ... bízik abban, hogy az Észt Köztársaság, a Lett Köztársaság és a Litván Köztársaság nemzetközi érvényű garanciát kap arra, hogy rövid időn belül elérheti a

népakarát alapján deklarált célját, a tényleges állami szuverenitást.”²² Az óvatoskodó nyugati országokat megelőzve szeptember 2-án a magyar kormány meghívására Budapestre érkezett Landsbergis litván elnök, valamint Saudargas litván, Meri észti és Jurkans lett külügyminiszter, s aláírtuk velük az 1940-es szovjet megszállás óta „alvó” diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló jegyzőkönyvet.

A puccs meghíusultával elhárult az akadály egy korrekt, szuverenitásunkat minden tekintetben elismerő szovjet-magyar szerződés megkötése elől. A végleges szöveg elkészítésével egyidejűleg hasonló kétoldalú szerződést kezdeményeztünk az Orosz Föderációval és Ukrajnával is. December 1-jén Ukrajnában népszavazás mondta ki az ország függetlenségét, amelyet hazánk már másnap elismert, a kijevi főkonzulátust nagykövetségi rangra emelte, s az új státusnak megfelelő táblát elhelyezte a képviselőlet bejáratánál. Ukrajnában kitörő lelkesedéssel fogadták ezt az úttörő, mindenkit megelőző lépést. A magyar „keleti politika” betetőzése volt az az 1991. december 6-i diplomáciatörténeti kuriózum, amikor egyetlen napon a magyar kormányfő Moszkvában aláírta a Szovjetunió utolsó államközi szerződését Gorbacsov elnökkel és a független Oroszország első ilyen szerződését Jelcin elnökkel, este pedig Kijevben a függetlenségét több mint háromszáz év után helyreállító Ukrajnával annak első nemzetközi szerződését.²³

Miközben a gyors magyar gesztusokért hálás Ukrajnával meghitt viszony jött létre, az orosz-magyar politikai kapcsolatok is kedvezően alakultak. A szerződés aláírásakor Gorbacsov szóban kért bocsánatot az 1956-os beavatkozásért, Jelcin pedig az államközi szerződés függelékében írásban is megtette ugyanezt. Az orosz elnök 1992. novemberi budapesti látogatásán nyilvánosan is megismételte e gesztust („1956 tragédiája a szovjet rendszer lemoshatatlan szégyenfoltja marad örökké”), és számos fontos egyezményt írt alá, köztük azt is, amely a nemzeti kisebbségek jogainak

ápolásában való együttműködésről szólt.²⁴ Jelcinnek az Országgyűlésben elmondott emlékezetes beszédét a magyar törvényhozás külön nyilatkozatban honorálta.²⁵ A kétoldalú tárgyaláson Antall elérte a csapatkivonási tárgyalások óta rendezetlen pénzügyi elszámolás lezárását: az orosz fél elfogadta a „nullszaldós” megoldást.²⁶ A romló oroszországi gazdasági és belpolitikai helyzetben is fennmaradt a két ország jó viszonya, amely a vezetők közt kialakult személyes rokonszenvre épült.²⁷ A nacionalista és kommunista többségű дума ugyan – az 1956-ért való bocsánatkérés miatt – hosszú ideig húzódozott az orosz–magyar szerződés ratifikálásától, de az orosz parlament és Jelcin 1993. szeptemberi drámai összeütközése után ez is megtörtént.

1991. december 21-én (Sztálin születésnapján) a Szovjetunió és a szovjet tagköztársaságok vezetőinek Alma Ata-i értekezletén bejelentették, hogy megszűnt a Szovjetunió, s tizenegy taggal megalakult a Független Államok Közössége. Hazánk rövidesen valamennyi utódállammal felvette a diplomáciai kapcsolatokat, s az ásványkincsekben gazdag, a magyarokkal rokonszenvező, türk többségű Kazahsztán, valamint a román kapcsolatok miatt fontos Moldávia fővárosában nagykövetséget nyitott.

Nincs ellentétben a Jelcin vezette Oroszországhoz és a szovjet utódállamokhoz fűződő kitűnő viszonnal, hogy Antall érzékenyen figyelte az Oroszországban 1992 végétől (egyelőre csak az ellenzék körében) felerősödő imperialista nosztalgia megnyilvánulásait, s idejekorán figyelmeztetett itthon és külföldön is arra a veszélyre, hogy ha „az orosz medve kialussza magát”, újra fenyegetővé válhat. „Naiv ember, aki azt hiszi, hogy az örök Oroszország lemondott a közép-európai térségben való politikai szerepéről...”²⁸ Ennek első jeleit a délszláv válság során, majd erősebben a NATO-hoz való magyar közeledéskor tapasztalhattuk.

Folytatása következik

JESZENSZKY GÉZA

Jegyzetek

¹ Antall József pályájáról részletes és hiteles képet nyújt Debreczeni József: *A Miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998. A kevésbé ismert emberi és politikusi erények tanúságtétele Rózsa Marianna – Jász László (szerk.): *Az ismeretlen Antall József*. Budapest, Mundus, 1996. Erősen kritikai nézőpontból született Révész Sándor: *Antall József távolról*. Budapest, Sík, 1995. Noha Antall nem vezetett naplót, gondolatait, tárgyalásait általában pontosan adja vissza kabinetfőnöke, Marinovich Endre: *1315 nap. Antall József naplója*. Budapest, Éghajlat, 2003. Közeli és hűséges barátja visszaemlékezéseiben dominál a külpolitika: Tar Pál: *In Memoriam Antall József. Tanú és szereplő*. Budapest, Kairosz, 2003. Sokoldalú képet nyújt Jeszenszky Géza, Kapronczay Károly, Biernaczky Szilárd (szerk.): *A politikus Antall József – az európai úton. Tanulmányok, esszék, emlékezések a kortársaktól*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006. Antall fontosabb írásai és beszédei két magyar kiadásban jelentek meg: Antall József: *Modell és valóság*. Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994, majd az Antall József Alapítvány kiadásában 2007-ben. Legfontosabb beszédei angolul is megjelentek: Antall József: *Selected Speeches and Interviews*. Ed. by Géza Jeszenszky. Budapest, József Antall Foundation, 2008.

² Antall József: *Az Amerikai Egyesült Államok a világpolitikában. Magyar Szemle*, 1993. szeptember.

³ Antall, *id. mű*, II. kötet, 238. l.

⁴ Uo. 43–47., 63–64. l. Vö.: *A Nemzeti megújulás programja*. Budapest, 1990, 177–185. l.

⁵ Nyelvi pongyolasággal e három területet szokták a magyar külpolitika „három prioritás”-ának nevezni. Helyesebb volna azonban arról beszélni, hogy a magyar külpolitikának három fő célja, kiemelt feladata volt és van jelenleg is. Ezek általában egyformán fontosak, de időnként egyes területek, feladatok elsőbbséget élveznek, esetleg a megvalósíthatóság esélyei állítanak fel némi sorrendiséget. E témát több oldalról elemzik Balogh A., Dunay P., Molnár G. és Póti L. tanulmányai, in: Zsinka László (szerk.): *Külpolitika és modernizáció. Stratégiák és eszközök*. Budapest, Közszolgálati Tanulmányi Központ, 1996.

⁶ Antall beszédét közli Marinovich, *id. mű*, 157. l.

⁷ *Uo.*, 159–160. l.

⁸ Az 1991. december 16-i aláírás sajátos körülményeiről lásd az akkori brüsszeli nagykövet, Granasztói György írását: „Erkölc és Európa a 21. század elején.” *Magyar Nemzet*, 2003. március 10. 6. l. és Marinovich, *id. mű*, 158–160. l.

⁹ E hagyományok aktuális üzenetét foglalja össze esszém, *Az euroatlanti gondolat történelmi gyökerei Magyarországon, Külpolitika*, 1997. 1.sz., 17–29. Már a rendszerváltozás politikai és eszmei hatásait is tükröző elmélyült tanulmányok gyűjteménye Ignác, Romsics and Béla, K. Király (eds.), *Geopolitics in the Danubian Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*. Budapest, Central European University Press, 1999.

¹⁰ *Magyar Külpolitikai Évkönyv* (a továbbiakban MKÉ) 1991, 145–149. l.

¹¹ Az ülés hivatalos dokumentumait lásd: MKÉ 1990, 202–209. l. A teljes dokumentáció és a személyes emlékek alapján az ülés leg részletesebb feldolgozását nyújtja: Für Lajos: *A Varsói szerződés végnapjai — magyar szemmel*. Budapest, Kairosz, 2003, 116–156. l.

¹² Für, *id. mű*, 131. l.

¹³ Révész, *id. mű*, 125–127. l.

¹⁴ Kodolányi Gyula: *A mese igaz. Magyar Szemle*, 2001. december. A szerző két könyvből (Zelikow, P., Rice, C.: *Germany United, Europe Transformed*; Hutchings, R. L.: *American Diplomacy and the End of the Cold War*) vett idézetekkel bizonyítja, hogy a magas rangú amerikai kortársak látták és elismerték Magyarország és személy szerint Antall vezető szerepét a Varsói Szerződés teljes feloszlására vezető folyamatban.

¹⁵ Ld. Calfa csehszlovák miniszterelnök Antall Józsefnek írt 1990. szeptember 14-i levele. (Másolat birtokomban.)

¹⁶ Antall, Havel és Walesa 1991. július 1-jei levele a világ hét vezető gazdasági hatalmához. Másolata birtokomban.

¹⁷ Emlékeim szerint nemzetközi fórumon első ízben Baker amerikai külügyminiszter használta az eredetileg csak magyar részről bevezetett elnevezést, méghozzá az 1991 szeptemberében New Yorkban az ENSZ közgyűlése mellett tartott amerikai–„visegrádi” találkozón.

¹⁸ MKÉ 1991, 267. l.

¹⁹ Antall levele Bushhoz, 1991. augusztus 22. Másolata birtokomban.

²⁰ Feljegyzés Antall József és Francois Mitterrand francia elnök 1991. augusztus 22-i telefonbeszélgetéséről. Másolata birtokomban.

²¹ *MKE* 1991, 268. l.

²² *Uo.* 270–271. l.

²³ A szerződések aláírásáról kiadott közleményekre ld. *uo.* 388–390. l. Antall orosz politikájának egyes állomásait a hangulatra is jellemző részletek felidézésével, hitelesen mutatja be egy egész fejezetben Marinovich, *id. mű*, 131–149. l.

²⁴ Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Föderáció együttműködésének elveiről a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogainak biztosítása területén. *MKE* 1992, 344–348. l. Sajnos Jelcin országházi beszédét csak az oroszul értők hallották, mert a tolmácsolást közvetítő vezeték – feltehetőleg szabotázs következtében – elszakadt, a fülhallgatók némák maradtak.

²⁵ *Uo.* 357–358. l., 1992. december 8.

²⁶ E nehéz tárgyalás részleteit és atmoszféráját is kitűnően érzékelteti: Marinovich, *id. mű*, 133–149. l.

²⁷ Lásd a két vezető 1993. január 21-i félórás telefonbeszélgetését. *Uo.* 148–149. l. Ugyanezt példázza Antall Józsefnek Jelcin elnökhöz a magyar külügyminiszter hivatalos látogatásán 1993. szeptember 20-án átadott levele és az orosz elnök egy hónappal későbbi válasza is. *MKE* 1993, 282–284. l.

²⁸ Jó példát idéz e figyelmeztetések sorából Debreczeni, *id. mű*, 217–218. l.

AZ „ELMÚLT HÚSZ ÉV” MINT KUDARC?

Visszatekintés gazdasági-társadalmi rendszerünk átalakulásának kezdeteire

A rendszerváltozás nehezen definiálható folyamat

A társadalom bonyolult, változékony, tagolt organizmus, a mai globális világban szoros kölcsönkapcsolatok kötik külső környezetéhez. Emiatt nehéz egyszerű fogalmakkal értelmes és egyben igaz állításokat tenni a társadalom állapotáról. Még a gazdaság világában is így van, noha ott mérhetőbbek, egzaktabbak a folyamatok; mégsem könnyű választ adni arra az egyszerű kérdésre, hogy egy adott időpontban „milyen passzban van” az ország. Van, akinek jól megy, másnak rosszul, néhány ágazat még nehéz időkben is prosperál, sőt térségenként is nagy eltérések mutatkozhatnak egyazon időpontban; más leírás illik egy külföldi nagyvállalatra, mint az annak árnyékában vegetáló családi cégre. „A gazdaság mint olyan” éppolyan nehezen megfogható kategória, mint „a társadalom mint olyan”.

A makrogazdasági adatok és az átfogó társadalmi indikátorok elvileg objektív képet adnak az illető ország állapotáról, de csak elvileg. Adatbázisaink lehetnek bármennyire imponálóan részletesek, a bonyolult valóságot számokkal sohasem lehet vitán felül álló módon leírni, egy sor ok miatt. Kezdve azzal, hogy az egyének, társadalmi csoportok önértékelése és az ország állapotáról formált véleménye nagyon is eltérhet attól, amit a makroadatokat közvetítenek – márpedig az úgymond objektív társadalmi-gazdasági helyzet nagyrészt éppen a társadalmi szereplők várakozásaitól, helyzetértékelésétől, befektetői és fogyasztói szándékaitól,

azaz számos szubjektív elemtől függ. Másodszor maguk az adatok gyakran ellentmondásos képet mutatnak, sokféle-képpen értelmezhetők. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy mind az „objektív” mutatókat, mind a konkrét történéseket és eseményeket másként látják a külvilág szereplői, mint a hazaiak, márpedig egy ország gazdasági és politikai realitásai közé tartozik az is, ahogy a külső üzleti partnerek, politikai szövetségesek, elemzők és egyéb befolyásos tényezők gondolkodnak az ország helyzetéről és kilátásairól. Az ország külső megítélése pedig nagyban eltérhet az adatok üzenetétől, különösen attól, ahogyan a társadalom véleményformáló körei látják és láttatják a helyzetet, és ahogy a különféle helyzetű rétegek megélik azt.

Ezt az általános helyzetértékelési dilemmát jól illusztrálja a magyar rendszerváltozási folyamat története. Az új magyar rendszer rendkívüli intenzitású társadalmi-gazdasági változások közepette született meg az 1989-re felgyorsuló geopolitikai mozgásoknak és az ország belső politikai erjedésének együttes hatására, ám abban a felemelő történelmi pillanatban az ország akut pénzügyi válsághelyzetben volt, a reálgazdaság pedig addig ismeretlen mélységű szerkezeti válság elé nézett. A napi nehézségeket a társadalom tagjai nyilvánvalóan a bőrükön érezték, miközben a változás történelmi egyediségének nyugtalanító, de ígéretes üzenetei is eljutottak az egyénekhez.

Az örökölt helyzetből fakadó belső komponens mellett legalább annyira erős szerepet játszottak a krízis külső összetevői: az addigi külgazdasági kapcsolatok szétzilálódása, az ország finanszírozhatóságát fenyegető veszélyek, a térségben felgyülemelő bizonytalanság. Míg a külvilág elismeréssel (és megkönnyebbüléssel) konstataulta a térségbeli rezsimváltások többségének erőszakmentességét, és különösen jó osztályzatot kapott a politikai értelemben rendezett, fokozatos, tárgyalásos magyar rendszerváltás, az itt élők más realitásokat láttak. A rendszer megváltozá-

sának következményeit nagyon sokan a gyors inflációban és a nagy munkanélküliségben éltek meg hazánkban, mint a térségben máshol is. Természetesen egy sor előremutató, ígéretes megújulási folyamat is megindult a gazdaságban, ám azok eleinte kevesebbeket érintettek kedvezően, mint ahányan rosszul jártak a kényszerű alkalmazkodással járó sokkok következtében.

Objektív mérleget ha nem vonhatunk is, de jogos az utókor kérdése: vajon egészében véve sikeres vagy sikertelen kezdetet vett-e a magyar rendszerváltoztató folyamat? A gazdasági adatok halmazából sokféle mutatót vehetnénk elő a magyar átalakulás minősítéséhez, ám illúzió lenne azt gondolni, hogy az adatok „magukért beszélnek”. A külvilág értékelése az 1990 utáni gazdasági folyamatokról egészében véve pozitív volt. Noha akkor is napvilágot látott sok túlzó és téves külföldi értékelés, a rendszerváltoztató erőket érte méltatlan politikai támadás, megjelentek az ország állapotát rosszul leíró zszurnalisztikák, mégis, a mértékadó vélemények többsége a magyar esetet a sikeres rezsimváltások közé sorolta. Igaz, ebben benne volt a tőlünk délre és keletre lezajló társadalmi és gazdasági történések kontrasztja is; elég a volt szovjet térség meglehetősen mély gazdasági visszaesését, a jugoszláv államszövetség szétesésével járó véres eseményeket és általában véve a cseh, magyar, lengyel trión kívüli „tranzíciós országok” mély és elhúzódó válságait felidézni.

A hazai közvélemény-formálók – és ez persze összefügg a média akkori szerkezetével – viszont igen kritikusan szemlélték a folyamatok alakulását, főleg pedig az Antall-kormány működését. Visszatérő média- és ellenzéki igény volt, hogy a kormány „tárja fel az ország valódi állapotát” – ami nem jelenthetett mást akkor, mint hogy még pesszimistább, még kritikussabb helyzetleírást vártak volna el. Való igaz, a makrogazdasági mutatók és társadalmi indikátorok zöme meglehetősen mély gazdasági válságról szólt, ám más mutatók gyors gazdasági és társadalmi átalakulásról,

modernizációról tanúskodtak; az első megrázkódtatások után már joggal lehetett bizakodni abban, hogy az Antall József vezette kormányerők a versenyképes piacgazdaság és a jól működő parlamenti demokrácia erős alapjait fektetik le.

A rendszerváltozás percepciójáról

A magyar társadalom és gazdaság történelmi jelentőségű transzformációjának a legelső eredményei meg is jelentek az Antall-kormány éveiben, mind a jogalkotás és intézmény-építés, mind pedig a gazdasági szereplők viselkedési normái mércéjén mérve. A hűvösen objektív elemzés ezért mondhatja ki, különösen más országok átalakulási teljesítményével való összevetésben, hogy a magyar rendszerváltozás első, heroikus szakaszának lefutása egészében véve sikeres volt.

Mégsem ez ma a közvélekedés. Már ha egyáltalán létezik erről a vonatkozásról közvélekedés: még a közügyek iránt érzékenységet mutató polgárokat sem foglalkoztatja intenzíven az ország közelmúltja, amikor annyi mai feszültség között élünk. Az inkább meglepő, hogy milyen kevéssé van benne ez a hősi korszak a maga tanulságaival a politikai és társadalomtudományi diskurzusban. Ha pedig nagy ritkán előkerül a szabadon választott első kormány működése és az ezen időszak alatt végbemenő társadalmi, politikai és gazdasági folyamatok mérlege, akkor erősen ambivalens a kép. Sőt inkább azt kell mondanunk: jelenleg többségében negatív (kritikus, csalódott) értékelés tapad ehhez az időszakhoz. Még egyértelműbb az előjel tekintetében a hivatalos megszólalásokból kivehető kormányzati értékelés: a 2010-es választások idején és azóta is a *megelőző két évtizeddel szemben*, annak kritikájaként fogalmazódik meg a kormánypolitika egy sor pozitív állítása, programpontja; vagyis bizonyos vonatkozásban egy kalap alá veszik a későbbi problematikus vagy egyenesen kudarcos időszakokkal.

E helyütt a teljes rendszer-változtatási időszak akár csak felületes áttekintésére sem vállalkozhatom; csupán a kezdő, rendszerformáló időszakaszra terjed ki az alábbi eszmefuttatás. Ennek a témaszűkítésnek a személyes motiváltságon és témaismereten túli oka az, hogy a 2010-es évtől számított új politikai szakasz aktív alakítói maguk is rendszerformáló programot hirdettek meg. Egyébként egy sor kulcstényezőt tekintve igen eltérőek a 2010/2012-es és az 1990-es viszonyok, ugyanakkor kétségtelenül adódnak összehasonlításra serkentő párhuzamok is. Ilyen az, hogy az akkori helyzethez hasonlóan most is a politikai jobb-középhez tartozó kormány irányítja az országot, többségi választói akarattól (noha most sokkal erősebb politikai, intézményi, anyagi és társadalmi háttérrel maga mögött). A kormányzásnak akkor is kritikus vonatkozása volt a gazdaság állapota, a pénzügyi helyzet, csakúgy, mint most. Szintén közös elem hazánk külső környezetének változékonysága: akkor biztonságpolitikai és politikai szövetségi rendszerünk változott sebesen, most inkább magán az integrációs rendszeren belül zajlanak viták, de az Európán kívüli geopolitikai mozgások is markánsak.

Mindezen tényezőkre tekintettel az Antall-kormány időszakának felidézése azt is szolgálja, hogy kontrasztba állítsuk mai viszonyainkat, mint az immár bő két évtizedes rendszerváltási folyamat másik végpontját. Ebben a keretben viszont különös jelentőséget nyer a politikai szóhasználatba 2010-től bekerülő „megelőző két évtized” fordulat, ami egyazon ítélet alá vonja a rendszerváltozás első, történelmi jelentőségű mozzanatát is. A sommás ítélet negatív; aminek nyilván eszközfunkciója van az új politikai időszak egyediségére, újdonságára hivatkozó erők kezében.

A lassan sztereotíp fordulattá váló „két évtized” tehát implikálja az első négy év elmarasztalását, miközben az imént magam – a többségi külső vélemények és a nemzetközi kontextusba helyezett makrogazdasági adatok alapján

– inkább sikeresnek neveztem azt a szakaszt. Így viszont az ítéletütközést nem lehet szó nélkül hagyni.

*A kiinduló szakasszal van-e baj,
vagy a máig megtett úttal?*

De nem csupán arról van-e szó egyszerűen, hogy ma, a visszatekintés időpontjában történetesen ismét gazdasági válságban van az ország? A teljes időszakról valójában nem főként a mai gondok miatt formál-e annyira kritikus politikai ítéletet a közvélemény zöme?

Mert nemcsak az Orbán-kormány nézeteiről van szó: a magyarok többsége (ahogy erről nemzetközi összehasonlításra alkalmas véleménykutatások, konjunktúraindexek és egyéb jelzőszámok utalnak) 2012-ben erősen negatívan ítéli meg a társadalmi állapotokat, a gazdasági helyzetet és a kilátásokat, valamint kritikus a jelenhez vezető utat illetően, beleértve az első történeti szakaszt is. Igaz, a kritika nem kiemelten az első éveknél szól, és a napi politika szintjén 1990 valóban már túl távol van a jelentől. A kormány hivatkozásában rendre a 2010-es kormányváltást közvetlenül megelőző nyolc év, vagyis a szocialista-szabaddemokrata koalíció két parlamenti ciklusa szerepel; a magyar gazdaság kimutatható módon akkor tért le az addig több-kevesebb sikerrel követett felzárkózási pályáról. És nem kizárólag a személytelen gazdasági makromutatók és társadalmi indikátorok tükrében látható a fejlődésünk elakadása, hanem abban is, ahogyan a közvélemény a szocialista kormányok idején mondjuk a korrupcióról vagy a kormány hozzáértéséről gondolkozott. A 2010-es politikai földcsuszamlás fontos oka volt az, ahogy a magyar választópolgárok a kormányról, a baloldal nyolc évről vélekedtek.

Ám nemcsak egy konkrét politikai irányzat vagy adott politikusi garnitúra vált addigra népszerűtlenné. Érdemes

felidézni azt a nemzetközi összehasonlító közvélemény-kutatási elemzést, amely a rendszerváltozás (a demokráciára való áttérés) társadalmi támogatottságát mérte 1991-ben, majd 2009-ben: az első időpontban a magyar adat 74%-os, a másodikban csupán 56% (az adatok elemzésével és az abból kiolvasható tendenciákkal foglalkozott cikkem a *Hungarian Review* 2011. évi 4. számában *The Unloved Hungarian Capitalism* cím alatt). Azaz ezen idő alatt a cseh-szlovák szintről az oroszországi mélységbe esett a demokrácia támogatottsága a magyar társadalmon belül; itt természetesen ismét hangsúlyozni kell a társadalom fogalma mögött meghúzódó töredezettséget és komplexitást.

Más rendszerváltó országban is megmutatkozott az új rendben való csalódottság jelensége, noha a demokratikus rend támogattságának ilyen mértékű esése rendkívüli. 2009 a gazdasági bajok elmélyülésének éve a térség legtöbb országában, ám ez az esztendő különösen nehéz momentum a magyar társadalom életében: mélypont gazdasági értelemben, valamint a politika tekintélyét és a kormányzó körök társadalmi elfogadottságát illetően is. Azt az évet mindenképpen fordulatnak kellett követnie.

A múlt kísért:

reformszocializmust posztkommunista korszak követ

Ezzel a mához értünk. A politikai fordulatot elhozta a 2010-es parlamenti választás, ám a kormányrúd átadásánál sokkal több történt országban belül, valamint külső kapcsolatainkban, megítélésünkben. A „kormányváltásnál több” változás mibenlétét tömören megfogalmazza az a levél, amit Orbán Viktor miniszterelnök küldött 2012 elején Clinton asszonynak, az Egyesült Államok külügyminiszterének, érdemes tehát idézni a külvilágnak (is) szóló üzenet idevágó részét. A levél ezt tartalmazza: „Sajnálatos módon Magyarországnak

BUDAPEST, 2006 (SZ. Á.)

egészen mostanáig nem sikerült lezárni a posztkommunista időszakot. Ez a kifejezés egy olyan politikai berendezkedést ír le, amely nem rendelkezik egy új alkotmánnyal és egy igazán szabad, versenyen alapuló piacgazdasággal. Az elmúlt húsz évben Magyarországnak – egyedüli posztkommunista közép-európai országgént – nem sikerült új alkotmányt bevezetnie, ennek ellenére kormányom vette a bátorságot, és bevezette az új alaptörvényt. A piacon a berögzült kapcsolatok és monopóliumok domináltak a kommunista időkben, és kormányom elkötelezett, hogy ezt átalakítsa.”

Nyilván nem minden olvasó osztja azt az értékelést, miszerint hazánknak nem lett volna új alkotmánya a rendszerváltozás kezdetétől: az 1989-es őszi alkotmány új társadalmi-gazdasági rendszernek lett alapdokumentuma, magát az eredeti alkotmányszöveget sokszor kiegészítették, továbbformálták a parlamentben képviselt társadalmi erők, kezdve a gazdasági kormányzást lehetővé tevő 1990 tavaszi, ún. Antall–Tölgyessy megállapodással. Azt is sokan tarthatják sommás ítéletnek, hogy a kommunista időkben berögzült kapcsolatok és monopóliumok felszámolása valóban 2010-re maradt volna; a társadalmi élet különféle területein ugyan nem azonos módon, de minden lényegi vonatkozásban minőségi változásokat hozott már az első négy év. Azt valóban bizonyos visszafordulás követte egy sor téren Horn Gyula miniszterelnöksége alatt: visszatértek „régikáderek” a közszolgálatba, a középosztály megerősítése helyett a saját szavazói bázisát alkotó rétegeket preferálta a gazdaságpolitika. Sok káros privatizációs döntés (például a közüzemek ügyében) szintén erre a kormányzati időszakra esik. De éppen a két kormányciklus közti kontraszt mutatja, hogy nem szabad egységes időszaknak felfogni az 1990 utáni két évtizedet.

Am az orbáni levél egy lényeges elemét aligha vitathatja az, aki a rendszerváltoztató folyamat tartalmi elemzésére vállalkozik (mint a Granasztói György és Kodolányi Gyula szerkesztette *Magyarország ma és holnap* című kötet szerzői 2007-ben): hazánk sem gazdasági, sem pedig társadalmi-szervezeti és értékrendi vonatkozásokban nem volt képes teljesen túljutni azon az átmeneti szakaszon, amelyre a posztkommunista jelzõt alkalmazza a nyugati politológia. A társadalmi-gazdasági rendszer vitán felül megváltozott az első évtizedben, de ennyi idő nem volt elég arra nálunk, hogy a megelőző rendszer örökségeitől egyértelműen megszabaduljon hazánk: a kormányfő levele ezt a szomorú tényt rögzíti a „posztkommunista” jelzővel ellátott társadalomfejlődési szakasz lezáratlanságára utalva.

Ugyanakkor nem naiv, türelmetlen várakozás-e az, hogy egy vagy legfeljebb két évtized alatt lezáruljon a megelőző négy évtizedes szakasz? Nos, e vonatkozásban is segítségünkre lehet a határainkon túlra való kitekintés: van, ahol két évtized elég lett a rendszer minőségi átférfálásához. Például a balti államok mai működése nem gondok nélküli, ám nyilvánvaló mondjuk az észet berendezkedésben az új minőség. Mint ahogy kétségtelenül a cseh vagy a lengyel társadalomban is ténylegesen múlttá váltak az előző rezsím intézményei, emberei, társadalmi mechanizmusai. Igaz, ehhez is idő kellett, és nem kevés. Éppen Lengyelország ügye mutatta meg elsőként, hogy időleges visszakanyarodás még a kommunista hatalomgyakorlás durva oldalait megtapasztaló országban is lehetséges: a lengyelek 1993-ban visszazavarták a hatalomba az állampárt utódját. Az MSZP ottani megfelelője csak a 2000-es évek közepén érte el a jól kiérdemelt jelentéktelenséget. Minálunk 1994 a volt állampárt visszatérésének éve, és a lengyel időrendhez képest később, a 2010-es választásokon következett be az utódpart nagy veresége.

A térség más országainak története világosan exponálja a magyar átalakulási folyamat sajátosságát, amely egyebek mellett abban nyilvánul meg, hogy húsz esztendő alatt tizenkét éven át adott kormányt az egykori állampárt utódja. Ez ugyan sokakat meglephetett, de tudható, hogy maga Antall József nagyon is számolt az utódpart visszatérésével, holott az első években egyértelműen a liberális ellenzéknek, és nem a szocialistáknak állt a zászló. Antall próbálta is az SZDSZ erre fogékony személyiségeiben tudatosítani, hogy a rezsímváltások történelmi tapasztalatai alapján nálunk is megeshet: a gazdasági krízis és társadalmi megrázkódások közepette a megszépülő múlthoz köthető „nevető harmadik” válik meghatározó erővé. Ma már tudjuk, valóban így is lett; sőt az SZDSZ nemcsak hogy nem volt képes meggátolni az állampártnak a hatalomba való visszatérését,

hanem rövid vacillálás után tartósan a szocialistákhoz kötötte politikai jövőjét. Ezzel viszont meg is hosszabbodott az a különös, átmeneti szakasz, amelyre valóban alkalmazható a posztkommunista jelző.

Ugyanakkor rendszerváltozásunk lezáratlanságának kimondása mégis nagyon más, mint a bal- és főleg a jobboldali populisták által gyakran hangoztatott vád: „nem volt itt rendszerváltás”, „elmaradt a rendszerváltás”. Az ilyen és ehhez hasonló vélemény a gazdaságilag megrendült, csaldott, elégedetlen rétegekben gyakran társul azzal, hogy az első kormányt teszik felelőssé a későbbi bajokért: „Antallék elrontották, azért tartunk ma itt.” Az elődök okolása a mi térségünkben jól ismert önfelmentő attitűd.

Természetesen az első négy év nyilván hozhatott volna mélyebb és hatékonyabb átalakulást, ezt nehéz lenne tagadni. Ám vegyük sorra az antalli időszak kritikusai által kiemelt mozzanatokat. A vagyoni (így: privatizációs) ügyek, a hazai piac liberalizálása, a nemzetközi biztonsági és gazdasági-kereskedelmi szövetségekhez való csatlakozás – ezek a stratégiai jelentőségű vonatkozások, amelyek tartós, determináló jelleggel hatottak ki a gazdasági viszonyokra. A társadalom életét meghatározó aspektusokhoz pedig a foglalkoztatási, demográfiai, az oktatási és egészségügyi rendszer szerkezetét érintő kormányzati és parlamenti döntések sorolhatók elsősorban.

E stratégiai vonatkozásokat illetően az Antall-kormány (valamint az első négyéves politikai ciklust lezáró rövid életű Boross-kormány) működésének valamikori objektív gazdaság- és társadalomtörténeti elemzése során az elfogulatlan utókor bizonyára azt fogja konstatálni, hogy az adott történelmi helyzet által felvetett kérdésekre alapvetően adekvát válaszok születtek. Ami például a vagyoni ügyeket illeti: a kormány leállította a spontán privatizációnak nevezett illegális vagy féllegális vagyonszéthordást – itt például az orosz, ukrán, román viszonyokkal való kontraszt

igen világos –, majd rendezett keretek között megindult a magánosítás. Ami pedig a kárpótlási folyamatot illeti: annak zöme történelmi mértékkel mérve igen gyorsan és szerény társadalmi ráfordítások mellett lezárult, következményeként a termőföld és egy sor kistulajdon visszakerült magyar magántulajdonba.

Felteszem: a fenti elismerő megállapításokat a közvélemény nagyobb fele nem osztaná; sokkal inkább érzik az emberek sikertelennek a privatizációt, különösen pedig a kárpótlást. Politikai értelemben egyik sem volt sikeres az MDF-kormányokra nézve, de ilyen jelentőségű szerkezetformáló, rendszerjellemzőt alkotó ügy sikerének vagy sikertelenségének megítélésében nem lehet mértékadó a közvetlen politikai haszon, a következő választásokon kapott voksok száma. A későbbi, máig élő negatív vélekedést egyébként nagymértékben magyarázza az, ami jóval az eseményeket követően történt. Így például azt láthattuk egy idő múlva, hogy az Antall-kormány által végrehajtott előprivatizáció és vállalkozástámogatás következtében a vállalkozónak állók egy jelentős része nem találta meg számítását, és idővel kiszorult a piacról. Hasonlóképpen vannak bizonyítékok arról, hogy a kárpótlással megszerzett földtulajdon számos esetben nem hasznosult kellően az új tulajdonosok kezében a rákövetkező évek során. Az ilyen kudarcok azonban nem tudhatók be minden vitán felül álló módon az első kormányzati szakasz alatti fejleményeknek, és nem cáfolják meg az akkori stratégiai kezdeményezések szükségességét és helytálló irányát.

Semmiképpen sem szolgálta volna ugyanis a magyar nemzetgazdaság távlati érdekeit, ha az Antall-kormány elhúzta volna az állami szektor átalakításának folyamatát, vagy ha megkísérli késleltetni a kárpótlási ügyek rendezését. A kezdetben látszólag sikeres cseh és szlovák kuponos (osztogató) privatizáció története jól mutatja, hogy a mi viszonyaink között helyes stratégiai döntés volt az egyen-

ként, versenyeztetési keretekben való vállalatértékesítés. Az akkor privatizált cégek többsége az OTP-től és Moltól a Richterig, Dunaferriig ma is megvan; nagy vagyonszétválás nem az akkor magánkézbe adott vállalkozásoknál keletkezett, hanem azoknál, amelyek egy sor ok miatt nem bírták ki a rendezett átalakulásig.

Ám ha így van, akkor honnan a mai erőteljes privatizációellenes közhangulat? Nincs-e mégis valami igazuk azoknak, akik a jelenlegi bajok gyökerét az Antall-korszakig vezetik vissza? Nem szépítem-e meg magam is a múltat, más országok még ellentmondásosabb viszonyai mögé rejtve? Hogyan illeszkedik a fentiekbe a sok korrupciós ügy, a nagy piacvesztés, a kétes eredetű vagyonok felhalmozódása, vagy az a különös körülmény, hogy a politikai baloldal vezető személyiségei (Gyurcsány, Bajnai) a zavaros privatizációs folyamatokban, részben az első kormányciklus alatt gazdagodtak meg?!

Nyilván voltak nagy melléfogások és tisztátlan ügyek az első évek során is, ám bár a zavaros ügyek (vagy nagyon is tiszta korrupciós képletek) sora a második kormányzati időszak alatt és után keletkezett. Az utólagos értékelés szempontjából az is fontos, hogy nemzetközi összehasonításban milyen volt hazánk megítélése egy adott időszakban, hiszen a magyar tulajdonosi szerkezet módosulása és az intézményépítés lényegében a többi sorstárs nemzettel azonos gondok és adottságok közepette zajlott, és minden egyediségük ellenére az országok viszonyai egymással összehasonlíthatók (mint pl. az EBRD tranzíciós indikátorai vagy a Világbank „Doing business” elemzése szerint). Ilyen összehasonításban a szakirodalmi vélemény az, hogy a magyarországi tulajdonos-szerkezet átalakulása sokkal tisztábban és hatékonyabban kezdődött el az Antall-kormány alatt, mint az összehasonlítható országok legtöbbszörében.

Ezt erősítik a tőkebeáramlásról nyert objektív tényadatok, valamint a külső gazdasági sajtóelemzések – noha az

utóbbiak pártatlansága és hitelessége sosem vitán felül álló. Igaz, a külföldi politikai sajtó sokáig sztárolta a cseh vagyonsztoztatás megoldást, és gyakran lassúnak, etatistának írták le az egyenkénti, versenyeztetési vállalatértékesítés magyar módszerét. De jól tudjuk, hogy míg a sajtó mindig szeret felkapni egy bezzegországot, a befektetők a pénzüikkel teszik le a szavazatukat; a bevont tőkét illetően hosszú évekig hazánk vezetett a térségben. A magyar gazdaságba áramló tőke nagy hányadát nem a piacszerzés motiválta; az új tulajdonosok rendre innen építették ki az exportpiacokra szánt kapacitásukat.

A hazai piac megnyitása ugyan gyorsabbnak bizonyult az optimálisnál, és a külföldi tőke penetrációja néhány ágazatban (mint a horni években a közszolgáltatások, majd később a kereskedelem terén) túlzottnak tekinthető. Ám két magyarító tényezőt ide kell hozni. Az első az a keserű felismerés, hogy a politikai rendszerváltozás pillanatában a hazai vállalatok (értelemszerűen állami tulajdonú vagy szövetkezeti formát öltő cégekről, illetve kisebb részben az addig létező magántulajdonú kisvállalkozásokról van szó) kevésbé voltak piacképesek és életképesek a megnyíló verseny közepe, mint ahogy azt az 1968 utáni reformszocialista magyar különút hívei gondolták és hirdették. Másfelől pedig az Antall-kormányra és a térség többi más kormányzataira nagy üzleti, intellektuális, politikai, diplomáciai nyomás nehezedett a szabadpiaci értékrend elfogadására és a piacok gyors megnyitására. Így érthető, hogy az első kormányciklus alatt a szakminisztérium (Nemzeti Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma – NGKM) nem fékezte, legfeljebb terelte a piacnyitási folyamatot. Az NGKM akkori vezetői (Kádár Béla miniszter, Bogár László államtitkár) bizonyosan közvetlenül érzékelték a gyors piacnyitás iránti külső-belső nyomást.

Ugyanakkor utólag is helytállónak tekinthetők Antall József azon döntései, amelyek a nemzetközi szövetségi viszonyaink gyors átalakítására irányultak. Bár akkor – főleg,

de nem kizárólag baloldalról – sok támadás érte a kormányt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) nevet viselő gazdasági tömörülésből való azonnali kilépésünk, valamint a Varsói Szerződés nevet viselő katonapolitikai rendszer hirtelen megszüntetése miatt, azonban éppen a későbbi fejlemények mutatták be tisztán, hogy minden más megoldás nemzetgazdaságilag költségesebb lett volna.

Mitől tartotta magát ilyen sokáig a volt nómenklatúra?

Az első polgári kormány néhány intézkedésének felvillantása e helyütt nem azt célozta, hogy igazság szolgáltatassék az akkori döntéshozóknak; későbbi korok történészei az akkori értékrend és értékelési kritériumok szerint megtehetik majd azt. Magunk túl közel is vagyunk időben, érintettségben az akkori évekhez, hogy objektív értékelést adjunk. Mégis fontos a későbbi fejlemények ismeretében annak elemzése, hogy a stratégiai társadalmi-gazdasági folyamatokat illetően mi is történt akkor. Ugyanis az 1990-es évek eleje egyáltalán nem tekinthető lezárt korszaknak: bizonyos ügyekben máig kihatnak az akkori következmények, de közvetve is formálják a jelent, hiszen az akkor szerzett élmények és tapasztalatok kondicionálják a társadalmi szereplők viselkedését, a politikai döntéshozók gondolkodását.

A polgári oldal politikusai nyilvánvalóan levonták az Antall-kormány küzdelmes éveinek ismeretében azt a következtetést, hogy ismét kormányrúdhhoz kerülve mélyreható változást kell elérni a hatalmi viszonyokban, gazdasági erőviszonyokban, a szakapparátus feletti kontroll területén. Az 1998–2002 közötti polgári kormány ugyan sokkal tágabb mozgásteret kapott a gazdaság addigra jelentősen javuló állapota miatt, de az is koalíciós kormány volt, továbbá a polgári oldal végig érezhette: a régi struktúrák továbbélése miatt korlátozott a cselekvési tere. Az előző rezsím embe-

rei még mindig nagy befolyással bírtak a gazdaság, kultúra, média, diplomácia és külkapcsolatok világában, az államapparátusban. Egyszóval hazánk valóban posztoszocialista jellegű társadalomként működött, miközben 2002-ig, vagyis az új rendszer első tizenkét évéig, nyolc éven át polgári erők adták a kormányt.

De mitől maradtak fenn ennyire erősen a megelőző rendszerhez kötődő struktúrák? Különös módon a magyar reformszocialista előélet tette lehetővé a korábbi értékek, személyek és hálózatok továbbélését, szemben az olyan rendszerváltoztató országgal, ahol az ortodox kommunista hatalmi réteg képtelen volt átmenteni magát az új világba. Ahol azonban az átmenet nem hirtelen következett be, az állampárt alkalmazkodóképes tagjai már kellő időben az üzletbe mentek vagy a civil szektorban találtak elfoglaltságot. Nemcsak jogalap nem volt arra 1990-ben, hogy a rendszerváltozásra hivatkozva kiszorítsák a régi gárdát pozícióiból, de az általános közvélemény sem pártolta volna (a hangos radikális kisebbség pedig valóban mérhető kisebbséget alkotott a társadalmon belül).

Nem arról van tehát szó, hogy az első polgári kormány elszalasztotta volna a kellő történeti pillanatot, amint azt sokan (főleg a radikális jobboldalon) mondják; az a valóság, hogy nem volt ilyen pillanat. Sőt az 1998-ban sem jött el; az első Orbán-kormány ugyan nagy személycserét hajtott végre az államapparátusban és a befolyása alatti társadalmi szférákban, de azok valóban inkább személycserék voltak: helyzetbe hozták a támogatói kört.

A középosztály mint olyan megerősítése inkább már csak a második Orbán-kormány meghirdetett és intézkedésekkel (pl. adókonstrukciókkal) alátámasztott politikájában mutatható ki. Mindez sok vonatkozásban visszatérés az Antall József által megnevezett stratégiai célhoz: a szociális piacgazdaság fogalmi keretéhez kapcsolódóan meg kell erősíteni azokat a középrétegeket, amelyek a versenyképes

piacgazdaság és az erős polgári demokrácia bázisát adják. Majd az idő megmutatja, hogy a 2010 utáni rendkívüli történeti pillanat (amikor egy ideig nincs erőteljes ellenzék a kormányerővel szemben) sikert szül-e. Az azonban tudható, hogy a magyar vállalkozói osztály megerősítésére, helyzetbe hozására irányuló kormányzati lépések könnyen beleütköznek az uniós tagságból adódó korlátozásokba, amelyek tiltják és szankcionálják a gazdasági szereplők közötti nemzeti hovatarozás szerinti megkülönböztetést. Azaz amit a hazai tőkés réteg érdekében meg lehetett volna tenni 2004 előtt, azt ugyanolyan módon nem lehet uniós tagállamban.

Ami a belső cselekvési korlátokat illeti: ehhez a témakörhöz itt annak kiemelése tartozik, hogy a magyar rendszerváltozási folyamat második évtizedének végén elhatalmasodó csalódottság, valamint az ahhoz anyagi háttérrel és indoklással nyújtó gyenge gazdasági helyzet okai közé joggal sorolható oda a posztkommunista szervezetek szívós továbbélése. Amint láttuk, maga a politikai rendszerváltozás nem zúzta (nem is zúzhatta) szét a korábbi „establishment” kapcsolati köreit, sőt az azt megtestesítő és organizáló MSZP nemcsak hamar visszatért a kormányhatalomba, sőt még további két ciklusra szóló választási felhatalmazást nyert. Kormányon sokféle cikcakkot leírt, de mégis utódpártiságából következően a szocialista párt blokkolni volt képes azokat a anyagi, szimbolikus, értékrendi folyamatokat, amelyek a világos cezúrához vezettek volna: eddig tartott a múlt világa, és most már más minőségbe léptünk. Más rendszerváltoztató országokban tisztábban (és hamarabb) jött el az ilyen cezúra; ahol új állam építésével járt együtt a rendszerváltás (a balti államokban, Szlovákiában, Szlovéniában), ott a gyökeres átalakulásnak jobbak voltak a feltételei.

Nálunk a mi sajátos viszonyaink között kell lezárni a még lezáratlan és megoldatlan ügyeket. Éppen az a leginkább időtálló és előremutató tanulsága az antalli éveknél, hogy az a politikusi csapat nem tért ki a korszak által felve-

tett nagy kérdések elől, és a körülményekhez képest többségében jó, időtálló válaszokat adott. A nagy ütemvesztés pedig akkor következett be, amikor ugyan ismét fajsúlyos ügyeket hozott magával a történelem – mint a nemzeti felkészülés az Európai Unióba belépésre, majd a tagság nyújtotta előny kihasználásának dolga, később pedig a pénzügyi krízisre adandó hatékony válasz megtalálása –, de látszat- és pótcselekvésekkel telt el az értékes idő. Nemcsak méltánytalan lenne az első polgári kormány teljesítményének elvitatása, de öngól is, ha a korábbiakat okolják a későbbi kihívások elkerüléséből és elpuskázásából fakadó szomorú következményekért.

BOD PÉTER ÁKOS

MAGYAR FELELŐSSÉG – NÉMET SZOLIDARITÁS?

A jogos sérelmek, ha időben és kellő tapintattal nem orvosolják, gyakran (mondhatnám, törvényszerűen) jogtalan, méltánytalan véleményekbe és indokolatlan vádaskodásba torkollnak. A magyarországi németek szégyenletes kitelepítését körülölelő csend mögött ilyesféle nem megfogalmazott indulatok, vádak és vélekedések gomolyognak.

Önmagunkat csapnánk be, ha a hallgatás mélyén, amely a „svábok”, azaz a hazai németek kitelepítését övezi, nem vennénk észre a magyarság, az egykori, tehát az 1945-ös magyar kormány és a magyar közvélemény elítélését. Ebben az ítéletben a német nemzetiség teljes, részleges, de mindenképpen lényegi felmentése egybefonódik az akkori magyar döntéshozó – jobb kifejezés híján – társadalmi elit ugyancsak lényegi elítélésével.

Tudomásul kell vennünk, hogy ennek a hallgatólagos vélekedésnek a hatására létezik, hat az a ki nem fejtett vélemény és ítélet, ami szerint a magyarországi németek kitelepítésének felelőssége a magyar kormányt, a magyarság egészét terheli. Nemcsak a végrehajtás módja, hanem annak törvényes keretei is, mivel a potsdami megállapodás értelmezése, annak kötelező volta – egyes csoportok véleménye szerint – legalábbis megkérdőjelezhető, s annak végrehajtásához nem a szövetséges hatalmak, hanem a magyar kormány ragaszkodott.

Félretéve azt a zsákutcába torkolló kérdést, hogy *cui prodest?* – azaz kinek kedvez ez az állítás, kiknek a malmára hajtja a vizet, kiknek és miért fontos ez a felelősségáthárítás –, nézzük meg újra az erre vonatkozó do-

kumentumokat, tárgyalási jegyzőkönyveket, politikusi nyilatkozatokat.

Munkánkat, vizsgálódásainkat megkönnyíti Zinner Tibor jogtörténész 2004-ben megjelent *A magyarországi németek kitelepítése* című munkája. Eligazodásunkat a kaotikus 1945-ös évben viszont megnehezíti, hogy nemcsak a dokumentumok, de az azokat közlétező Zinner Tibor ítéletei is jószerével bizonytalanok. Sőt ellentmondóak. Olykor mint-ha tudatosan csoportosítaná úgy adatait, hogy azok kezére is jätsson, akik szívesen elmarasztalják a magyarságot, a magyar kormányt akár tájékozatlanságból, akár elfogultságból vagy éppen – saját szennyesüket takargatva – ellenséges érzületből. (A felsorolás nem teljes.) Hogy Zinner Tibor ítéleteit, véleményét óvatosan kell kezelni, mindazok tudják, akiknek a kezébe került a hírhedt népbíró, dr. Major Ákos emlékirata (*Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 1988). Az önleplező könyv előszavában a közreadó Zinner Tibor ugyanis arról ír, hogy az Oktogonon nyilvános akasztásokat rendező, a Bárdossy-pert vezető egykori hadbíróból népbírónak vedlett dr. Major Ákost (a neves, kommunista színész, Major Tamás testvérét) működése során a „bírói és ügyvédi hivatástudat” vezérelte, és élete végéig „tisztá maradt”. Nem kutatom, hogy Zinner Tibornak, amikor ezeket a felháborítóan hazug és az egész magyar bírói társadalmat sértő mondatokat leírta, a vélt igazság, a külső kényszer, a félelem vagy valami más vezette-e tollát. De azt mindenképpen egyértelművé kell tennem, hogy dr. Major Ákos népbírói tevékenységének meg- és elítélésében Bernát Zoltánnal értek egyet. (A Püski kiadásában, 1993-ban megjelent *Justitia tudathasadása – Népbíráóság nép nélkül, a nép ellen* című könyvre gondolok.) Zinner Tibor gazdagon dokumentált, helyenként többféle olvasatot is megengedő könyve mindezek mellett igen tanulságos és megkerülhetetlen.

A második világháború borzalmas utolsó hónapjaiban, a totális anyagi és szellemi összeomlás idején a legszél-

sőségesebb eszmék és elvek is gazdára találtak. A szállongó hírek szerint a teheráni konferencia egyik pohárköszöntőjében Sztálin ötvenezer német katonatiszt kivégzésére tett ígéretet, s a következő, jaltai találkozón Roosevelttel amerikai elnök, miután saját szemével láthatta a fasiszta megszállók oroszországi pusztítását, a demokrácia szellemében emlékezett a generalisszimuszra korábbi ígérete teljesítésére. Ilyen anekdotába illő szinten és módon (is) folyt az új világ elrendezése. Vagy emlékezzünk azokra a Churchill firkálta cetlikre, amelyek eldöntötték Kelet-Európa országainak, köztük Magyarországnak sorsát.

A legyőzöttek sorsát rendező *Potsdami határozat* aláírása előtt (1945. augusztus 2.) a magyarországi németység helyzetét a teljes kiszolgáltatottság jellemezte. Ugyanez per se elmondható a magyar lakosságról is, hiszen 1945. február végéig a 2. és a 3. Ukrán Front megszállta területekről, Szatmár környékéről a szovjet hatóság (a vörös hadsereg) 60–65 ezer német származású, német nevű munkaképes férfit és nőt deportált a Szovjetunióba. A német nevűek közt természetesen ezerszámra akadtak olyanok, akiknek etnikailag semmi közük sem volt a német nemzetiséghez. Magyarország a legyőzött, a vesztes országok közé tartozott, megalakult ugyan szovjet segédlettel a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány, az úgynevezett Miklós-kormány (1944. dec. 22–1945. nov. 15.), de a valóságos hatalmat a megszálló szovjet csapatok, helyesebben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) gyakorolta. Ennek volt elnöke Vorosilov marsall. Magyarországon csak az történhetett meg, amit a SZEK engedélyezett, a kormány hozhatott határozatot, a pártok előállhattak terveikkel, de mindezt felülírta a SZET (Szövetséges Ellenőrző Tanács) vagy az annak alárendelt, de lényegében „végrehajtó” SZEK, és annak elnöke, Vorosilov marsall. Akik a kor iratanyagába betekintettek – ezek közé tartozik Zinner Tibor is –, tanúsítják, hogy néhány kivételtől eltekintve, nem volt arra lehetőség, hogy a magyar ható-

KOLONTÁR, 2010 (SZ. Á.)

ságok szembeforduljanak a SZEB döntésével, azaz a SZEB minden lényeges ügyben fenntartotta magának a döntési jogot. Kezük alá dolgoztak „ügynökeik”, a Magyar Kommunista Párt tagjai, akik már a Miklós-kormányban is részt vettek: a kriptokommunista Erdei Ferenc belügyminiszter, Gerő Ernő, a „pártonkívüli” Molnár Erik, Nagy Imre. A következő Tildy-kormányban (1945. nov. 15–1946. febr. 4.) Rákosi Mátyással erősödött a gárda.

Természetesen már erre az időszakra vonatkoztatva is felmerült, hogy a magyar kormány „magánszorgalmú kutyaként” forszírozta a németek kitelepítését, és a *Potsdami határozatot* is így helyes értelmezni, amely csak a lehetőséget adta meg a magyar kormánynak a kitelepítésre. Ennek az értelmezésnek volt egyik felvetője a Bajorországban élő dr. Johann Till.

A név később a szabaddemokrata *Beszélő* 2002–2003-as számaiban került újra a szemem elé, ahol a németek kitelepítésének jogosságáról, helyesebben a német nemzetiség egyes csoportjainak „bűnösségéről” folyt a vita Koncz Lajos és Johann Till között. Az indulatos vitát lezáró Koncz Lajos cikkből idézek néhány mondatot.

„Nem lep meg, hogy a levélíró [Johann Till] saját felháborodott kérdésére, hogy »Mi volt a svábság bűne?«, csak azt tudja válaszolni, hogy »fennmaradásához létszükséges intézményes rendszer felépítéséhez szükséges (?) segítséget is a Német Birodalomtól várta«.

Szeretném a levélírot emlékeztetni arra, hogy mit képviselt 1933 és 1945 között a »Német Birodalom«. A német nép fiai Hitler vezetése alatt a világtörténelemben párját ritkító erőszakkal és kegyetlenséggel lerohanták majd egész Európát, hihetetlen pusztítást végezve emberéletben, és lábbal tiporva az életben maradottak emberi jogait és nemzeti függetlenségét... Célja egy új európai rend kialakítása volt, amiben a német népi princípium vált volna uralkodóvá. Ez volt az a cél és az az eszme, amit a közép- és kelet-euró-

pai – köztük a magyarországi – népi németiség magáévá tett. Annyit még a baranyai és tolnai sváb paraszt is nagyon jól megértett ebből, hogy ő különb, mint magyar vagy szláv szomszédja. S ha még mindig nem értette, akkor a vezetők, mint dr. Basch Franz Anton, megmagyarázták: »Előbb jön a német nép, aztán egy trágyadomb, aztán még egy trágyadomb és aztán jönnek a magyar urak...« Ezt a beszédet tartották »hazaárulásnak« Magyarországon, már jóval 1945 előtt, nem a nyelvi oktatást középiskolai szinten.

...Egyetérték a levélíróval: »Adta volna az Isten«, hogy – nem a világ, hanem a németiség – ráébredt volna, milyen örülettel van dolga. Akkor nem lett volna büntetés, és nem lett volna kitelepítés. És akkor minden sváb paraszt a maga portáján békességben nézhetett volna a jövődőbe, amit a közlegő Rákosi-korszak jelentett. A magyar svábellenes politika ettől is megfosztotta őket...” (*Beszélő*, 2003. május, 16. o.)

Persze a sváb kérdés korántsem olyan egyszerű, mint ahogy a *Beszélő* cikkírója, Koncz Lajos és a Volksbundot is védő Johann Till gondolja. A könnyű kézzel osztott bűn és felelősség mellett vagy mögött még csak fel sem dereng a sokkal súlyosabb, de talán ködoszlató közös sors, az egymásrautaltság, az önismeret és az önkorrekció kérdése.

A kölcsönös vádaskodás és önsajnálát háttérben az új világot rendező hangzatos elvek mélyén mindent átszínezett és devalvált az „igazságosztás” bosszúval átítatott, elvtelen elve, az országokat, népcsoportokat sújtó *kollektív büntetés*.

Sztálin és Beneš a kollektív büntetés híveként a felvidéki magyarság kitelepítésének potsdami követelését is szerezte volna elérni. Miután az nem járt sikerrel, Beneš arra törekedett, hogy szovjet segítséggel minél több magyarországi svábot telepítsenek ki, minél több német portát ürítsenek ki, ahova a Felvidékről áttelepítetteket (elűzötteket) el lehet helyezni. A hazai németek kitelepítése (kiűzése) közvetlenül szovjet nyomásra, a SZEB engedélyezésével történt, ebben közvetve Beneš magyarellenes praktikája is közrejátszott.

Némileg módosította, de alapvetően nem befolyásolta, nem az határozta meg a történeti eseményeket. Hasonlóan azokhoz a törekvésekhez, amelyet mindenáron – a történeti tények hamis értelmezésével, a periférikus véleményeknek és törekvéseknek (ide sorolom a Magyar Kommunista Párt és a Parasztpárt közismert németellenességét is) történelmet alakító erőt tulajdonítva – a magyarság számlájára szeretnének írni a németek, olykor ártatlan németek kitelepítését, mondván, a magyar kormányon múlt, a magyarok (rasszista) németgyűlöletének volt következménye a kitelepítés.

Holott jól tudjuk, a magyarok, konkrétan az 1945. november 15-én hivatalba lépő Tildy-kormány véleménye az volt, hogy csak „bizonyos számú *vétkes* németet” kell kitelepíteni. „A csehszlovák és szovjet propaganda azonban épp ennek ellenkezőjét terjesztve a kollektív felelősségnek a magyar kormány általi elfogadását trombitálta, és sokakat megtevesztett, magyarellenes irányba hangolt”. Az idézőjelbe tett mondat Zinner Tibor könyvéből vett idézet (71. o.), tehát ő is látja a problémát, de nem elég hangsúlyosan, nem elég következetesen határolja el magát ettől a máig ható „trombitálástól”.

A szövetséges hatalmak képviselői 1945. augusztus 2-án aláírták a *Potsdami határozatot*, amely a magyarországi németekkel kapcsolatban a következőt tartalmazza. Nem árt megismételni.

„A konferencia a következő megállapodásra jutott a németeknek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való kitelepítését illetően:

A három kormány, miután megvizsgálta a kérdés minden oldalát, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba. Egyetértenek abban, hogy mindenfajta áttelepítésnek, amelyre ténylegesen sor kerül, szervezeten és humánus módon kell végbemennie.”

A határozat két szavához érdemes megjegyzést fűzni. Az egyik: *elismeri*.

„A három kormány *elismeri*.” Nem úgy döntött vagy arra a következtetésre jutott, hanem *elismeri*. Ez a kifejezés arra utal, hogy valaki vagy valakik előterjesztették a németek kitelepítését, esetleg kérték vagy követelték, s a bizottság, azaz a konferencia ennek jogosságát, szükséges voltát *elismeri*.

Nem végeztem levéltári kutatásokat, s tudomásom szerint az erre vonatkozó iratcsomagokat senki sem nézte át. Hogy különféle javaslatok, mondhatnám azt is, hogy ilyen jellegű és erre a kérdésre vonatkozó pressziók érték a Potsdamban tanácskozó nagyhatalmakat, nyilvánvaló. Mindenféle megegyezést és a magyar hatóságokkal való együttműködést megelőzőt a magyar állampolgárságú „szatmári németek” – 60–65 000 „németnek” minősített, munkára elhurcolt személyről van szó – szovjetek által végrehajtott deportálása 1945 februárjában. Már ebből is nyilvánvaló, hogy a németek kitelepítését elsősorban a megszálló szovjet csapatok szorgalmazták, majd a megszállókat képviselő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), s azon belül is annak szovjet részlege. A másik két résztvevő, az angol és az amerikai bizottsági tag a magyarországi ügyek intézését a katonai erővel rendelkező szovjet félre bízta.

A szatmári deportálásokra volt válasz Gyöngyösi János külügyminiszter (Erdei Ferenc belügyminiszterre hivatkozó) Puskin szovjet követhoz intézett, 1945. május 16-i levele, amelyben a kitelepítendő németek számát 300 ezerre tette, majd ezt később 200–250 ezerre mérsékelte, s a július 5-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz intézett levelében mindössze 200 ezerről ír.

Vorosilov marsall a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. július 17-i ülésén azt állította [NB. ezen a napon ült össze a *Potsdami értekezlet!*], hogy a németek kitelepítését mind az öt magyarországi politikai párt támogatja, és a maga részéről rendkívül fontosnak tartja, hogy a

„gyenge magyar kormánynak” a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ily módon „segítséget nyújtson”.

A magyarországi németiség sorsa a potsdami értekezlet napjaiban, július 17-e és augusztus 2-a közt dőlt el, került kodifikálásra. (Fülöp Mihály ezzel foglalkozó cikkéből idézek – *Magyar Nemzet*, 1989. március 4.)

„1945. július 25-én Eden hozta szóba Beneš csehszlovák elnök üzenetét: a német és a magyar lakosság kitelepítésének megvitatását kérte. Július 3-án a csehszlovák kormány ugyanis jegyzékben követelte a szövetséges nagyhatalmaktól 2–2,5 millió német és »körülbelül 400 000 magyar« áttelepítésének jóváhagyását. A »budapesti Ellenőrző Bizottsággal« kívánták a kérdést megtárgyalni [nem a magyar kormánnyal!], mert szerintük »350 000 szlovák él Magyarországon«, akik lakosságcsere útján Szlovákiába kívántak települni. Sztálin azt indítványozta, a potsdami konferencia hallgassa meg e kérdésben Beneš, amivel Churchill egyetértett, de végül is a külügyminiszterek elé utalták a kérdést. Cadogan brit külügyi államtitkár ezen az ülésen vetette fel, hogy a csehszlovákiaihoz és lengyelországihoz hasonló, az arányokat tekintve szerényebb igényt jelentett be Magyarország is: »a magyarok Németországba kívánnak telepíteni bizonyos számú személyt«. A külügyminiszterek albizottságot bízta meg a kérdés megvizsgálásával. C. Cannon, G. Harrison, A. A. Sobolev és V. S. Semenov munkájának csak az eredményét ismerjük: jelentésük alapján a szövetséges nagyhatalmak nem hagyták jóvá a csehszlovákiai magyarok, viszont elfogadták a magyarországi németek kitelepítését.”

Nyilvánvaló, hogy a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság a potsdami tanácskozás tájékoztatásában is hathatós „segítséget nyújtott” a „gyenge magyar kormánynak”. A szuverenitását veszített országot még a formalításokat is mellőzve, szinte ez a bizottság, annak is szovjet részlege képviselte a nemzetközi porondon. Az ott hozott döntésekért, az írott szóért a felelősség is őket terheli.

A felelősségben azonban még valaki osztozni akar. Bibó István, aki annak idején a belügyminisztériumban dolgozott, és ő volt az, aki a minisztérium nevében azzal a kérdéssel fordult a potsdami értekezlethez, hogy „van-e szándékuk német kitelepítést elrendelni Magyarországon is. (...) A potsdami értekezletnek – folytatja Bibó István –, gondolom, minden eszébe jutott, csak az nem, hogy Magyarországon ilyen elrendeljen [*emlékeztetőül: Benešnek ez azonnal eszébe jutott!*], hiszen nem rendelt el Romániában, Jugoszláviában sem. Ezzel azonban a magyarországi svábok ügye akta lett, s ha már felelni kellett a magyarok kérdésére, a legegyszerűbb az volt, hogy a lengyel és a cseh kitelepítésre vonatkozó határozatok mellé hozzácsapják a magyarországi németek kitelepítését is.” (Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Magyar krónika*. 1989. 91. o.) Másutt ezt olvassuk Bibó Istvánnál: „Ebbe az ügybe [*a „sváb-ügybe”*] való beavatkozásomnak az a furcsa eredménye lett, hogy kényszerűségből szerzője lettem egy svábok számonkérését szabályozó rendeletnek, és közvetve, lényegileg oka lettem annak, hogy a potsdami határozat a magyarországi németek kitelepítését is elrendelte.” (Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. III. Bp., Magvető, 1986. 349–350. o.)

Ha Bibó István önként vállalt erkölcsi felelősségvállalása nem tudja feledtetni a SZEB olykor szinte rasszista németellenességét, és ki hiheti azt, hogy egy vesztes, letiport, „bűnös” országból Potsdamba küldött tudakozó levél (ha egyáltalán az illetékesek kezébe került) egyenrangú elbírálásban részesülhet a 2. és 3. Ukrán Front fegyvereivel támogatott javaslattal! Ezeket a Bibó-mondatokat olvasva kinek nem jut eszébe Bibó István legendás, tiszteletet parancsoló, önmagát sem kímélő naivitása, és „a szörnyűségek miatt magára vett közösségi büntudata” (Gróh Gáspár – *Magyar Szemle*, 2011. 9–10. sz. 33. o.)

Akik hozzávetőlegesen is ismerik az akkori erőviszonyokat, nevetséges önhittség nélkül nem képzelhetik, hogy

a vesztes Magyarországnak bármi beleszólása is lehetett a potsdami háromhatalmi egyezménybe. Azt viszont tudjuk, az idézetekből is látjuk, hogy Beneš mindent megtett annak érdekében, hogy a konferencia *ismerje el* a Csehszlovákiában maradt lakosság Magyarországra való áttelepítésének szükségességét. A kérés jogosságát azonban, hiába támogatta a Szovjetuniót képviselő Sztálin, a konferencia *nem ismerte el*, pedig Csehszlovákia a győztes országok közé számított. Hogy mi lehetett az oka? Talán a szudétánémetek kitelepítését elégséges gesztusnak érezték, vagy Sztálin javaslatait sokallták meg? Ki tudja? Beneš természetesen, ha nem is trombitálta szét, de azt sejtette, hogy ha írásban nem is, de szóban megállapodtak, s a Szövetséges Hatalmak jóváhagyásával történik a magyarok kitelepítése a Felvidékről. A lakosságcsere-egyezmény csak ráadás, luxus, kegyes szépségflastrom.

A másik kommentárt igénylő szó: *kell*. Számtalan helyen olvastam már, jóhiszemű szerzőnél is, hogy a potsdami egyezmény csak lehetőséget adott a kitelepítésre, s a magyar kormányon múlt annak végrehajtása. Ebben csupán annyi az igazság, hogy egyrészt valóban a magyar kormánynak kellett meghoznia a végrehajtási utasítást, másrészt a magyar kormány is kényszerhelyzetbe került éppen Beneš törvénytelen, magyarelles, nemzetközi megállapodásokat nélkülöző felvidéki kitelepítési akciója következtében. Ne feledjük el, a felvidéki események mögött (kitelepítés, a magyar lakosság törvényen kívül helyezése, magyarelles kampány stb.) felrémlik a beneši politikát helyeslő Sztálin jovialis arca. Összekötve a pontokat már meg is fogalmazhatjuk a tételt: akik a potsdami nyilatkozatot úgy értelmezik, hogy az csak lehetőséget adott a magyarországi németek kitelepítésére, azok végső soron a sztálinizmus magyarelles politikáját támogatják.

A SZEB nem tétlenkedett, s már négy nappal a potsdami határozat aláírása után, 1945. augusztus 9-én felszólította

a magyar kormányt, hogy haladéktalanul készítse elő 450 ezer (!) német nemzetiségű lakos kitelepítését.

Hogy teljes legyen a *színjáték*, a magyar kormánynak figyelembe nem vett tiltakozása ellenére is meg kellett hoznia azokat a rendelkezéseket, amelyek nyomán végre lehetett hajtani a potsdami követeléseket (és nem *ajánlásokat!*). Zinner Tibor jóvoltából (ld. *A magyarországi németek kitelepítése* című könyvet – 2004) szinte tanúi lehetünk annak a kormányülésnek, ahol a cinikus Gerő Ernő, az óvatos Tildy Zoltán, Nagy Imre, kommunista párti belügyminiszter, az aggályoskodó dr. Ries István vitája során megszületik az a rendelet, amelyet a magyar kormány fejére szoktak olvasni. Hosszú volna Rákosi Mátyás önmagának is ellentmondó taktikázását ismertetni, de Bárányos Károly, akkori kiskisgazda ellátásügyi miniszter lényegre tapintó kérdését – amelyre a leghangosabb Gerő Ernő is csak sunyi hallgatással válaszolt – érdemes idézni: „a potsdami határozat abszolút diktátum-e, vagy reánk bízta a végrehajtást?” A mindenható SZEB és annak elnöke, Vorosilov marsall követelése a választ egyértelművé tette. Tombor Jenő kiskisgazda honvédelmi miniszter nem állhatta meg – írja Zinner Tibor idézett könyvében –, hogy ne vonjon párhuzamot az egy évvel korábban, 1944-ben történt deportálások és a tervezett kitelepítés között, jelezvén, hogy ami következik, az „valójában egy népfajnak a megbüntetéséről” szól, „és nagyon emlékeztet a (zsidó) deportálásra”.

Így, ilyen körülmények közt született meg a magyar nemzeti kormány jegyezte 12.330/1945 M. E. számú rendelet, amely a kitelepítés végrehajtását szabályozta a potsdami – írjuk le a tényszerű igazságot – *diktátum* szellemében. A kormányrendelet alapján (?) kitelepítik a volt Volksbund tagjait, s azokat, akik a legutóbbi népszámláláson német anyanyelvűnek vallották magukat.

A hónapokig tartó huzavona jellemzésére csupán egyetlen (többször nem ismétlődő) momentumot emelek ki.

Szviridov altábornagy, Vorosilov helyette se ugyan nem rejtette véka alá véleményét, hogy a németeket „acélseprővel kell kisépni”, de mikor a végrehajtási utasítás a SZEB elé került, annak bevezetője nem nyerte el a tetszésüket. Abban ugyanis a valóságnak megfelelően az állt, hogy a kitelepítés – s különösen annak kollektív felelősséget sugalmazó megfogalmazása – a „SZEB parancsára” történt. Vorosilov ebben az ügyben az egyébként politikai kérdésekben „lágynak” minősített Tildy Zoltán miniszterelnökhöz fordult, s kérte a szöveg megváltoztatását olyanformán, hogy „a SZEB döntése csupán a magyar kormány kérelmének kielégítése”. A magyar kormány szokatlan módon, kiszolgáltatottsága ellenére sem volt hajlandó erre a történelemhamisításra. „Megmakacsolta magát” (Zinner Tibor, i. m. 81.), s a kollektív felelősségre vonás ódiúmát elhárítva, a szöveget nem változtatta meg.

Mindezek után egyértelmű, hogy a kitelepítés *jogos* volt. Helyesebben *jogszerű*, a győzők joga szerint. Annak ellenére, hogy az igazságossághoz és az emberiséghez igen kevés köze volt. Ilyen értelemben a potsdami határozatban kötelezővé tett áttelepítést *kiűzetésnek* (Vertreibung) is lehet nevezni.

A szovjet és amerikai politikusok, „Key, Schoenfeld és főleg Vorosilov – írja Balogh Sándor történész (Zinner Tibor, i. m. 83.) – a nagyhatalmi gőg és arrogancia olyan példáját szolgáltatták... lépéseikkel és magatartásukkal, ami különben már akkor sem volt egyedülálló vagy ritka jelenség a nagyhatalmak és a kis államok viszonylatában... Az erősebb vagy az erősebbek sugalmaztak, ösztönöztek, netán valamit rákényszerítettek a gyengébbre, aztán rajta kérték számon, miért nem ismeri be, hogy itt önkéntes vállalásról van szó”. Jól tudjuk, nem magyar politikus követelte a félmillió német kiűzését, Potsdamban sem a magyar állam vezetői üléseztek, hanem a győztes nagyhatalmak. Mint ahogy azt is tudomásul kell venni, hogy *Vae victis!* (Jaj a legyőzötteknek.)

Kállay Miklós, a később Mauthausenbe hurcolt magyar miniszterelnök mondta annak idején az 1942-es és 1944-es éveket idézve, hogy Magyarország nem *szövetségese*, hanem *áldozata* volt a hitleri Német Birodalomnak.

Fokozottan érvényes ez a szovjet megszállás alatt sínylődő Magyarországra. A második világháborút követő negyvenöt esztendő óta a magyar társadalom, az ország szuverenitásától megfosztva, cselekvőképességében korlátozva a szovjet-kommunizmus áldozataként vészelte át.

Az elvesztett német nemzetiséget és a magyarság sorsában osztozó ittmaradtakat egyaránt a korszak áldozatai közt kell számon tartanunk. Sorsközösségben éltük át Rákosiék sztálinizmusát, csakúgy, mint a megelőző évszázadok történelmi kataklizmáit

ALBERT GÁBOR

ÁLLAM AZ ŐRHELYEN

Felzárkózási stratégiák a Távol-Keleten

2. rész

Dél-Korea: a Han folyó csodája

Az egész világon párját ritkító gazdasági fejlődés eredményeként Dél-Korea ma a világ egyik vezető gazdasági hatalma, a Föld leggazdagabb országainak egyike. A Koreai Köztársaság a világ egyik sikergazdaságának számít, mely az újonnan iparosodó országok első hullámához tartozik. Míg évtizedekkel ezelőtt az ország gazdasági fejlettsége a szegény harmadik világ államai szintjén állt. A Koreai Köztársaság megalakulásakor, 1948-ban a világ egyik legszegényebb országai közé tartozott. 2010-ben az egy főre jutó GDP 29 791 USD. A Bank of Korea adatai szerint pedig a GDP növekedési üteme 2010-ben 6,1 százalékos volt. (ITD Hungary, 2011)

1970-ben a dollár mai értékén számolva 2500 dollár volt Korea egy főre eső GDP-je. 1995-ben már 12 600 dollár, vagyis ötször annyi. Ilyen mértékű változáshoz az Egyesült Államoknak csaknem száz évre (1857–1954) volt szüksége. Japán valamivel gyorsabban, 21 év alatt teljesítette ugyanezt 1952 és 1973 között. Dél-Korea gazdasági átalakulásának kulcsa egy olyan ambiciózus gazdaságfejlesztési stratégia volt, amely az exportot használta a növekedés motorjául.

Történeti előzmények

A jövő a huszadik század közepén Dél-Korea számára nem sok jóval kecsegtetett. A második világháború végén Koreát a 38. szélességi kör mentén kettéosztották. A japán megszálló erőket északon szovjet, délen pedig amerikai csapatok váltották fel. Délen, az amerikai hadsereg katonai kormányzatának aktív támogatásával a koreai jobboldal vezérének számító, szélsőségesen nacionalista és antikommunista Li Szin Man került hatalomra. Az északi részen Kim Ir Szen kommunista kormánya a szovjetek támogatását élvezte. Mivel mindkét fél a koreai nép egyedüli, kizárólagos örökösének tartotta magát, hamarosan felmerült az igény az országegyesítésre. Kim Ir Szen kormánya úgy döntött, hogy az egész félszigetet az ellenőrzése alá vonja. Amikor ez politikai eszközökkel nem sikerült, elkezdődött a háborúra való felkészülés.

Ekkor mindkét ország a világ legszegényebb országai közé tartozott, és a nyomorúságot csak fokozta az 1950 nyarán az északiak által megindított háború. A három évig tartó, pusztító háború végeztével a frontvonalak ugyanott szilárdultak meg, ahonnan a harc kiindult. A gazdasági és politikai helyzetet pedig a háború még inkább bizonytalanná tette.

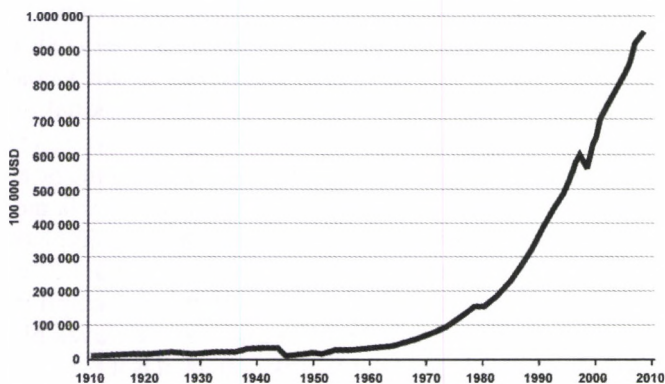
Ekkoriban senki nem gondolta volna, hogy évtizedekkel később Dél-Korea valóságos gazdasági csodát valósít meg, rekordnövekedéssel, míg az északi szomszédnak lecsújtó és egyre súlyosbodó gazdasági válsággal és nyomorral kell szembenéznie. Annál is inkább, mivel a japán megszállás idején a legtöbb kitermelőipari, kohászati és villamos ipari gyárat az északi országrészbe telepítettek. Így jött létre Hamhüng városa mellett jelentős vegyipari központ a német I.G. Farben közreműködésével, valamint a szuphuni vízi erőmű az Amnok folyón. Az északi vízi erőművek biztosították évtizedekig a déli városok áramellátását.

A koreai háború pusztítása után délen sokkal lassabban kezdődött meg a helyreállítás. A rendkívül népszerűtlen

Li Szin Man elnök képtelen volt felülkerekedni a gazdasági válságon. A déli országrész évről évre jelentős élelmiszer-behozatalra szorult, és a kormány ebben az időszakban csak az amerikai segélyeknek köszönhetően tudta biztosítani a lakosság megélhetését. Az országban gazdasági káosz uralkodott, a radikális földreform hiánya pedig a mezőgazdaság válságához vezetett. (Marosi, 2003.)

Ezzel szemben Észak-Korea az ötvenes évek végére a szocialista országok – köztük Magyarország, de legfőképpen a Szovjetunió – segítségével, azok segélyei és kedvezményes hitelei révén újjáépítette az országot és mondhatni egy stabil életszínvonalat biztosított lakosságának. Az északi fejlődés láttán, 1960 tavaszán a hiteltelenné vált Li Szin Man és kormányzata ellen kirobbanó felkelés és a későbbi diáktüntetések során egyre gyakrabban északbarát jelszavak is elhangzottak.

Ma Dél-Korea a világ tizenötödik, és Ázsia negyedik legnagyobb gazdaságának számít. Az országnak hosszú utat kellett megtennie mai pozíciójának kivívásához, de mára a világ ötödik legfontosabb gépjárműgyártója, első számú hajó- és

3. ábra: Dél-Korea GDP-jének növekedése az elmúlt száz évben (100 000 \$)

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Miracle_on_the_Han_River

acélszerkezet-előállítója, továbbá jelentős szereplője a szórakoztatóelektronikai termékek, alkatrészek piacának. Az ország GDP-jének alakulása jól szemlélteti a viharos fejlődést.

A gazdasági siker titka az állam és a vállalatok szoros együttműködésében rejlett. Az erőfeszítések eredménye, hogy az elmúlt évtizedekben Korea volt az egyik leggyorsabban növekvő gazdaság. Mindezen túl Korea kereskedelmi többlete 2009-ben elérte a 41 milliárd dollárt. A hatvanas évek-től kezdődő gyors felemelkedést a Han folyó csodájának is nevezik, és Nyugat-Németország második világháború utáni, gyors gazdasági felemelkedéséhez hasonlítják, melyre a Rajna csodájaként hivatkoztak.

Dél-Korea iparosítása a munkaigényes könnyűipari ágazatok exportorientált fejlesztésével kezdődött, amit a nehézipari ágazat megteremtése követett. Az ötvenes-hatvanas években ez még a belső piaci igények kielégítését szolgálta; a textil-, a bőr- és cipőipar, a sportszer-, játék- és vegyipari gépgyártás gépeinek előállítására, az ezekhez szükséges alapanyagok termelésére koncentrált. Ám a termelés rohamos növekedésével hamarosan megkezdődött az exportálás a környező országokba. A koreai vállalati rendszer legfontosabb elemei, az ún. csebolok (chaebolok) gyorsan fejlődtek. Valamennyi, ma már világcégnek számító nagyvállalat kis, könnyűipari műhelyként indult, amely jókora állami támogatás mellett külön üzemegységeket hozott létre a neki szükséges gépek, alapanyagok előállítására.

A csebolok a régi japán vállalatcsoportokhoz, a zai-batsukhoz hasonlóan diverzifikáltak, azzal az eltéréssel, hogy a koreai cseboloknak nincs saját bankjuk, ugyanis a bankok korábban nem lehettek magánkézben. A japánokhoz hasonlóan a dél-koreai vállalatok is saját márkák létrehozására törekedtek. Termékeik tartósan jó minősége és versenyképes ára idővel megtette a hatását. A Daewoo, a Samsung, az LG, a KIA, a Hyundai termékei ma már a japán, az amerikai és a nyugat-európai márkákéhoz hasonló

elismertséget élveznek a fogyasztók körében. Emellett korszerű alapanyaggyártás is megtalálható az országban (kohászat). Az acélipari világválság idején megépítették az ország legnagyobb acélműjét Pohangban, a Pohang Iron and Steel Companyt (Pohang vas- és acélvállalat, röviden POSCO), amely kiváló minőségű termékeket állított elő, és a japán Nippon Steel felvásárlása után világelső acélgyártóvá vált.

A hetvenes évek elején a világban bekövetkező változások a koreai gazdasági stratégiára is hatottak. A brettonwoods-i pénzügyi rendszer összeomlását követő árfolyam-ingadozások a koreai fizetési mérlegre is káros hatással voltak. Az 1973-as olajválság miatt világszerte növekedésnek indult az infláció, stagnált a gazdaság, és általánosan elterjedtté vált a protekcionista politikák alkalmazása. Korea ekkor exportstratégiájának módosításával reagált a történetekre, így próbálva javítani a külkereskedelmi mérlege egyre romló helyzetén. Változtattak az export szerkezetén a magasabb hozzáadott értéket tartalmazó termékek javára. Igyekeztek többoldalú kereskedelmi kapcsolatokat kialakítani, és növelni a mezőgazdasági kibocsátást. Az ipar szerkezetének az átalakítása során immár a munkaigényes iparágakról a tőkeigényesre került a hangsúly, a nehéz- és a vegyipar támogatásának jutott a főszerep. Az új ágazatokba (hajóépítés, vas- és acélipar, autógyártás, gépgyártás, petrokémia) történő költséges befektetések megvalósítását az adókedvezmények és a pénzügyi ösztönzések nyújtásával érték el. A kormány alacsony kamatozású hitelekkel támogatta a nehéz- és a vegyipar fejlődését. Az erőfeszítések meghozták az eredményt: az exportált termékek között kilenc év alatt 27 százalékkal, 13 százalékról 39 százalékra nőtt a nehéz- és vegyipari termékek részesedése. Az új iparágak megjelenése növelte a szakmunkások iránti igényt, amely a munkabérek emelkedéséhez vezetett. Eközben a koreai könnyűipar fokozatosan veszített versenyképességéből, nehéz helyzetbe hozva azokat, akik korábban ebbe fektették pénzüket, munkájukat.

Dél-Korea a gazdaság rugalmas átalakulásának köszönhetően tartani tudta a hatvanas években elindított növekedési ütemet. Az átlagos éves gazdasági növekedés az 1970–1979 közötti időszakban 9 százalék körül mozgott, de 1976–1978 között elérte a 11,2 százalékot is. Az export évente megközelítőleg 40 százalékkal növekedett, és értéke 1979-re elérte a 15 milliárd dollárt. Az egy főre jutó nemzeti össztermék az 1970-es 249 dollárról, 1979-re 1636 dollárra emelkedett. De az átalakításoknak negatív mellékhatásai is voltak. A pénzkinálat növelése tartósan magas inflációhoz vezetett, ami elérte a 18 százalékot is. Az erős állami beavatkozások torzították az árakat és a versenyt, a bérek pedig gyorsabban nőttek, mint a termelékenység, gyengítve a versenyképességet. Ezek a tendenciák arra kényszerítették a kormányt, hogy egy olyan gazdaságpolitikai fejlesztési tervet dolgozzon ki, amely a növekedés fenntartása mellett megteremti a gazdasági stabilitást is.

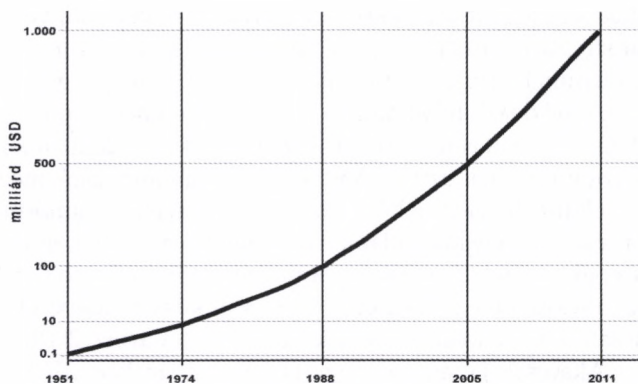
A nyolcvanas évek elején a Pak Csong Hi elnök meggyilkolása által okozott belpolitikai válság és a második olajválság következtében a koreai gazdaságnak ismét nehézségekkel kellett megküzdenie. Az ötéves tervek elindítása óta először, a gazdasági növekedés leállt, majd mutatói mínusz értékeket is mutattak. Az infláció több mint 28 százalékra rúgott, és a folyó fizetési mérleg is negatív tendenciát mutatott. Ekkor azoknak a vállalatoknak, amelyek felesleges kapacitást tudtak felmutatni, a kormány által megadott tevékenységekre kellett szakosodniuk, és több egyesülés is történt. Ebben az időszakban a csebolok számos nehéz helyzetben lévő kisebb vállalatot felvásároltak, így a gazdasági hatalom egyre nagyobb része összpontosult a kezükben. A csebolok, ezek a családi alapon szerveződő vállalati konglomerátumok, a hetvenes és nyolcvanas évekre vezető szerepet vívtak ki a koreai gazdaságban.

A nyolcvanas évek elején privatizálták a kereskedelmi bankokat, és 1982-re szinte teljesen megszűnt az állami és a

rendes banki hitelek közötti kamatkülönbség. A szigorú monetáris és fiskális politika, az olajárak csökkenése, valamint az alacsony nemzetközi kamatlábak segítették a koreai gazdaság stabilizálását. A külföldi működő tőke beáramlására vonatkozó korlátozások jelentősen enyhültek. Az infláció újra egy számjegyűvé vált, a GNP átlagos növekedése évente 10 százalék körül alakult a nyolcvanas években. 1986-tól a kereskedelmi mérleg már újra többletet mutatott, a lakossági megtakarítások is fokozatosan emelkedtek, és 1989-re elérték a GDP 37,6 százalékát.

Az 1990-es évek elején a koreai vállalatoknak újabb kihívásokkal kellett szembenéznük: a második hullámos, újonnan iparosodó országok vállalataiban új versenytársak jelentek meg a hazai és külföldi piacokon. Mindemellett a WTO is nyomást gyakorolt az országra, mikor a gazdaság nyitottabbá tételét sürgette, különösen az addig erősen védett mezőgazdasági termékek és pénzügyi szolgáltatások piacán. Korea igyekezett a világgazdaság szerves részévé válni, megkezdte nemzetközi pénzügyi műveleteinek liberalizációját, aktívan részt vett a WTO uruguayi fordulóján, és tagja lett az APEC-nek (Asia-Pacific Economic Cooperation), majd 1996-ban csatlakozott az OECD-hez is. Nagy áttörést jelentett a politikai viszonyok rendezése Kínával 1992-ben, amikor a diplomáciai kapcsolatokat felvették egymással. Ez újabb lendületet adott a már korábban meglévő gazdasági együttműködésnek, és megerősödött Korea nemzetközi tekintélye is. Ma már Kína Dél-Korea legfontosabb kereskedelmi partnere, 2004-ben Kína részesedése a koreai exportból 19,6 százalék, az importból 13,2 százalék volt. Mára Korea Magyarország számára is fontos partnerré vált. Sőt Korea a harmadik legjelentősebb ázsiai külgazdasági partnerünk, Japán és Kína után, és Budapest is előkelő helyet foglal el Szöul kelet-közép-európai üzleti érdekeltségei között.

A következő ábra Korea kereskedelmi volumenének alakulását mutatja az ötvenes évektől egészen napjainkig.

4. ábra: Korea kereskedelmi volumenének alakulása

Forrás: Korea International Trade Association, <http://www.kita.org/>

Innovációs politika

A gazdaság fejlesztésében nélkülözhetetlen szerepe volt a tudomány és technológia tudatos fejlesztésének, mindekelőtt pedig a kutatás-fejlesztés és innovációs intézményrendszer kialakításának. Dél-Korea az iparosítás korai szakaszától kezdődően nagy hangsúlyt helyezett az oktatás és a tudományos intézményrendszer megreformálására. Ehhez a meglévő intézmények és tudományos intézetek forrásszerkezetének átalakítása mellett korszerű intézmények (minisztériumok, egyetemek) megalkotására is szükség volt. Az intézmények létrehozták a saját fejlesztéspolitikai terveiket, melyben főként a kutatási infrastruktúra fejlesztése kapott szerepet, és maguk felügyelték a tervek végrehajtását. A fő tudományos kutatási programok köré új kutatóintézeteket létesítettek. Az állami kézben lévő Koreai Tudományos és Technológiai Intézet több kutatóintézetet is irányított, mindegyik más-más iparág technológiai fejlesztésére és különböző kutatási szakokra koncentrált. Ilyenek

voltak a hajógyártás, elektronika, távközlés, gépipar, vegyipar stb. Az egyes akciótervek kivitelezése során a kormány figyelemmel kísérte és értékelte az elért eredményeket.

A fejlődési folyamatban kiemelt szerepet kapott az oktatás, a kutatás-fejlesztés és az ehhez kapcsolódó intézményrendszer fejlesztése. A jól képzett szakmunkások megléte nélkülözhetetlen feltétel volt a húzóágazatnak minősülő iparágakban. A fejlődő államok kezdetben a humán erőforrás részének megfelelő technológia megteremtésére koncentráltak, míg később egy megfelelő fejlettségi küszöb átlépésekor a kutatási feladatokat helyezték előtérbe. (Szalavetz, 2009.)

Akárcsak Japán esetében, Dél-Koreában is évről évre egyre nagyobb összegeket költöttek el licencek vásárlására, de mindez arányaiban csökkenő tendenciát mutat az innovációra fordított dollármilliárdokhoz viszonyítva. Így az ország mai gazdasági stratégiáját a beruházásvezéreltről az innovációvezérelt növekedésre való átállással lehetne leginkább jellemezni. A kutatások finanszírozásában jelentős szerep jut a kockázatitőke-befektetéseknek.

A tudomány társadalmi hasznosulásának elősegítőjeként széleskörűen elterjedt az amerikai gyakorlat, mely a kutató egyetemek és az ipar együttműködését támogatja. Az egyetemek magánvállalkozásokat hozhattak létre, melyekben a munka során az elért eredményeket felhasználhatták. Az innovációvezérelt stratégiára történő átállás a kutatás-fejlesztésre szánt kormányzati források növekedésében öltött testet. Mindezen túl növekvő összegeket fordítottak a technológiai infrastruktúra fejlesztésére, az egyetemi, laboratóriumi berendezésekre és az oktatási intézmények infrastruktúrájára. (IMD, 2011)

Következtetések

A távol-keleti országok felemelkedése egyértelmű jelzést küld arról, hogy az új globális gazdaság struktúrája és fejlődése új játékszabályok szerint alakul. Olyan szabályok

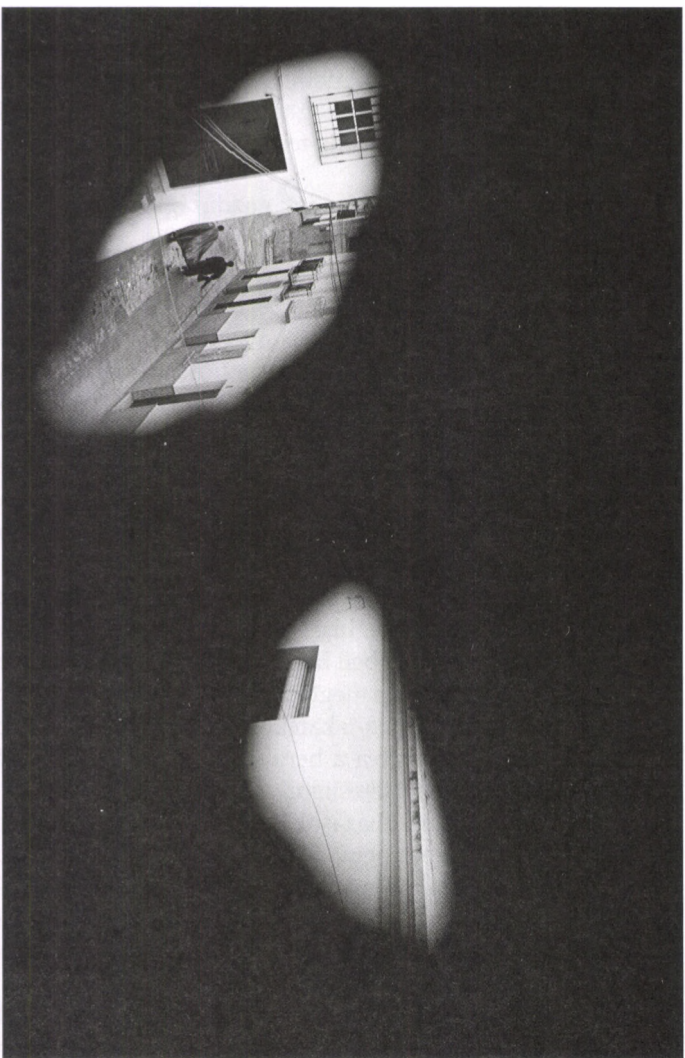
szerint, amelyeket ezek az országok láthatólag gyorsabban megtanultak, és jobban alkalmazkodni tudtak hozzájuk, mint a korábban iparosodott nyugati országok, az átalakuló kelet-európai országokról nem is beszélve. Tény, hogy ezen országok fejlődése mára megkérdőjelezte a neoklasszikus gazdaságtan konvencionális tételeit a fejlődéstudomány területén. (Evans, 1995)

A sikerben, ezen országok gazdasági felzárkózásában döntő szerepe volt a fejlesztő államnak.

A vizsgált országokban nagy hangsúlyt kapott a szelektív iparpolitika, valamint a mezőgazdaság védelme. A fejlesztések előmozdítása érdekében a pénzügy- és kereskedelempolitikát alárendelték az iparpolitikának. Kezdetben a valutakészletek meglehetősen szűkösek voltak, a zárt tőkemérleg miatt, de a támogatásban részesülő iparágak kedvezményesen juthattak pénzhez. Bár a tulajdonszerkezet tekintetében a magántulajdon volt a meghatározó, de a hosszú távú előnyök érdekében az állam a pénzpiacokon is betöltött tulajdonosi szerepet.

A fejlesztés érdekében a kormányzatok a tőkeakkumulációt helyezték előtérbe, hiszen a megtakarítások nélkülözhetetlenek voltak a jövőbeli beruházásokhoz. Az állam mind a beruházásokat, mind a megtakarításokat rendkívüli módon ösztönözte. Az általános takarékoság, a módszeres fejlesztési politikával párosulva a beruházási ráták kiemelkedően magas szintjét tudta biztosítani. Az exportból származó bevételeket pedig új beruházásokba forgatták vissza. Az állam pedig a beruházásokat egyrészt az alacsony kamatlábakkal ösztönözte, másrészt a magánszférával összefonódva ígéretes jövőt sugallt, melynek egyik biztosítéka az erősen hangsúlyozott protekcionista lépések sorozata, és a támogatott vállalatok exportpiacra jutásának biztosítása volt.

Ahogy más sikeres kelet-ázsiai államokban, úgy Dél-Koreában, majd később Malajziában is igyekeztek az egyes termékek életciklusa mentén végrehajtani az iparosítást. A lényeg,

SETENIL DE LAS BORDEGAS, SPANYOLORSZÁG, 2000 (M. Z.)

SALVADOR, BRAZILIA, 2008 (M. Z.)

hogy minél nagyobb hozzáadott értékkel bíró termékek esetén jelenjen meg a komparatív előnyük. Míg az iparosítás kezdetén a textil- illetve ruházati termékeket gyártó és exportáló vállalatok voltak meghatározóak, később a vegyipari termékek előállítására került a hangsúly, amit a vas- és acélipar, a gépjárműipar és az elektronika követett. Fontos aláhúzni, hogy a tudatos iparpolitikával és oktatással ezen országok maguk teremtették meg komparatív előnyüket, nem természeti adottságaikhoz alkalmazkodva, hanem saját maguk létrehozva és fejlesztve emberi erőforrásaikat. A kormányok igen nagy szerepet szenteltek az emberi tényező fejlesztésének és az oktatási szint növelésének. Dél-Korea iskolázottsági mutatói például már a hatvanas években jóval túlszárnyalták a hasonló fejlettségű nemzetek mutatóinak az átlagát. (Rodrik, 1997. 411–442.) Ehhez hozzátehetjük, hogy Dél-Koreában például a kormány csak akkor kezdte keresni és aktívan ösztönözni a külföldi közvetlen befektetéseket, amikor az 1970-es években már szilárdan állt a csebolokra épülő hazai gazdaság.

A versenyképessé váláshoz mindkét ország esetén fontos volt a makrogazdasági stabilitás megléte. Az ázsiai fejlesztő államokra a kilencvenes évekig nem volt jellemző az eladósodás, alacsonyan tartották az inflációt, és az árfolyamukat a dollárhoz kötötték.

A kormányzatoknak sokáig nem kellett szembenézniük a társadalom ellenállásával. A szűk uralkodói elit diktatúráját a gazdasági növekedés, a jólét folyamatos emelkedése szentesítette. Malajziában a maláj, a kínai és az indiai elitek nagyon ügyesen megteremtett politikai kompromisszuma igazi politikai mestermű volt, és biztosította a hosszú távú gazdasági fejlődés alapjait. A két ország vezetése mindvégig figyelmet fordított arra, hogy a gazdasági növekedésből származó hasznot megosszák a társadalommal. Ez az oka, hogy Ázsiában nem alakultak ki olyan jelentős jövedelmi egyenlőtlenségek, mint Latin-Amerikában. Míg Dél-Korea esetén négyszeres, ötszörös különbségek vannak, addig Latin-Amerikában akár

huszonnyolcszoros jövedelmi különbségek is előfordulnak. Ezt a tendenciát erősíti a Kelet-Ázsiában jellemző élethosszig tartó foglalkoztatás, ami által a foglalkoztató nagyvállalat biztosítja a jövedelmek kiegyenlítődségét. A szociális juttatások vállalatokra hárításával pedig az állam további forrásokat tud teremteni a fejlesztések számára. (Vigvári, 2009) Mind ezen tényezők mellett a fejlett oktatási rendszer is a társadalmi különbségek csökkenése irányába hatott, csakúgy mint a Malajziában a bumiputra, azaz maláj lakosság gazdasági életbe való bevonására vonatkozó törekvések is.

ÁRVA LÁSZLÓ ÉS SCHLETT ANDRÁS

Irodalom

Amundsen, F. (2008): *Miracle on the Han River*. <http://fionaamundsen.com/fiona-amundsen-miracle-on-the-han-river.php>

Árva László (1990): *Előzésben, a gyorsan iparosodó délkelet-ázsiai országok sikereinek és ritka kudarcainak okai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990. 69–137.

Árva László–Schlett András: *Kína: Jobb a másolat, mint az eredeti*. In: *Magyar Nemzet*, 2011. június 11. 6.

Az *Asiaweek* (1980–2001) különböző számai.

Berger, S. (2006): *Made in Monde*. Les nouvelles frontieres de l'économie mondial. Seul. Paris.

Bod P. Á. (1987): *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Botos Katalin: *Európa kettős szorításban*. *Pénzügyi Szemle*, 2008/1 szám 42–52.

Deli-Gray Zsuzsa (2008): *International marketing*. Bp., Műegyetemi Kiadó.

Funston, J. (2001). „*Malaysia: Developmental State Challenged*”. In *Government and Politics in Southeast Asia*, p.

Hernádi András (1985): *A távol-keleti kihívás*. Bp., KJK.

IMD *World Competitiveness Yearbook*, 2006. 2011. <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>

ITD Hungary http://orszaginfo.itdhungary.com/?p=tarsadalmi_gazdasagi_helyzet&c=kr#gazdasag

Katona Klára (2007): *Vonzások és választások a tőkepiacon. A külföldi működőtőke-befektetések elmélete és szerepe a magyar gazdasági átalakulásban.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2007.

Korea International Trade Association, <http://www.kita.org/>

Kőrösi István: *Hanyatló állam – torz piac? (Az állam és a piac kapcsolata a XXI. századi Európában).* In: *Verseny és versenyképesség.* Budapest, PPKE, 2008, 21–34.

Khoi, Le Than (1971): *L'Économie de l'Asie de Sud Est.* Paris. PUF. „Malaysia”. U. S. State Department. 14 July 2010. <http://www.state.gov/r/palei/bgn/2777.htm>. Retrieved 14 September 2010.

Marosi, M. (2003): *Japán, koreai és kínai menedzsment.* Aula Kiadó Kft., 75. o.

OECD (1999): *Foreign Direct Investment and Recovery in Southeast Asia.* Paris.

Rodrik, D. (1997): *The 'Paradoxes' of the Successful State.* In: *European Economic Review*, April, Vol 41., No. 3–5., pp. 411–442.

Smith, S. C. (2003): *Case studies in economic development.* Washington State University.

Szalavetz A. (2009): *A fejlesztő állam tudomány- és technológiapolitikája.* In: Csáki György: „A látható kéz” – *A fejlesztő állam a globalizációban.* Bp., Napvilág Kiadó.

Temporal, P. (2006): *Asian Brands.* John Wiley and Sons (Asia). Singapore.

UNCTAD (1991–2010): *A World Investment Reports* különböző számai.

Vigvári G. (2009): *Változó szerepek. Ágazati politikák a fejlesztő állam tevékenységében.* In: Csáki György: „A látható kéz” – *A fejlesztő állam a globalizációban.* Bp., Napvilág.

Wade, R. (1991): *Governing the Market.* Princeton University.

Wade, R. (1988): *State intervention and outward looking development.* In: White, G.: *Developmental States in East Asia.* New York.

Wonik, Kim (2009): *Rethinking Colonialism and the Origins of the Developmental State in East Asia.* in: *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 39. No. 3. August, 2009. pp. 382–399.

TUDÓSÍTÁSOK A SZENTKORONA 1790-ES DIADALÚTJÁRÓL

1789 őszére nyilvánvalóvá vált II. József merész modernizációs politikájának kudarca.¹

A török háború, a belga felkelés, az általános drágaság és élelemhiány, a hatalmas államadósság a birodalom minden „tartományában” válságot idézett elő. A magyarországi elégedetlenség csomópontjai a vármegyék voltak. Ekkor már öt éve érvényben volt a *központosítást* szolgáló közigazgatási reform, amely kerületekbe vonta össze az ősi vármegyéket, elvette közgyűléseiktől a tisztviselők (alispán, jegyzők, szolgabírák) választásának jogát, és hivatalos nyelvvé tette a németet. Azok, akik eddig latinul intézték a hivatalos ügyeket, 1784-től kénytelenek voltak az egységes államnyelvet használni, akár tudtak németül, akár nem. Mivel pedig sokan tartoztak az utóbbiak közé, „az örökös tartományokba” németül tudó hivatalnokokat toboroztak; akik aztán 1790 után megélhetés és elfogadottság nélkül maradtak. Számukat nem ismerjük, de „üldöztetésük” híre a német újságok kedvelt témája lett.

II. József (a prágaihoz hasonló, a lebergivel azonos módon) meg akarta változtatni a latin nyelvű pesti egyetemet is. A máig tartó tekintélynek örvendő esztétikaprofesszor, a jezsuita Szerdahely György helyére a protestáns Friedrich August Clemens Werthst nevezte ki, aki elismert tekintély volt Weimarban is, Pesten Zrínyiről szomorújátékot írt, de 1791-ben visszament Stuttgartba. Kevésbé szerencsés választás volt a német tanszék élére kinevezett Alois Leopold Hoffmann, akinek bemutatkozó előadását (nyomtatott formában) a könyvtárak megőrizték. Tanítványait, akiknek anyanyelvén szerinte

csak a szóbeli közlés lehetséges, hozzá akarta segíteni a politikai és tudományos beszédre alkalmas nyelvhez. A német szellemi fölény, a kioktató jelleg és a magyarok iránti lenézés annyira átüt a „szülőházajukban” fölemelkedni akarókhoz szóló előadáson, hogy az uralkodó halála után sürgősen elhagyta állását, Bécsbe ment, és a magyarságról nagyhatású torzképeket rajzoló (jól megfizetett) röpiratok² szerzőjeként vált ismertté. Óriási jelentősége van tehát annak, hogy a nyolcvanas évek utolsó harmadában a magyar újságok széles olvasótáborot építettek ki.³ Itt – lehetőleg az egykori nyelvhasználatban is – azt a képet szeretném visszaadni, amit az 1790-ben Magyarországon fölizzó reményekről és a társadalom minden rétegének a lelkesedéséről adtak közre.

„Bár tsak azt-is ki-hírdethetnénk már hamar, hogy Ő Felsege meghallgatta azon Nemes Vármegyéknek kéréseket, a’ mellyek a’ Törvényeknek Magyar Nyelvünkön lehető folytatásáért esedeztek” – olvashatjuk a Bécsben megjelenő *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (a továbbiakban: *HNT*) című újság 1789. december 4-i számában a „germanizáció” elleni föliratokra utalva. A másik bécsi újság, a *Magyar Kurir* jól értesült szerkesztője, Szatsvay Sándor – december 25-én apró betűkkel és kellő óvatossággal – titokzatos hírt tett közzé: „Éljen a’ mi jó Fejedelmünk II. József, a’ ki nyelvünkről olly kegyesen gondolkodik, a’ mint óhajtottuk!!!” Az uralkodó ezen a napon írta alá várva várt „kézirátát” („Handbillet”) legnagyobb ellenállást kiváltó rendeletei visszavonásáról. A *HNT* február 23-i számából mindenki megismerhette ígéretének részleteit: összehívja az országgyűlést, megkoronáztatja magát, a (köz) igazgatást pedig „május 1-től arra a lábra rendeli állítani, amelyen 1780-ban” állott. Azaz megszűnnek a kerületek, a vármegyék élére új főispánokat neveznek ki, az alispánokat és a tisztkart pedig ismét a közgyűlések választják. Érvényét veszti minden olyan intézkedés, amely ellenkezik „az Ország Törvényeivel” – a türelmi rendeletet, a plébá-

niák új rendjét és a jobbágyok javát szolgálók kivételével. A *Kurir* január elsején számolt be ezekről a „kegyelemes ígéretekről” és arról, hogy az uralkodó „a’ Nemes Vármegyék fő Kormányzóinak nem tsak az Udvari, hanem a *valóságos Nemzeti Nyelven* is, úgymint a’ *Magyaron*”⁴ leküldte rendeletét, és megígérte, hogy visszaküldi Budára az 1784-ben (Pozsonyból) Bécsbe vitetett szentkoronát.

Közben Budán Almásy Ignácz septemvir (a Hétszemélyes Tábla, a Legfelső Bíróság tagja), újszülött lányának az Otilia nevet adta. Ám tisztviselőtársai, a „Budai Magyar Uraságok vetekedtek rajta, hogy lehetne az Otilia nevet Magyarul ki tenni. Végre, el-végezték magokban, hogy Otilia Kisasszonyt Etelkának nevezzék. Annyira meg tettzett Dugonits Úrnak, Etelkáról írtt Könyve” – írta a *HNT*.⁵ A *Kurir* más okból lelkesedett: „Nemzetünk már 10 esztendőktől fogva ohajtva várt Hajnal-Tsillagát látom fel-derülve az Égen – a’ Magyarok Egén.” A szerkesztő, aki eddig már annyi sok rossz hír közlésére kényszerült, elmondhatja, „én leszek, ki tsak egynehány napok múlva is Nemzetem előtt olly örvendetes hírt fogok kürtölni, mellyre sok Nemzeti vérrel buzgó szívek örömben tsak-nem meg-repedeznek...” – utalt az alkotmányos rend helyreállítására. Titokzatosan hozzátette: Budán a Szent István-kápolnában (a másik lap szerint a Szent Zsigmond-kápolnában) már készítik a Szentjobb helyét. Február 19-én a *HNT* diadalmasan adta tudtul az örvendetes hírt „Hazánk drága Kintsének, a’ magyar KORONÁNAK Buda Vára felé lett pompás” elindításáról. „Vissza-nyered immár kedves Hazánk drága Kintsedet, mellyről tsak darab ideig lett meg válásod is, Néked ezer aggódásokat ’s nyugtalanságokat okozott.” Óhajtja, hogy e „frigyláda” visszaküldése elősegítse az általános boldogságot és a magyar nyelv gyarapítását. Február 20-án a *Kurir* jelentette: „Tsütörtökön reggeli 8 órakor indítaték-ki a Magyar Korona Bétsből a’ F(elséges) K(irályi) Udvari Kints-tárból.”

A szentkorona fogadására a „Magyarság” február 18-án Pozsonyban gyülekezett, ahonnan II. József Budára helyezte a városban sokaknak megélhetést biztosító „királyi” főhivatalokat.⁶ Az alispán a magyar ruhás „törvénytánuolókat” az esztergomi érsek itteni lakhelye elé vezette. A (magyaros ruhában szívesen mutatkozó) primás „igen érzékeny szívvel vette illy szép meg tiszteltetését”. Innen Forgách Miklós (az uralkodó által leváltott és bolonddá nyilvánított nyitrai főispán) palotájához vonultak, majd „magyar muzsikának zengése alatt, lobogó zászlókkal” átkeltek a Dunán, hogy Köpcsényben várják a szentkoronát és kíséretét. A „dámák” kitétek magukért, levetették az idegen ruhákat, és „fel vették eleink tisztos öltözeteket”. A német asszonyok nem győztek betelni csodálásukon: „Mert ezek közül mind egyikben meg elevenedett a’ Dugonits Etelkája.”⁷ – Miután átkeltek a Dunán, megindultak Farkasfalvára (Wolfsthal), ahol a dískíséret a ládával, amelyben a szentkoronát, az országalmáját, Szent István kardját és palástját hozták – délután 3-4 óra között átlépte a magyar határt. Ekkor „érkezett el az óhajtott, és igen sok tekintetben méltán drága Kintse Országunknak, melly látására durrogni kezdtek a’ külön külön helyekre elrakott mozsarak, és meg szállaltak Poson Városának minden harangjai. Főtiszt(elenő) Perényi Esztergomi Kanonok Úr, fontos Magyar Beszédet mondott, melly a’ Sz. Koronához, annak Őrzőihez, és a’ jelen lévő Rendekhez volt intézve”.

A három hatlovas üveghintót a lovasság kivont karddal kísérte. Az esküdtek kifogták a lovakat, és maguk húzták föl a kocsikat a köpcsényi várkastélyba. Ott az urak vállukra vették a ládát, úgy vitték be. (Esztergomban össze is verekedtek azért, hogy ki vigye.) A HNT március 9-i számában „egy Frantzia úr” beszámolójából megtudjuk, hogy a köpcsényi kastélyban „Minden Rendek gazdag meg vendégelések után, kezdődött a’ Nemzeti Tántz, melly a’ Magyaroknak nagy szívességüket, s szabadságot szerető gondolkodásokat olly nagyon ki mutatja.”

A február 26-i számban olvasható beszámoló szerint Győrben is durrogtak a mozsarak. A szentkorona fogadására a nemesség élén Eszterházy és Festetich úr lovagolt. Győr városában elől „vólt a' Magyar Polgárság két Zászló alatt, azt követte nyomban a' Német Polgárság, ugyan ez is két Zászló alatt. A' Nemzeti Oskolabéli Ifjúság is ott kinn állott sorban, és ezekkel az öröm kiáltásokkal üdvözlötte a' Szent Koronát: *Éllyen a' Magyar Szabadság!*” A zászlók mellett mindenütt zengett a dob, síp, trombita, magyar dalokat énekeltek. „Közben így kiáltotta örömét a' minden részről öszve tódult nép: *Éllyen a' Magyar Szabadság!*” A „Deák Oskolából” az ifjúság a püspöki várba vonult. A papság a koronát éjszakára itt akarta elhelyezni, de engedtek a nemesség követelésének, és – a koronaörök egyetértésével – közszemlére tették az „öreg templomban”, arra az oltárra, ahol „Szent László Kaponyája tiszteltetik”. A nemesség és a polgárság két-két kiválasztottja kivont karddal őrizte a szentkoronát. Az Öreg Templomban Hollósi kanonok magyar beszédet tartott. A kivilágított városban a városháza középső ablakán a „rajzoló Oskola” által készített alkotáson „kékes égen arany lángú nap ragyogott, mellyet ez a' fenn írás tetézett: *Napunk virradása*, alatta pedig ez olvastatott: *Egünk' derülése*”. További ablakokban: „*Törvényünk' ereje. – Hazánk' Újulása. Szabadság épsége. – Nemzetünk' élete.*” Az iskola rajztanára, Révai Miklós (egy ideig maga is újságíró, egyébként piarista tanár) – hangsúlyozza a beszámoló – a „kisdedekben” korán fölkelte a „magyar érzést”. Révai a kápolna „erányában ismét három Magyar Nótát vonattott”. Újra megéljenezték a magyar szabadságot. „Más nap 7 óra tájban reggel, még olyan pompával, millyennel a' múlt estve fogadtatott, el kísérték (a város határáig) a' Koronát, a' Nemesség, és a' Polgárság, nem különben maga a' Püspök is 6 lovas hintójában.” A szegények között 200 forintnyi alamizsnát osztottak ki, amit „előző este adtak össze az urak”. (Ennyi volt egy írnok kétéves fizetése.) A korabeli

újság beszámolójából egyértelműen kiderül, hogy a szentkorona diadalútja lázba hozta a társadalom minden rétegét. Mindehhez a *Kurir* beszámolója hozzátette: Győrben csak a „Városi Tanács-ház előtt 1000 gyertyák égtek, és 50 akó veres és fejer bor folyt vala a' szabad italra”.

A szentkoronát Esztergom város határában hatvanfős egyenruhás csapat élén várta Konde József szolgabíró. Csatlakoztak hozzá az érseki katonák és háromszáz egyforma „magyar fejer ruhákban díszeskedő, hajokat rózsaszín pántlikákkal ékesített, kezekben pedig égő viasz gyertyákat tartó szűzek”. Szóltak a dobok, sípok, trombiták, égtek a szövétneknek, az összegyűltek alig férték el a káptalan udvarán. A fővikárius „ékes magyar beszédben szólt a korona történeti szerepéről”, és arról, hogy a „Korona sorsával, a' közönséges Boldogságnak [közboldogságnak] sorsa is igen együtt járt mind eddig”. Erre az öregebbik koronaőr válaszolt ugyancsak magyarul. Kivették a koronát a ládából, és mindenki megszemlélhette. A beszámoló (ismeretlen) írójának pedig megengedték, hogy kezébe is vehesse. A *Te Deumot* este 10 órakor temérdek sokaság énekelte. Reggel 7-kor a szolgabíró és csapata Dorogig kísérté a „drága kintset”. Itt száz lovassal várta Pest vármegye két főszolgabírája. A vármegye huszárjai kék színű, fekete prémmel és sárga zsinórral szegett formaruhát viseltek. Pilisvörösváron sokan csatlakoztak a menethez, köztük kunok, jászok és kecskemétiak, egy ősz úr tárogatósípot fújt. Az ottani Kerék vendégfogadónál (ahol a menet megpihent) „egy káptalanbéli Úr szép magyar beszédet tartott”. Mozsarak durranása adta Buda városa tudomására, hogy a szentkorona megérkezett.

Vörösvárott a másodalispán vezetésével egyenruhás nemesek fogadták a küldöttséget. Háromszor rántottak kardot a korona tiszteletére, majd kalapot emeltek. Óbudán a zsidóság „rendekbe állott”, egy „Niedermajer” nevű ács háza előtt győzelmi kaput emeltek. Neustiftnél (Újvárosnál) csatlakozott az Országúton érkező menethez Buda

város 80 huszárja, majd a budai és pesti tanulóifjúság. A városi tanács választott tisztviselői a Bécsi kapunál várták a szentkoronát. Egyikük „deák” (latin) beszédet mondott. Az újság írója itt megjegyezte, hogy Komáromban (ahol csak áthaladt a menet) is volt, aki latinul akart beszélni, de aztán érzekelte a közönség hangulatát, és magyarra váltott. A korona ládáját hat nemes vitte az Országház utcáján a királyi palotába. Este a várost kivilágították és szép rajzolatokkal díszítették. Ötven „csöbör” fehér és vörös bort, valamint 1000 cipót osztottak szét a szegényebb nép között. Este Zichy Károly országbírónál nagy társaság volt, ahol az ő és Orczy László felesége – Kevenhüller és Traun grófnők – magyar ruhában pompáztak. Másnap, február 22-én az egybegyűltek Batthyány érsek vezetésével *Te Deumot* énekeltek. (A primás ezek szerint Pozsonyból sietett Budára, hogy a nevezetes eseményen jelen legyen.) Az országbíró ebédet adott az előkelőknek, Orczy a katonaságot, a Budai Tanács a város és a szomszédos Pest 140 polgárőret látta vendégül. A palota kápolnájában három napon át reggel 9-től délután 6-ig ki volt téve a szentkorona, hogy mindenki láthassa. Február 24-én gondos őrizet mellett, amelyet ettől kezdve két-két vármegye önkéntes „bandériumai” adtak, elzárták a szentkoronát. Ettől kezdve a megyék havi váltásban adták a korona – jelképes – őrségét. Gondosan válogatott lovakon, Mária Terézia háborúban edzett tisztjeinek vezetésével, színpompás, a vármegye sajátjának tekintett századnyi egységeket állítottak ki, amit Bécsben aggódva néztek, noha „fegyverszetük” jórészt használhatatlan díszkardokra korlátozódott. 1790-ben a nemzet „kincsét” II. Lipót megkoronázására Pozsonyba vitték, ahonnan visszakerült Budára. Itt koronázták királlyá 1792-ben I. Ferencet. (Az újságok ezekről is részletesen tudósítottak.)

Valószínű, hogy aki csak a csöbör borból és az ingyen cipóból részesült, másként fogta föl a közös öröm jelentőségét, mint – például – a jozefinista Kazinczy. De nekik is

érezniük kellett, hogy valami fontos történt, hiszen sem bort, sem cipót nem osztottak mindennap. A *Pályám emlékezete* megőrizte Kazinczy Ferenc személyes emlékeit. Abaúj vármegye márciusi közgyűlésén jutott el hozzá – nem tudjuk, melyik újság, és annak a híre félbeszakította vele az előadó Fáy Ágoston beszédét: „A’ császár meghalt, s felolvasám az *Ujság* cikkelyét. (...) ’s nagy zavar követte szavaimat. (...) A’ francia Revolútzio hosszas pezsgés után (1789. Július’ 14d.) kilobbana.” Nem lehet érte fenntartás nélkül lelkesedni, mert újabban ott „Nagy és szép dolgok, ’s még több rútak, undokok, rettenetesek” történnek. „Boldog a’ ki őseinek erős és régisége által is tiszteletes, régiségek miatt is kedves lakjokban biztonságban élhet és örömet talál, bár annak repedezésesei igazításokat, szépítéseket kívánnak. – Koronánk, a’ jegygyűrű a Király és Nemzet között, leküldetéek Budára, ’s akkor lobbanánk öröme mindnyájan.” Abaúj vármegyében is megválasztották a vármegye bandériumának tagjait, köztük Kazinczyt. A vármegyék „közös Fő-Kapitánya Abauji Fő-Ispán Báró Orczy László” lett. „Szebb Magyarat nehezen érhetett e’ megtiszteltetés. Kisdedebb valamivel, mint kövérsége kívánná, szög hajjal, kék szemekkel, arcza lilium és rózsza, lelke tiszta és meleg; kedves, vidám; nyitva mindég kezei, mikor a’ nemzet’ fénye kívána áldozatot. Ha termete valamivel magasabb volt volna, ha feketék hajai és lobogók, feketék szemei, azt hívénk vala, hogy egy szép régibb Magyar hozott-elő sírjából öröme.”⁸ Öröme mindenkinek, Pözsonytól Kassáig, ahol az író a nagy változást megérte.

A nagy remények, akármilyen általánosak, ritkán teljednek be az emberek és nemzetek életében. Ennek a fejtegetése azonban már nem ide tartozik.

Jegyzetek

¹ A hatalmas – de elfogultságokkal teli – szakirodalomból Marczali Henrik: *Magyarország története II. József korában* (3 köt., Budapest, 1882–88. 1–2. köt., 2. kiad. 1885–88); Szekfű Gyula: *Magyar történet VII. k.* Budapest, 1929–1934); *Magyarország története V. k.* Főszerkesztő: Mérei Gyula, szerkesztő: Vörös Károly. I–II. k. Budapest 1980.; H. Balázs Éva: *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen*, Budapest, 1987. Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1996.; Mályusz Elemér: *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus* (Budapest, 1939; Máriabesnyő–Gödöllő, 2006) valamint Hajdu Lajos forrásfeltáró munkái ajánlhatók.

² Babel, Gedruckt in dem Römischen Reich 1790.; Ninive, Gedruckt in dem Römischen Reich.

³ Az itt idézett – hetente kétszer megjelenő – bécsi újságok közül a *Magyar Kurir* 1786 decemberétől jelent meg Szatsvay Sándor szerkesztésében; a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1789. július 14-től Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében. Görög és Kerekes 1792-től a lapot *Magyar Hírmondó* címen folytatta.

⁴ Ez az első eset, hogy a bécsi hivatal magyarul írott utasítást is kiadott. Jelentősége abban van, hogy az 1790-es országgyűlés ezéért – mert megtörténtnek tekintette – nem követelte a magyar hivatalossá tételét. II. Lipót később jelentős lépéseket tett ebbe az irányba: egyebek között – Vályi András személyében – kinevezte a „magyar nyelv és literatura” első tanárát.

⁵ Az *Etelka* a következő három-négy évtized legnépszerűbb magyar regénye. Penke Olga szerint „allegorikus tanítást tartalmaz az uralkodás módjáról, valamint a korabeli (II. József elképzeléseiből következő) politikai problémák megoldásának lehetőségeiről. Dugonics értelmezése azonban elsősorban (...) a 'nemzetnek' szolgáló történelmi leckét hangsúlyozza.” Maga a szerző, aki majd a pesti egyetemen először adja elő tantárgyát, a matematikát magyar nyelven, azt írta, „Le-írtam Régi magyarjainknak Vitézségeket; Bátorságokat; Nagy Lelkeket; Elő-adtam Fejedelmeiknek Szer-tartásaitat...” – Dugonics András: *Etelka*. Sajtó alá rendezte: Penke Olga, Debrecen. 2002. 432, ill. 9. o.

⁶ II. József terveiben Magyarország a birodalom egyik tartománya volt, amelynek – mint Galiciának Lemberg – székvárost jelölt ki, a hivatalok elhelyezésére régi kolostorokat építtetett át, még az „országházát” is kijelölte (az épületet ma is láthatjuk a budai Országház utcában), de nem törvényhozásra, csak korlátozott jogkorú tartománygyűlésre gondolt.

⁷ Dugonics szerint: „Etelka egy igen ritka Magyar Kis-asszony”, aki küzdelmek és bonyodalmak után Zoltán, Árpád „egygyetlenegy élő fiának” a felesége lesz.

⁸ Kazinczy Ferenc: *Pályám emlékezete*. (Kritikai kiadás.) Sajtó alá rendezte: Orbán László. Debrecen, 2009. 520–521. o.

MAGYAR FÖLD, MAGYAR VIDÉK

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy hat évvel ezelőtt meghívást kaptam a Professzorok Batthyány Körétől – melynek akkor még nem voltam tagja – abba az alkotó közösségbe, amely kidolgozta a Szent István Tervet. Ugyanilyen megtiszteltetésnek érzem, hogy ma, amikor e tanácskozás keretében szembesítjük a terv iránymutatásait a valóságos helyzettel, én is elmondhatom a saját területemmel, a magyar föld, a magyar vidék helyzetével kapcsolatos néhány gondolatomat.

Ez alkalmából ismét átolvasva a Szent István Terv e fejezetét, az abban foglaltakat ma is vállalhatónak s tán még aktuálisabbnak érzem. Az ott megfogalmazott teendők megvalósítása egyre sürgetőbb, s a második Orbán-kormány 2020-ig kitekintő Nemzeti Vidékstratégiájában tán még markánsabban fogalmazódnak meg az akkori helyzetértékelő megállapítások és a teendőkre vonatkozó javaslatok. Ezek közül szeretnék néhányat most kiemelni.

Ma is igaz az a kiinduló megállapítás, hogy történelmünk során, nehéz helyzetekben mindig vidéki gyökerekből táplálkozva, a falusi közösségek erejére támaszkodva tudott a magyar társadalom megújulni. A vidék nem csupán profitérdekeket kiszolgáló termelési tér, sokkal inkább társadalmi, kulturális és természeti értékek összessége. Vidéki tájaink az emberi méltóság, életminőség biztosításához szükséges feltételek megteremtésének, a természet és a társadalom harmonikus együttélésének sajátos, történetileg kialakult színterei. E térségek egyrészt az ott élők számára teremtik meg az életfeltételeket, másrészt mással nem helyettesíthető, ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokat biztosítanak,

melyek a városlakók számára az élelmiszer-biztonságot, a jó környezetminőség alapfeltételeit, megújuló energiaforrást, regenerációs és rekreációs lehetőséget is kínálnak. A magyar vidék, a mezőgazdaság és a környezet ügye ezért nemcsak a falun élő honfitársaink gondja. A vidék sikereinek és kudarcainak a társadalom minden tagja részese.

A természeti erőforrások és értékek megőrzése, az azokkal való felelős, fenntartható gazdálkodás, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, az épített és természetes környezet védelme, a természeti értékek megőrzése a 21. században egyre inkább felértékelődő, egymással szorosan összefüggő, nemzetbiztonsági jelentőségű, stratégiai feladat. A jó minőségű, biztonságos élelmiszer-ellátás, a tájfenntartás, az ivóvízbázisok, a talajok, az élővilág sokfélesége, a jó környezeti állapot megőrzése, a vidéki élet, a helyi közösségek és a kultúra, valamint a helyi közszolgáltatások előfeltételeinek megteremtése egész Európában a legfontosabb kormányzati célok között szerepel.

Magyarországon azonban – kedvező változásokat hozó, ám rövid periódusok után és többnyire az utolsó 8 évben meghozott vidékellenes döntések következményeként – a vidék mély válságba került. Különösen a kistelepülések, valamint a külső és belső „végeken” elhelyezkedő kistérségek kerültek szinte kilátástalan helyzetbe. Egyszerre van jelen a krónikussá vált munkanélküliség és egyes területeken, illetve szakmákban a munkaerőhiány. A vidéki, helyi közösségek sorra elveszítették szolgáltató és közösségmegtartó intézményeiket, iskoláikat, közösségi közlekedési lehetőségeiket, egészségügyi ellátó intézményeiket, hivatalaikat, postáikat, természet adta tevékenységüket, a környezethez alkalmazkodó mezőgazdálkodást, az élelmiszer-termelést és mindezzel az ország és a magyar társadalom – élelmiszer-, víz- és energiaellátási, foglalkoztatási, szociális – kiszolgáltatottsága egyre katasztrofálisabbá vált. Mára a vidéki élet a magyar közgondolkodásban egyenlő lett a hátrányos

helyzettel. Mindez valószínűsíti, hogy szándékos ország- és vidékrombolás történt.

Mezőgazdaságunkat csökkenő termőterület, szétesett üzem- és torz gazdálkodási szerkezet jellemzi. A tömegtermelő, iparszerű gazdálkodás emelkedő energia- és forgóeszközigénnyel jár, emiatt megnövekedett kiszolgáltatottságunk a bankoknak, az energetikai piacoknak és a beszállítói iparágaknak. Az alacsony hozzáadott érték, a csökkenő fajlagos nyereség következménye egyfelől a kényszeres birtokkoncentráció és a nagyobb élőlátvány-igényű állattartás feladása, másfelől a családi gazdálkodás felszámolása és a föld eladása. Mindezek következtében rohamosan csökken a mezőgazdaság élőlátvány-igénye, és ezzel egyidejűleg a föld, a vidék népességeltartó és népességmentartó képessége.

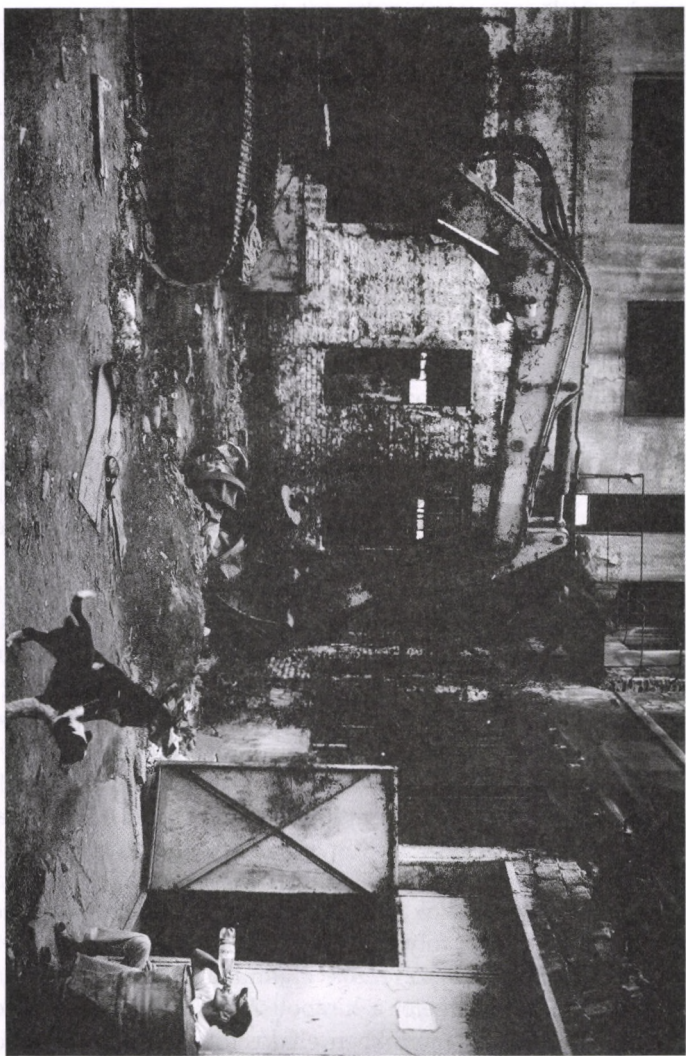
E folyamatban a 2004. évi EU-csatlakozás – amely alapvetően megváltoztatta a támogatások szerkezetét és piaci helyzetünket – a mezőgazdaság szereplőit és a vidék társadalmát felkészületlenül érte. Elmaradt az alkalmazkodás, nem történt meg az állam szerepének, feladatainak – az új helyzethez igazodó – újragondolása.

Bár természeti adottságaink – termékeny földjeink, világviszonylatban is kimagaslóan értékes termál-, gyógy- és ivóvízbázisaink, változatos természeti és kultúrtájaink, továbbá a földhöz kötődő („agri”) kultúránk, a helyi közösségek felhalmozott tudása, élelmiszereink, helyi és regionális termékeink („hungarikumaink”) – kiválóak, mégis azt látjuk, hogy nem tudunk élni velük.

E folyamat egyenes következményeként a tíz évvel ezelőttihez képest a mezőgazdaságban tevékenykedő statisztikailag nyilvántartott gazdasági egységek száma több mint 1/3-ával (mintegy 350 ezerrel), a regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytató – gazdaságoké pedig 1/5-ével (mintegy 50 ezerrel) csökkent. A gazdálkodás végpontjai, az élelmiszeripar és -kereskedelem részben multinacionális tőkeérdekeltségek kezébe ke-

KISKAPUS (COPȘA MICĂ), ROMÂNIA, 2005 (M. Z.)

KISKAPUS (COPȘA MICĂ), ROMÂNIA, 2011 (M. Z.)

rült, a magyar mezőgazdaság nem csupán export-, de hazai piaci jelentős részét is elveszítette.

A vidéki életfeltételek jelentős romlása, a „*dél-amerikanizálódási*” folyamat gyors megállítása érdekében alapvető gazdaság- és társadalompolitikai fordulatra, „*nép-párti*” államra és annak gyors lépéseire, közép-hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programra és ebbe illeszkedő rövid távú válságkezelő intézkedésekre van szükség. Ahhoz azonban, hogy – e válságos helyzetben a végveszélybe sodródott agrárium, gazdatársadalom és vidék újraélesztését a siker reményével megcélzó – reális cselekvési programot tudjunk alkotni, a tünetek pusztá felsorolása – bár elengedhetetlenül szükséges, de – nem elégséges feltétel. Ahhoz, hogy jó terápiát tudjunk kidolgozni, mindenekelőtt pontos diagnózisra van szükségünk.

David Korten a *Tőkés társaságok viláгурalma* című művében fogalmazta meg azt a modern kétpártiságot, amelyben az egyik oldalon a spekuláns, globális és helyi tőke érdekei, a másik oldalon pedig a helyi közösségek érdekei és értékei állnak. Korten azt mondja, hogy súlyossá ez a fajta kétpártiság akkor válik, ha az állam – ahelyett, hogy a közösségek pártjára állna és a közösségek érdekeit szolgálná – a spekuláns tőke oldalára áll. Magyarország – de a világ jó néhány országa is – ebbe a helyzetbe került az elmúlt években. A spekuláns tőke és a pénz-oligarchia elérte, hogy a közösségek állama dezertált. A nemzetek kirablásának előszobája ez a folyamat, ami körülöttünk zajlik. A kérdés az, hogy készek és képesek vagyunk-e szembefordulni ezzel a folyamattal. A háttérben ráadásul Magyarországon változatlanul itt vannak azok a hálózatok, amelyek nem érdekeltek abban, hogy ez a folyamat megálljon, visszaforduljon, és a közösségek visszaszerezzék államukat, szuverenitásukat. Súlyosbítja a helyzetet a kiraboltságunk. Eltűnt a nemzeti vagyónunk, nagymértékben eladósították ezt az országot. Hadd említsek egy példát: tizenkét cukorgyárunkat kül-

földi érdekeltségeknek eladták potom pénzért. A külföldi befektető – piacot vásárolván – a tizenkettőből hetet bezárt. A kegyelemdőfést az ágazatnak az adta meg, amikor az európai cukorreformhoz kapcsolódóan Magyarország a termelési jogosultságának háromnegyed részét is elveszítette. A multinacionális cukoripari érdekeltségek ugyanis magyar leányvállalataik bezárásával és termelési jogosultságaik feladásával védtek meg hazai anyavállalataikat, kapacitásait és piacaikat. Így, míg magunknak 300 ezer tonna körüli cukorra van szükségünk, összesen 105 ezer tonna termelési jogosultságunk maradt, és egyetlen cukorgyárunk, az is idegen kézben. Ez a kiszolgáltatottság az ország önrendelkezésének megvonásával azonos. *Vissza kell szereznünk a szuverenitásunkat, hogy döntéseket hozhassunk a saját sorsunkról!*

A Vidéki Térségek Európai Kartája úgy fogalmaz, hogy város és vidék közös sorson osztoznak, szerves egységet alkotnak. Nem véletlen, hogy ez a szerves egység megbomlott, hogy a várost leválasztották a saját vidékéről. Ez is része a társadalom szövege megbontásának, a természetes kapcsolatok fölszámolásának. Elképesztő, hogy ma már a falusi népesség is a városba, a multinacionális áruházláncokba jár élelmiszert vásárolni, és vidéken nincs állat. Amikor már nem lesz helyi gazdaság, helyi élelmiszer-termelés, akkor ezzel a társadalommal is azt lehet tenni, amit akarnak. Enni, inni muszáj. Akik az ehhez szükséges erőforrásokat a kezükben tartják, azok határozzák meg egy népnek a sorsát. A modern gyarmatosítás az erőforrásokra koncentrált. A földet, a vízkészleteket, az élelmiszer-ellátás lehetőségét, a biológiai készleteket, a génbankokat foglalják le legelőször. Ezek az erőforrások a támadás fő célpontjai, nekünk tehát mindenáron meg kell őriznünk saját erőforrásainkat, vagy ha már kikerültek a kezünkből, vissza kell szereznünk azokat! Látható volt a víz körüli harc, most látszik a föld körüli harc.

A város és a vidék kapcsolatai újraépítésének része az élelmiszer-ellátás biztonságos újraszervezése. Ma olyan el-

képesztő rendszer alakult ki a világban, ami a multinacionális tőkemozgásnak kiválóan megfelel: ezer kilométerről érkezik még az alapélelmiszer is, követhetetlen úton. Nincs az az élelmiszer-biztonsági rendszer, amely ezer kilométereken keresztül az élelmiszer útját követni tudná. Egy tanulmány azt vizsgálta, hogy a földtől az asztalig hány kilométert tesznek meg az alapélelmiszerek. Eszerint például az az átlag sárgarépa, amelynek az a szerencsétlen sors jutott, hogy ebbe a világkereskedelmi örületbe bekerült, mire a földtől az asztalig jut, 1847 kilométert utazik. Eközben, tán öt kilométerre, a gazda meg tudja ezt termelni, sőt, ott megy tönkre a sárgarépa a vermében, mert ő meg nem tudja eladni. Ha ezen a helyzeten változtatni akarunk, meg kell fordítanunk az élelmiszer-ellátás útját. *Belülről kifelé kell az élelmiszer-ellátásunkat megszervezni.* Először magunknak és a közeli városnak termeljük meg az élelmiszert, aztán a térségünknek, aztán az országnak, és ami efölött marad, az exportra kerül. Csak így tudjuk a helyi gazdaságunkat megerősíteni.

Milyen legyen a mezőgazdaság „*beltartalma*”? Nem mindegy, hogy mit értünk mezőgazdaság alatt. Az a fajta mezőgazdaság, amit inkább dél-amerikai típusú biológiai iparnak nevezhetünk, százezres sertéslepepekkel, monokultúras növénytermesztéssel, száz kilométeren keresztül kukoricával, annak semmi köze a vidék megtartásához, a vidék fejlesztéséhez. Ez a „mezőgazdaság” inkább kiüríti, gyáracsarnokká teszi a vidéket. Ez a tőkebefektető társaságok extraprofit-növelésének egyfajta eszköze. Ez a termelési rendszer nemcsak a vidéket teszi tönkre, hanem a városra is katasztrofális következményekkel jár, a városra és a társadalomra is súlyos terheket tesz. Nekünk másfajta mezőgazdaságra van szükségünk.

A családi gazdálkodás, a mozaikos – kis és közepes egyéni gazdaságokon alapuló – mezőgazdaság az, ami a vidéket megtarthatja. Más egy tőkebefektető társaságnál a mozgatórugó, és megint más egy család esetében. A családoknál a generációk

közötti kapcsolat a meghatározó, meg az a törekvés, hogyan őrizzem meg és fejleszsem a gazdaságomat, hogy a gyerekemnek és unokámnak is tovább tudjam adni. A válságra is egészen másképp reagál egy ilyen családi gazdasági modell. A család persze elsősorban szeretetközösség, a társadalom alapegysége, de ugyanúgy a gazdaságnak is alapegysége kell hogy legyen, és ez különösen igaz a mezőgazdaságra.

A Kárpát-medence kiváló adottságai arra predesztináltak, hogy *a termőhelyek, a környezet sokszínűsége a gazdálkodás sokszínűségét hozza*. Nem véletlenül fogalmazódott meg a Kert-Magyarország koncepció annak idején. Minőségi mezőgazdaságra van szükségünk, amely mindenekelőtt egészséges, biztonságos élelmiszert állít elő. Ezt úgy teszi, hogy megőrzi a tájak sokszínűségét, egy élhető világot. Nem az év végi osztalék az, ami ezt a gazdasági ágat meg kell hogy határozza, mint egy tőkebefektető társasági formában működtetett mezőgazdaság esetén, hanem az, hogy tudunk-e minőségi és biztonságos élelmiszert előállítani. Fenn tudjuk-e tartani azt a sokszínűséget, amit a Kárpát-medence tájai kínálnak, és tudunk-e *olyan mezőgazdaságot megvalósítani, amely a vidéki térségekben sokaknak munkát, megélhetést és tisztas jövedelmet ad?* A munka ugyanis nem egyszerűen jövedelemszerzési lehetőség, ennél sokkal több. Katasztrofális következményei vannak a közösségre nézve, ha generációk során a gyerekek azt látják, hogy a szüleik soha nem mentek munkába. Újra vissza kell vezetni ezt a társadalmat a munkához. A közösség megerősítésének is alapeszköze, hogy az emberek dolgozni tudjanak, munkájuk s ezzel az életüknek értelme is legyen.

Persze ez a gazdasági modell akkor működik, hogyha ezeknek a kis egységeknek, a családi gazdaságoknak az összefogását, amikor a piaccal kapcsolatba kerülnek, minden eszközzel segítjük. Ez a klasszikus szövetkezési modell. Érttem, hogy miért van a magyar társadalomban és a magyar gazdatársadalomban is tiltakozás az ilyenfajta összefogás

ellen. Azért, mert az, amit nekik szövetkezetként bemutatott az elmúlt néhány évtized, az nem volt az. Idő kell ahhoz, hogy a gazdatársadalom is rájőjjön, hogy a szövetkezés egy természetes forma, hogyha a piaci versenyben meg akarunk maradni. Együtt kell föllépnünk, mert úgy nagyobb az érdekérvényesítő képességünk. A szövetkezési modell az alapja a családi gazdasági modell megerősítésének. A kettő együtt fog igazán jól működni, és ebbe az irányba szeretnénk a dolgokat terelni.

Vissza kell építenünk azokat az elveszített lépcsőfokokat, amik a mezőgazdaságra épültek. Elveszítettük az élelmiszer-feldolgozásunkat, és itt nemcsak a cukoriparról van szó, hanem például a húsiparról is. Készítettünk egy összeállítást arról, hogy a magyar húsipar milyen alapanyagból dolgozik. Azt találtuk, hogy a hazai húsipari cégek több mint fele részben vagy egészben külföldi alapanyagokat használ. Nem véletlen, hogy a magyar sertéstartás soha látott mélységbe jutott. Saját kézbe kell vennünk a saját élelmiszeriparunkat, a feldolgozást, és ugyanígy vissza kell vennünk az élelmiszer-kereskedelmet is. Le kell rövidítenünk az utat a termeléstől a fogyasztásig, és *tisztességes jövedelemelosztást kell a különböző szereplők közt elérnünk.* Ma, hogyha a teljes vertikum – tehát a termelés, a feldolgozás és az értékesítés – teljes nyereségét száznak vesszük, akkor ebből az alaptevékenységet végző mezőgazdaság mindössze tíz egységhez jut. Vagyis ma ráhatásunk a mezőgazdaságra csupán tízszázaléknyi, az egyéb hatások ezt felülírják. *Vissza kell építenünk a helyi feldolgozást, a helyi értékesítés rendszereit, a helyi piacokat,* és meg kell tisztítanunk attól a szeméttől, ami ma ránk ömlik. Ennek egyik eszköze, amelynek a kiszélesítésén most dolgozunk, az egészségügyi termékdíj vagy termékadó. Többféle funkciója van. Nem egyszerűen költségvetési bevételről szól a történet, hanem arról, hogy azokra az élelmiszereknek nevezett termékekre, amelyek Magyarországra ömlenek, általában a multinacionális áruházláncok

polcait nagyrészt megtöltik, és egészségkárosító hatásuk kimutatható, azokra olyan közterheket teszünk, amelyek a piaci versenyelőnyüket megszüntetik. Az így beszédett adóforintokkal javíthatjuk egyrészt az egészséges élelmiszerek piaci versenypozícióját, másrészt forrásokat teremthetünk az egészségtelen termékek által okozott egészségkárosodások helyreállítására, vagyis a gyógyítás költségeit részben azok viselik, akik a megbetegedést okozzák, és ezek a költségek beépülnek termékeik önköltségébe.

A piaccal kapcsolatos a közétkeztetés átalakítása is. Létrehoztunk egy tárcaközi munkacsoportot, ami „*egészséges helyi élelmiszert a közétkeztetésbe*” elnevezésű programon dolgozik. Arra törekszünk, hogy a helyben termelt biztonságos élelmiszereket közvetlenül be lehessen vinni a közétkeztetésbe. Nem az ilyen-olyan minőségbiztosítási rendszerek azok, amelyek igazán az élelmezés- és élelmiszer-biztonságot garantálják, hanem az élelmiszer-termelés beágyazottsága a fogyasztói közegbe. Eddig Magyarországon magyar terméknek, magyar élelmiszernek lehetett nevezni mindazt, amivel kapcsolatban egy műveletet Magyarországon végeztek. Ez általában a zacskó gyártása vagy a csomagolása volt, és ettől a pillanattól ráírható lett a koreai lencsére, hogy ez magyar termék. Hamarosan megjelenik az új magyar termékrendelet, amely szerint magyar termék az lesz, amit magyar alapanyagokból, Magyarországon állítottak elő. A saját nemzeti értékeinket, „*hungarikumainkat*” leltároznunk kell, és ezekre kell építenünk a stratégiánkat. A saját biológiai alapjainkra, a saját értékeinkre, a saját kiváló termékeinkre, a saját receptúráinkra, az évszázadok alatt itt kialakult hagyományos megoldásainkra, és nem egy ostoba, iparszerű, tömegtermelő, liberalizált, dél-amerikai modell szerint kell berendezkednünk ebben az országban.

A földkérdés talán az egyik legfontosabb stratégiai, nemzetbiztonsági terület. Pillanatnyilag moratórium van érvényben Magyarországon, tehát cégek és külföldi magánszemélyek

nem vásárolhatnak 2014. május 1-jéig Magyarországon földet. A moratórium meghosszabbítására azért volt szükség, hogy legyen időnk valamelyest rendezni a föld- és birtokügyek területén kialakult kaotikus viszonyokat. Nincs tisztességes földnyilvántartása az országnak. Nem gondoltam volna, amikor az elmúlt év szeptemberében létrejött a Nemzeti Földalap, amely az állam kezelésében lévő földterületeket hivatott átvenni és az ezzel kapcsolatos gazdálkodást megszervezni, hogy egy év alatt sem tudja tisztességesen rendbe tenni azokat a földnyilvántartásokat, amelyeket az MNV Zrt.-től átvett. *Mi a földet a kis, közepes családi gazdaságoknak, a helyben lakó gazdálkodó családoknak akarjuk adni, továbbá bővíteni szeretnénk ezt a kört az úgynevezett demográfiai földprogrammal.* Az új föld- és birtokpolitika azt célozza, hogy visszavesszük az elherdált állami földeket. A ma bérbé adott állami földek nyolcvan százalékát száznyolcvan nagy tőkeérdekeltség tartja a kezében, és minimális mennyiség jut azoknak a gazdáknak, akik véletlenül kisebb darabokhoz itt-ott hozzájutottak. Sok-sok bajunk közepette az egyik legnagyobb a demográfiai lejtmenet, amibe Magyarország került. Ez nagyon súlyos problémákat fog hozni, ezért azt határoztuk el, hogy az állami földeket olyan fiatal pároknak adjuk 25-50 éves tartós bérletre, örökölhető jogként, akik letelepednek, élethivatásszerűen gazdálkodnak, és vállalják azt, hogy három vagy több gyereket hoznak világra, tisztességgel felnevelnek. Az ilyen fiatal pároknak tartós földbérletet biztosítunk, nagyon kedvező feltételekkel, hosszú futamidővel és egyebekkel is segítjük őket. Abból okulva, hogy a rendszerváltás környékén sokan földhöz jutottak, de kódolva volt a tönkremenetelük, meg kell teremtenünk azokat az egyéb lakhatási, letelepedési, családalapítási, hitellezési, piacra jutási feltételeket, amelyek sikeressé tehetik őket. Nagyon kedvező kondíciókat kínál az állam, és mögöttük áll az állami kezességvállalás lehetőségével. A helyben lakó, ténylegesen gazdálkodó fiataloknak tízmillió forint in-

duló támogatást az Európai Unió is biztosít, mert látja ezt a problémát, a fiatalítás, a generációváltás szükségességét.

De van-e esélyünk, hogy mindezt megvalósítsuk? Azok a szűk érdekkörök, amelyek az ország kirablásának eddigi haszonélvezői voltak, hangosan ellenzik az erős, beavatkozó, ökoszociális állam „nép-párti” elképzeléseit, vidékstratégiáját, megpróbálják elvenni a változtatás lehetőségébe vetett hitünket. Arról győzködnek bennünket, hogy nem lehet ebbe az irányba menni. Én pedig azt gondolom, hogy nekünk csak ebben az irányban van jövőnk. *De egyetlen kormány sem tudja ezt a jelentős fordulatot végrehajtani, ha nem kap saját népétől segítséget.* És attól a néppárti, polgári, nemzeti elkötelezettségű felelős értelmiségtől – köztük a Profeszszorok Batthyány Körétől –, amelynek tagjai ezt a helyzetet átlátják, akik tudják, hogy mi a tét, hogy milyen megoldások vannak, és akik segíthetik a közösséget. Ez az értelmiségi küldetésünk, ez elől a felelősség elől nem lehet kitérni.

Ady Endrének van egy 1912-ben született verse. Hátborzongató, ha az ember a mai helyzettel összehasonlítja, amit ebben a néhány sorban leír: „Seregesen senkik jönnek, / Megrabolnak, elköszönnek / Gúnnyal, szabadon”. Az 1912-ből vett idézet a mai viszonyaink között is mennyire igaznak tűnik! Ahhoz, hogy változtatni tudjunk, hogy a „sereges senkiken” felülkerekedhessünk, bátorság és meggyőződés szerint egyenes beszéd, továbbá a szavak és a tettek egysége kell! „Szavatok legyen igen, igen; nem, nem” – mondja az evangélium. Nyilvánossá kell tennünk a viszonyainkat. Amikor az esélyeket illetően talán el-elbizonytalanodna az ember, akkor magamat is ezzel a Máté evangéliumából vett idézettel biztatgatom: „Abban az időben Jézus ezt mondta apostolainak: ne féljete az emberektől, nincs rejtett dolog, amelyre fény ne derülne, sem titok, amely ki ne tudódnék. Amit én sötétben mondok nektek, azt ti mondjátok el világosan, és amit fülbe súgva hallotok, hirdessétek a háztetőkön.” Kérem, hirdessék hát a háztetőkön azt, amiről be-

széltem. Amit a helyzetről, a súlyos örökségről, valamint a megváltoztatása érdekében eddig tett és további tervezett lépéseinkről mondtam. Mindenkinek meg kell vívnia a maga helyén a saját csatáját a két világháború közötti háborúban, és akkor együtt meg fogjuk változtatni Magyarországot.

Alkossuk meg együtt Nemzeti Vidékstratégiánkat, a „magyar vidék alkotmányát”, és állítsuk helyre közösen a vidéki élet becsületét!!

ÁNGYÁN JÓZSEF

(Elhangzott a Professzorok Batthyány Körének a Szent István Terivel kapcsolatban, 2011. november 5-én, az MTA Könyvtárában rendezett konferenciáján.)

EGÉSZSÉGÜNK ÜGYE

Népünk egészsége

A népesedési helyzet hatása (Szent István Terv): „A magyar népesség létszáma apad, öregszik, és családi kötelekei lazulnak.”

2005 óta ezer lakosra 8 élve születés és 13 halálozás jutott. A népességszám jelenleg 9 millió 967 ezer, azaz 2005 óta 130 ezer fővel csökkent hazánk lakossága. 2011 első felében 19 676 házasságot kötöttek, amely 1,4 százalékkal maradt el az egy évvel korábbtól.

Mind Hunniában, mind Pannóniában a helyzet lényegében változatlan.

Halandóság, betegség: A halálozások felét a keringési rendszer betegségei, negyedét a rosszindulatú daganatok okozzák. A keringési rendszer okozta halálozás mintegy 45%-kal nagyobb, míg a rosszindulatú daganatok aránya a halálozásban 2-szerese az EU átlagadatának.

Jó hír, hogy az 1993-as évi 150 000 halálozás 2010-re 130 000-re csökkent. Ennek elsődleges oka, hogy az akut miokardiális infarktus (heveny szívizomelhalás) halálozása 15 ezerről 7700-ra csökkent, azaz a megbetegedettek egyre nagyobb aránya jut el a fellépést követő 1–3 órán belül a végleges ellátást eredményező koszorúér-tágító beavatkozáshoz, azonban még mindig riasztók a hozzáférhetőség területi különbségei.

Az ellátórendszer: Magyarországon 2009-ben az orvosok országos nyilvántartásában 38 629 orvos szerepelt, s közülük aktív orvosként 35 196 fő dolgozott. A férfiak és nők aránya 48:52. Az aktív orvosok közül 60 évesnél idősebb 9154 fő (26%), 65 év felett volt 5346 fő (15%), 70 évesnél

idősebb pedig 2653 (7,5%). 2500 orvosi állás (7%) betöltetlen. A kormegoszlás több szakmában olyan, hogy 4-5 éven belül a szakorvosok harmada nyugdíjazás folytán kikerülhet a rendszerből. A 35 ezer körüli orvos évi „természetes fogyása” kb. 500 fő.

Ma már tudjuk, hogy a munkaidő és az ügyeleteknek az Európai Unióban érvényes szabályozása szerint minden munkanap nappali „műszakában” – az ügyeleti rendtől függően – az egyes kórházi osztályokon legalább 1–3 szakorvos hiányzik, ez a viszonylagos „hiány” tovább növeli a szűkséget.

Az utóbbi 10 évben mintegy 600–650-re tehető évente a szakorvosképzésbe lépettek száma és 550–600 (a diploma átvételét követő 5–6. évben) szakképesítést szerző orvosok száma. A szakorvosképzés új, eurokonform rendje 1999-ben került bevezetésre. Az első 10 esztendőben is gondot jelentett, hogy a keretszámokat nem az igények, hanem a rendelkezésre álló pénz (rezidens-költségvetési keret) szabta meg. 2009-ben új szakképzési rendet vezettek be a 122/2009. Korm. rendelet szerint, így megszűnt a rezidensi rendszer és lett helyette állaspályázati rendszer, azaz a szakorvosjelöltek bérét az amúgy is súlyos hiánnyal küszködő kórházaknak kell kigazdálkodni. (A „rezidensi keret” megszüntetése csupán mintegy 8,5 milliárd Ft „megtakarítást” jelent, ára viszont a jövő utánpótlásának kaotikus esetlegessége.) Ennek eredményeként a 2009-es évben szakképzésbe lépő 658 doktor helyett 2010-ben csak 384 fő került a rendszerbe, azaz a rendelkezésre álló szakorvost képző álláshelyek alig több mint felét töltötték be a végzett fiatal orvosok.

Reményeik szerint 2011-ben emelkedik a hazai állásba lépők száma. A gyógyító egységekkel szerződők száma ugyanis kiegészül a 116 központi gyakornok (hiányszakmákban: arc-állcsont sebészet, igazságügyi orvostan, házi-orvostan, megelőző orvostan), és a 64 egyetemi gyakornok (egyetemenként – az utánpótlást biztosítandó – 10–

10 orvosi, 4–4 fogorvosi és 2–2 gyógyszerészi) állás létrehozásával.

Az ország EU-s tagsága felgyorsította az orvosok és egészségügyi szakdolgozók elvándorlását, amely 2010-re olyan súlyos méreteket öltött, hogy lényegében állandósult az orvos-, illetve ápolóhiány. Az elmúlt 4 év során mintegy 2000 orvos kért igazolást külföldi munkavállalás céljából: az Egyesült Királyságba ~1400, Németországba ~300 és Svédországba ~250 fő. Sajnos nincsen hiteles adat, hogy jelenleg hányan, hol, mely szakmában és milyen időkeretben dolgoznak életvitelszerűen külföldön, esetleg részben itthon, részben külföldön is. A gondot súlyosbítja, hogy két-három ezer frissen (egy-három éve) végzett orvos ez év végéig kilátásba helyezte a hazai ellátásból történő távozását, ha helyzetük nem fordul lényegesen jobbra.

Az orvosok jövedelme az országos átlaghoz viszonyítva az Európai Unióban 2,5–3,5-szeres, az Egyesült Államokban 3,5–5,5-szeres, Magyarországon pedig 1,3-szeres, ennél még sokkal rosszabb az ápolószemélyzet anyagi megbecsülése. (Az se hagyjuk figyelmen kívül, hogy a magyar átlagbérek csak mintegy 20–25 százalékát teszik ki az európai átlagnak!)

Az egészségügyi szakszemélyzet nevelési rendszere válaszáton van, és döntést kíván, hogy melyik képzési forma kapjon nagyobb hangsúlyt: a főiskolai diplomaképzés, a kétéves felsőfokú szakképzés, vagy az egyre szűkülő, de korábban jól bevált szakközépiskolai képzés, hiszen mintegy 15 000 ápoló hiányzik a rendszerből.

A szakorvosjelöltek problémái azonban nemcsak anyagi természetűek. Panaszaik között gyakran szembesülünk a rezidensek „diplomás medikus” besorolásával. Ez a minősítés a hatályos egészségügyi törvény alapján keletkezhetett, lényege, hogy önálló orvosi tevékenység csak szakképesítés birtokában végezhető. Ez jogilag helyes, hiszen szakképesítés birtokában lehet önálló praxist folytatni, szerződést kötni

biztosítóval, önkormányzattal stb. Helyes szakmailag is, hiszen hosszú gyakorlat során sajátítja el a doktor mestereitől azokat a szakmai fogásokat, melyek egyre inkább növelik önállóságát. Baj azonban, hogy alulértékeli a hazai általános orvosdoktori diplomát, hiszen az európai akkreditáció kapcsán a hivatalos TAIEX-jelentés azt az értelmezést sugallja, hogy az Európai Közösség országaiban szerzett egyetemi alapdiplomával a mi szakorvosi bizonyítványunk egyenértékű, ami példátlan diszkrimináció. Helyénvaló tehát a Semmelweis Terv azon szándéka, hogy minden szakképzés esetében határozza meg azokat a kompetenciaszinteket, melyek az első, második stb. évben önállóan és saját felelősség mellett elvégezhetőek.

Meglátásunk szerint visszaállítandó az 1999-ben bevezetett „új rendszerű” szakorvosképzés. Ez egyaránt érinti a szakképzések elnevezését, időtartamát, felépítését és szerkezetét, törzs- és részképzési speciális elemeit, a képzőhelyi és a tutor-mentor akkreditációt, valamint a minőségbiztosítás elveit, továbbá az egységes elvek menti utánpótlásképzést és ahhoz a szükséges anyagi és szervezeti feltételek hozzárendelését. Minden, a graduális, a szak- és továbbképzést alapjaiban megváltoztatni szándékozó törekvés megkérdőjelezheti hazai diplomáink és szakképesítéseink nehezen kivívott egyenértékűségének elismerését.

Mindebből az következik, hogy a többletigényt a jelenleginél nagyobb létszámú, Magyarországon aktív gyakorlatot folytató orvos képes csak kielégíteni. Pontos elemzések után kell megszabni az optimálisnak tűnő képzési számot, hiszen a ma meghozott döntések jótékony vagy káros hatását legkorábban 10–12 év múlva, a szakorvosok önálló munkába állásának idején tudjuk megbecsülni. A jelenlegi „tűzoltásszerű” intézkedések növelhetik a frissen végzettek és a rendszert vállukon vivő 10–20 éve végzett, több szakképesítéssel rendelkezők anyagi elismerése közötti különbség bántó növekedését, és megindíthatják az utóbbiak tömeges

elvándorlásának kényszerét, ami a hazai ellátás összeomlásához is vezethet.

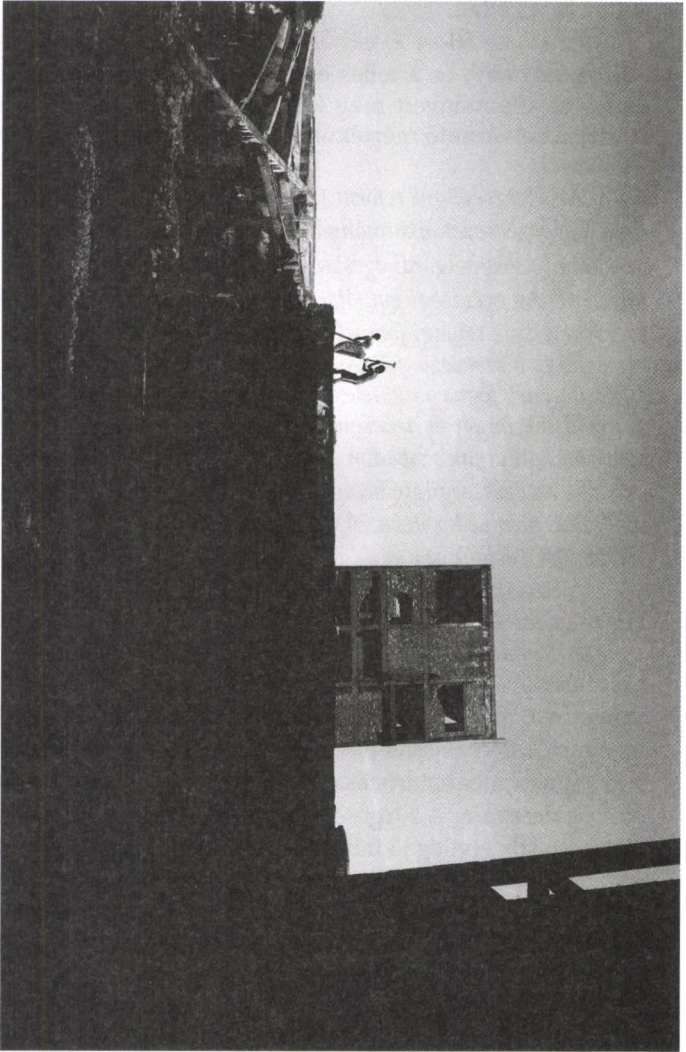
Ezen az 50-es évekből örökölt helyzeten sürgősen változtatni kell, és a teljes egészségügyi személyzet bérét és egyéb illetményeit meg kell emelni. Az illetményemelésnek az elvárható mértékűnek, ütemesnek és arányosnak kell lennie.

Az egészségügyi reform (Szent István Terv): Az Egészségügyi Világszervezet alkotmányából is világosan kiolvasható, hogy az állam felelős polgárai egészségi állapotáért és egészségügyi ellátásáért. Az egészségügyi ellátás négy pólusán a beteg, az ellátó szervezetek, az anyagi forrást kezelő állami szerv vagy egészségbiztosító és a szervező, felügyelő állam áll. Az állam alkotmányos felelőségénél fogva is köteles szabályozni és ellenőrizni a négy szereplő viszonyát és tevékenységét. Az egészségügyi ellátásban sohasem hathatnak szabadon a piaci viszonyok. Az egészség nem árucikk, az egészségügyi szolgáltatás – a szó eredeti értelmében – szolgálat, nem pedig üzlet. A beteg ember ellátása szinte szakrális tevékenység ősidők óta.

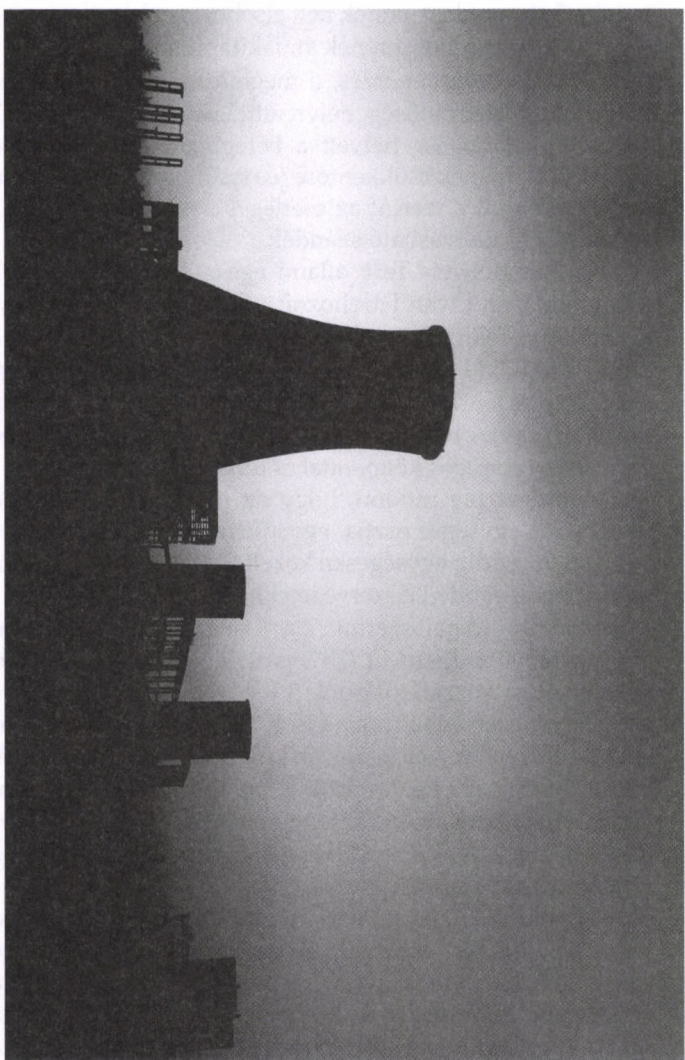
A Szent István Terv helyett ma a Semmelweis Terv elképzeléseivel szembesülünk.

A Semmelweis Terv: A Semmelweis Terv elemzéseivel, helyzetértékelésével számos ponton egyet lehet érteni. Elképzelhető az is, hogy az egészségügyi rendszer „újraállamosítása”, a közbeszerzések egységesítése, a mindenkinek járó ellátás meghatározása, a progresszív ellátási szintek újrafogalmazása, a sürgősségi ellátás egységes elv szerinti kiépítése stb. elvileg jó irányt képviselnek, a programtervek java azonban többnyire koncepciók, elképzelések, törekvések és szándékok stb. gyűjteménye, melyekhez nincs a megfelelő forrás hozzárendelve, nincs hatástanulmány, hiteles költségelemzés, megvalósítási ütemterv stb.

Hiányzik a „reform” céljának meghatározása: A magyar népesség életesélyeiben (várható élettartam, egészségben megélt – fogyaték nélküli – életevek, életminőség,

KISKAPUS (COȘA MICĂ), ROMÂNIA, 2008 (M. Z.)

KISKAPUS (COPȘA MICĂ), ROMÂNIA, 2008 (M. Z.)

népességfogyás) csökkenteni az európai mutatókhoz képest meglévő elmaradást, ennek kell elsőbbséget kapni az egészségügyi ellátás rendszerének átalakításában is.

Az egészségmegőrzés, a megelőzés, a gyógyítás és a megromlott életminőség helyreállítására szolgáló eszközrendszerek jobbítása helyett a betegbiztosítás állam által szavatolt terheinek csökkentése (és számunkra nem kívánatos forgatókönyv szerint az esetleges privatizáció esélye) a vezérelvként kiolvasható szándék.

A Semmelweis Terv állami egészségügyi szervezési intézményrendszert kíván létrehozni: „A Nemzeti Erőforrás Minisztériuma felügyelete alá tartozó, három területi egység szintjén működő, az egészségügyi ellátókra építő kapacitás-átrendező, a területi ellátó intézmények menedzsmentkoordinációját végző, betegútszervezést támogató intézményt hozunk létre (országos központtal és területi egységekkel).”

Mindezt oly módon, hogy az országot 8–10 területi integrációs egységre osztja, egyenként 1 000 000–1 100 000 lakossal, az eddig egységesen kezelt E-alapot pedig fejkvóta szerint hozzárendeli e szervezetekhez.

A KSH adatai szerint: Az E-alap bevétele 2008-ban mintegy 1300 milliárd Ft (70% járulékokból, 25% központi költségvetési hozzájárulásból, 5% egyéb forrásból származik). Ugyanezen évben a kiadások 1900 milliárd forintot tettek ki, a bevételek és a kiadások különbségéből mintegy 500 milliárd forintot a háztartások álltak (out-of-pocket), a maradékot pedig magán-egészségpénztárak és egyéb, non-profit szervezetek. A „kétkezi” betegellátásra 2008-ban mintegy 1300 milliárd Ft jutott.

Az emberközpontú egészségpolitika évek óta „egészségügy-politikára” szűkült. E gyakorlat az egészséghez való jogot leszűkíti a gyógyításhoz való hozzáférésre, az egészségpolitikát pedig a „kórházügyre”. A mai népegészségi helyzetben a már szövődmények tüneteivel jelentkező nagyszámú krónikus beteg és az életveszélyben lévő em-

berek óriási tömegének ellátása jellemző. E térségi-területi egységek a maguk elképzelései szerint csoportosíthatják át az intézmények ellátmányát, ez pedig éppen destabilizálhatja a működőképesség határán billegő egészségügyi ellátórendszert.

Miért kell mindehhez szétosztani az E-alapot?

Hogyan lehet egységes irányítás alá vonni a magánkézben levő alapellátást, a privatizálandó járóbeteg-ellátó rendszert és az állami kézben levő kórházakat?

Mikor lesz működőképes az egységes informatikai rendszer? Központosított formában vagy (ami kívánatos lenne) a beteg kezében levő intelligens chipkártya segítségével?

Szent István Terv: „A törvénnyel garantált egységes kockázatközösségen és szolidaritáselven alapuló társadalombiztosítást nem szabad megbontani. (...) Ezt az elvet ugyancsak megtörné az irányított betegellátás megszervezése, az ellátásszervezők, területi egészségsszervezők vagy körzeti egészségügyi tanácsok bevonása is.”

A társadalombiztosítás a nemzetgazdaság autonóm, elkülönült, társadalmi kockázatközösségen alapuló, szolidaritási elven, állami garanciával működő, önálló gazdasági alapokkal rendelkező alrendszere, melyben párhuzamosan van jelen a száz év alatt szerzett tulajdonosi jogállás (mely alkotmányos védelem alatt áll), ugyanakkor a szolidaritási elem súlya is jelentős. Az E-alapnak az állam nem tulajdonosa, hanem csak kezelője, így annak megkurtítása, fejkvóta szerint nemcsak magánbiztosítókhoz vagy közvetítő ellátásszervezői kezekbe juttatása is súlyos alkotmányossági aggályokat vet fel, mert a szerzett/vásárolt jogot sérti.

Az ellátásszervezők bevonása ellen szól, hogy közbeiktatásukkal az egészségügyi ellátórendszerek fajlagos költsége mintegy 15–25%-kal magasabb, mint az közvetítők nélkül fenntartott rendszereké, továbbá e résztvevők bevonása – minden hangzatos érv dacára – megszüntetheti az egységes nemzeti kockázatközösséget.

Az egységes állami kereten belül működő ellátórendszer törvényi szabályozása jelenleg nemzeti hatáskörben van, és a nemzeti egészségpolitika lehetőségéhez – a többi európai országhoz hasonlóan – Magyarországnak is ragaszkodnia kell. Ha viszont ellátásszervezők vagy szolgáltatást „menedzselő” egyéb vállalkozások is részt vesznek a finanszírozásban, akkor az EU versenytörvényét kell alkalmazni az ellátórendszerre, egyebek között a személyek, áruk, szolgáltatások, tőke szabad áramlásának elve és egyéb direktívák érvényesek rájuk, így működésük egységes hazai szabályozása lehetlenné válik, s elvész a nemzeti egészségpolitika lehetősége.

Össztársadalmi felhatalmazás és a szakmai közvélemény egyetértése nélkül az állam nem adhatja ki sem nyereségérdekelt, magántulajdonban levő biztosítóknak, sem amerikai mintára (HMO – Health Management Organization) létrehozandó „ellátásszervező alvállalkozóknak” e közfeladatként megjelenő tevékenységeket, a hozzárendelt közpénzek szétesztásával, mert az alkotmányos kötelezettség nem hárítható át.

Semmi nem támasztja alá hitelesen, hogy e változtatások egészségnyereséget eredményeznek. Nem bizonyított, hogy a magyar egészségügy fő nehézségeire az ellátásszervezők beiktatása és szolgáltatók versenyeztetése nyújtaná a megfelelő – egészségnyereséget eredményező és egyben költséghatékony – megoldást. A vázolt elképzelések megvalósulása során más országokban tapasztaltak alapján ugyanakkor szembetűnő nemcsak a kockázatok, hanem a valószínű veszteségek nagysága is.

Az Állami Egészségügyi Központ területi egységei a helyi menedzsment szervezetek által ajánlott szakemberekből és az egészségügyi kormányzat háttérintézményeinek szakértőiből szerveződnek.

Hol és milyen szerepet kapnak a gyógyítás aktív résztvevői?

Ezt írtuk 2005-ben: „A magyar egészségügy anyagi lehetőségeinél sokkal jobban működik, erején felül teljesít,

jóval kevesebb forrásból képes nemzetközileg is mérhető színvonalú ellátást adni, és ez az orvosok, nővérek, ápolók, asszisztensek, védőnők stb. munkájának eredménye. Az emberek nagy többsége elégedetlen az egészségügyi intézményekben uralkodó körülményekkel, de elégedett az ott dolgozók tevékenységével.”

Csak tisztelet és elismerés illetheti mindazon szereplőket, akik a szorító körülmények között hősiességű erőfeszítéssel, önmagukat nem kímélő alázattal és önfeláldozással teljesítik szolgálatukat, de teljesítőképességük végső határán járnak, és azonnali közbeavatkozás nélkül már ők sem képesek megállítani a rendszer összeomlását.

Az ellátásszervező egységek a területükhöz tartozó gyógyító intézmények (melyek közül az eddig önkormányzati tulajdonban levő fekvőbeteg-intézmények állami kézbe kerülnek) fenntartói és egyben az intézményfelügyeleti feladatokat is ellátják.

Hogyan lehet egyszerre fenntartói és intézményfelügyeleti szerepet is ellátni?

Az Állami Egészség-szervezési Központ egy újonnan létrehozandó háttérintézménybe, a Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezetfejlesztési Intézetbe (GYEMSZI) épül be, mely az Egészségügyi Minőségfejlesztési és Kórháztechnikai Intézet (EMKI) alapjain az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet (ESKI), az Országos Gyógyszerészeti Intézet (OGYI), az Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézet (ETI) és az Országos Szakfelügyeleti Módszertani Központ (OSZMK) összeolvadásából jön létre.

Az egészségügyi rendszer átalakításából származó – hatékonyságjavulás eredményeként felszabaduló – forrásokat az egészségügy hiányterületeire, különösképpen az egészségügyi dolgozók jövedelmének növelésére kívánják visszaforgatni, azzal kiegészítve, hogy a korábban egészségügyi célt szolgáló és az átalakítások során felszabaduló egészségügyi ingatlanok esetleges értékesítéséből származó bevétel kizárólagosan az egészségügyben legyen felhasználható.

Az Új Széchenyi Terv a kormányzati ciklus végéig 250 milliárd forint többletforrást ígér az alábbi célok megvalósítására: (1) az egészségügyi felsőoktatás, továbbképzés és szakképzés fejlesztése; (2) az ellátórendszer struktúraátalakításának támogatása; és (3) az egészségiparhoz és egészségturizmushoz kötődő kiegészítő intézményrendszer, a természetes gyógytényezőkkel való gazdálkodás fejlesztése.

Egyszerű számítás alapján belátható, hogy a 250 milliárdnyi összeg – ha valóban rendelkezésre fog állni – gyakorlatilag csak az adósságrendezésre és az új ellátásszervező rendszer létrehozására elegendő, érdemi jobbításra, beruházásra, illetményemelésre már nem.

Eleddig semmilyen elvi megfontolás, sem hatástanulmány, sem gazdaságossági számítás nem bizonyította tudományos alapossággal, hogy az egészségügyi rendszer ellátásszervezők által irányított átalakításából származó – hatékonyságjavulás eredményeként felszabaduló – megtakarítások mekkorák, és azokból mennyit lehet az egészségügy hiányterületeire, valamint az egészségügyi dolgozók jövedelmének növelésére fordítani.

A hatékonyságjavulás egyik eszköze egyfelől a kórházi rendszer átalakítása, másfelől a szolgáltatók közötti verseny a betegért: „a biztosítók közötti versennyel szemben a szolgáltatók közötti verseny kívánatos eszköze az alulkezelés elkerülésének, megfelel a betegek elvárásainak, és megfelelő keretek között elősegítheti az ellátás minőségének javulását is.”

Tévtan, hogy az egészségügyi ellátás „szervezők” közbeillesztésével a jelenleginél kisebb ráfordítással jobbá teszi az ellátást, ekkor a ráfordítások lehető legalacsonyabb szinten tartása jön csak szóba, mely ellentétes a helyzet jobbítására teendő törekvéseinkkel.

Az Alkotmánybíróság már számos alkalommal kifejtette, hogy a szociális ellátáshoz való jog minimumának elvont alkotmányos mércéje az élethez és emberi méltósághoz való

jog sérthetlensége. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni.

A szabad orvosválasztás sérelme, rendelkezés arról, hogy a beteg hol veheti igénybe a szolgáltatást, az orvos-beteg kapcsolat korábban kialakult, most ellehetetlenített bizalmi viszonya, az eddig egységes ellátás lehetőségének az egyéni hozzájárulás szerinti megbontása, a kaotikus beutalási rendszer képtelenségei, a gyógyító ellátás fiskális alapú teljesítménykorlátozása (a várólisták) stb. – nem minden tekintetben állják ki az alkotmányosság próbáját.

Súlyosan sérül az orvosok és betegellátó személyzet emberi méltósága is, amikor etikailag elfogadhatatlan helyzetbe kényszerítik az ellátás irracionális korlátozásának vagy megtagadásának kényszerével. E gondok érdemi orvoslásának elképzeléseivel adós marad a Semmelweis Terv.

Nem kétséges azonban, hogy számos ok parancsolóan előírhatja a betegellátási rendszer ésszerű átalakítását. Sokunk meggyőződése, hogy a jelenleg hazánkban létező egységes társadalombiztosítási rendszer átalakítható és a működéshez szükséges, elégséges források is előteremthetők, csak a politikai akarat hiányzik: az ellenérveket meghallgatni és nem elhallgatni volna célravezető!

A „reform” mögött nincs társadalmi közmegegyezés, sőt egyre nyilvánvalóbb az a társadalmi korlát, mely egy későbbi, átgondolt, jó és hasznos változtatást is akadályozhat. A közhatalom birtokosainak és az intézkedéseik alapján érintett polgároknak – a „társadalmi szerződés” értelmében – egyetértésre kell jutniuk. Átfogó, nagy társadalmi rendszer nem változtatható meg egyoldalúan az abban érintettek sérelmére.

A Batthyány Kör tagjai különböző indítatású, olykor eltérő világnézetű, más és más kötődésű emberek, de közös vonásuk, hogy felelős, gondolkodó értelmiségiek, akik tettek, tesznek és fognak is tenni a magyar nemzet felemel-

kedéséért és képesek hozzájárulni a nagy társadalmi elosztórendszerek olyan megújításához, amely előremutató nemzetstratégiai célokat szolgál.

Ennek eddig elmulasztott és sürgősen javítandó első eleme az érdemi párbeszéd kezdete, a nemzet minden polgárának érdekeit szem előtt tartva, akik hiszik és sugallják Széchenyi István Hunniában írott szavaival: „Semmit rólunk nálunk nélkül.”

SZOLLÁR LAJOS–KORÁNYI LÁSZLÓ

(Elhangzott a Professzorok Batthyány Köre ülésén, 2011. novemberben)

AKIK EGY HAJÓBAN EVEZNEK

Portré két fotósról:

Molnár Zoltánról és Szalontai Ábelről

Plutarkhosz örök életű műfajt teremtett, amikor a halandókról megírta a *Párhuzamos életrajzokat*. Ma is gyakran készülnek kettős monográfiák híres emberekről, többnyire életútjuk mérlegkészítő szakaszában. Mennyiben voltak szinkronban egymással, és korukkal? Hogyan reagáltak a kihívásaira? Amit értékesebbé tesz, ha egy generációhoz tartoztak, ha egy régióban éltek, és egy területen tevékenykedtek. Szempontunkból így lehet fontos Kincses Károly (M)ÉRTÉK című poli-, monográfiája az öt nagy magyar fotósról: Brassai Gyuláról, Robert Capáról, André Kertészről és Moholy-Nagy Lászlóról, valamint Munkácsi Mártonról. Egymás kortársai, ismerősei és kollégái is voltak, bár a Föld különböző pontjain szereztek elismerést. Időben és térben közelebbit említve: Féner Tamás és Korniss Péter életútja, munkássága kínálkozik párhuzamos életrajzírásra. Aminek nem minden esetben előfeltétele bizonyos életkor, illetve életmű, összegzés. Jelen esetben sem.

Jelen írás szerzője végigkísérte két tanítványának, Molnár Zoltánnak (1973) és Szalontai Ábelnek (1972) fotóművészi pályafutását, akik nemcsak egyívásúak, de régi barátok is. Együtt koptatták a főiskola padjait a Zugligeti úton, és közösen használták a Városmajor utcai fotólabor nyersanyagait, ahol Szalontai Ábel lakott. A lakás egyben műterem, műhely volt: képekkel, albumokkal, folyóiratokkal, lemezekkel. Itt megfordultak más szakokról – pl. grafikusok –, vagy a Képző-, illetve Filmművészeti Főiskoláról, de főleg fotósok, mint Pecsics Mária, vagy a felsőbb évfolyamokról Fekete Zsolt, Gyurján Eszter (aki diplomamunkájához Szalontait fotóz-

ta, a 30-as évek dandyjeként, Scott Fitzgeraldra hajazva). A fotonikus mellett a festett kép annyiban érintette meg őket, hogy a közeli Városmajor az impresszionista táj „líróját” kínálta. A fényhatásokról itt többet tanultak, mint a főiskolán. Expresszivitás, Van Gogh-hatás? Szalontai a napraforgót vízen át fotózta. Realizmus, Vermeer-hatás? Molnár Zoltán korai roma enteriőrjeiben úgy használ fényeket a belsők „világításában”, ahogy a németalföldi mester dolgozott – megelőlegezve a fotót.

Az útkeresést jelezte az operatőrség iránti érdeklődés, de nem járt sikerrel. Ebben az érdeklődésben szerepe lehetett a filmes kurzusoknak s folytatásuknak, az általuk szervezett szerda délutáni filmvetítéseknek. Nemcsak a *Nagyítást* nézték mint „oktató”-filmet, de a *Százszorszépeket* is. A fotó szakról Garas Dánielt vették fel a Filmművészetre. Ő volt az operatőre Török Ferenc „kult”-filmjének, a *Moszkva térnek*, aminek viszont Szalontai Ábel lett a standfotósa. De „kárpótlást” jelentett neki az is, hogy harmadévesen az Images Europa nemzetközi pályázatán 3. díjat nyert.

(*A nagyvilágban*) A szakmából rajongtak Jozef Koudelkáért, a 68 után emigráló cseh dokumentumfotósért és Benkő Imréért, de fontos volt órán kívüli kapcsolatuk a többi tanárukkal is: Gulyás Miklóssal, Zátonyi Tiborral, Miltényi Tiborral. Benkőtől¹ nemcsak fotózást, hanem magatartást is tanultak. A nemzetközileg elismert fotóriporter művészi alázata, alanyai iránti tisztelete, humanizmusa nagy hatással volt rájuk. Vele a kapcsolatot azóta is tartják, gyakran együtt mennek a pozsonyi fotóhónapra „tanulmányi kirándulásra”.

Első kiállításukat is közösen rendezték, még a diploma előtt². Már ekkor feltűnt szociális és személyes érzékenységük. Így Molnár Zoltán empátiakészsége a szegények, a kitaszítottak iránt: a pátyi romákhoz nemcsak fotózni, de segíteni is járt. Később útja a sűrke Józsefvárosba vezetett – erről fotóösszefűzet tanúskodik. Szalontai Ábel feszültsége-

ket fogalmaz meg, vetít ki expresszív fekete-fehérben. „Lehet játék, nyugalom vagy akár nyugtalanság” – írja³. Nem akar mást megörökíteni a képeken, mint „amit és amint én látok”. Ez akaratlanul is egybevág Wittgenstein szavaival: „a világ az én világom, abban mutatkozik meg, hogy a nyelv határai (a nyelv, amelyet egyedül én értek) az én világom határait jelentik”⁴. A világ az, amiből Szalontai is minél többet akar látni: úti képeiből áll össze a Pécsi József⁵-ösztöndíj-át lezáró 1999-es kiállítása.

És világuk nemcsak „földrajzilag”⁶ tágul. Több értelemben is kiszélesedik, nemcsak optikailag, azokban a panoráma-képekben, amelyekben két időpillanat és két tér kerül egy képmezőbe. Szellemi horizontjuk is bővül, Susan Sontagot (*A fényképezésről*) és Roland Barthes-ot (*Világokamra*) olvasnak. És rendszeresen részt vesznek a pozsonyi nemzetközi fotóhónapon, ami sokáig a hazai elszigeteltségből való kilépést jelentette. Aztán a 90-es évektől itthon is igyekeznek behozni a lemaradást. Capa, Henri Cartier-Bresson, Annie Leibowitz, Cindy Sherman, majd Sebastiao Salgado képei, ha megkésve is, élményt jelentenek számukra.

(*A „rengetegben”*) A főiskolát 98-ban végezték el, ekkor a halasztók miatt egyszerre 13-an kaptak diplomát. Ettől sokszínnú lett a kiállításuk a Stefánia úti palotában: a kísérletezőtől a reklámfotóig, a kis monokuláristól a monumentálisig, a printtől a multimédiáig. Közülük kevesen maradtak tisztán a fotónál. Ők annál maradtak, és megmaradt a kapcsolatuk, barátságuk – ha időnként hullámzott is. „Egy hajóban eveznek” – nem csak egy képen. A fotó a Gyilkos-tón készült, Erdélyben, ami fontos helyszínük lett.

Molnár Zoltán lapoknak fotózott, de abbahagyta, mert a képekkel szembeni elvárások ütköztek az önmagával szembeni elvárásokkal: nagy szintkülönbség feszült az övé és a megrendelőé között. Így ösztöndíjából biztosítja alkotói szabadságát, tartja fenn magát. 1999–2001 között ő

is Pécsi-ösztöndíjas. Emellett időnként tanított a pesti „kis képzőben”, ahol valamikor diák volt, és a kaposvári művészeti egyetemen óraadóként – amiből családi támogatás nélkül nem lehetett megélni.

Szalontai Ábel is alkalmi fotózással kezdte. Majd jött nála is a tanítás, négy év múlva „visszahívták” az Iparművészeti Egyetem fotóstúdiójába, később elvállalta a fotó szakirány vezetését. Ez jelentősen befolyásolja munkáját: alkotó és pedagógiai tevékenysége időnként nehezen egyeztethető össze.

A két fotós találkozási pontjai az élmények mellett a munkában találhatók: közös fotózások Budapesten és Erdélyben, együtt végzett munkák a nyári táborokban. Még a végzés előtt tanulmányi kirándulásra vitte őket a moldvai kolostorokhoz tanáruk, Zátonyi Tibor. Ennek is köszönhető a rendszeres Erdély-járás, 1995 óta. Később Mráz Ferenc⁷ volt segítségükre a nyári fotós táborok szervezésében, ahova most már Szalontai vitte el a diákjait. Így 2002–2010 között jártak Besztercén, a Kelemen-havasokban, a Mezőségben, Radnán, egészen a Duna-deltáig, Sulináig, Constanzáig. Közös ötletük, alkotásuk volt a sötétkamrává (camera obscura) alakított teherautó, ami mobilizálta a fotózást. Gyakran velük tartott Pecsics Mária is. Molnár Zoltán meg székelyföldi „tanítványaival” foglalkozott. A táborok eredményei a helyi művészekkel való kapcsolatok és a kiállítások. A hozadékból jutott Budapestre is: az egyetem galériájában rendeztek tárlatot mint F 4. csoport⁸: hármukhoz – Molnár, Pecsics, Szalontai – társult még Kiszely Krisztián. Erdélyből nem azt „hozták ki”, amit az útikönyvek. Képeiken gyakran megjelenik a természet–ember viszony, és a táj kínálja a témát, mégsem a bukolikus líra jellemzi őket, hanem a valóság. A posztszocialista világ lepusztultsága, az épületek gondozatlansága, az emberek szegénysége.

Az azonos helyszín más és más képeket „hív elő” belőlük. Molnár narratív fotói mögött történet van, egyéné,

családé, csoporté, még mélyebben a társadalomé. Mély dokumentarizmus jellemzi – mondja róla Szalontai. Akinél viszont a benyomások személyes olvasatú jelekként működnek. Látja az ellentéteket, de mégis mindenben a harmóniát látta, a világot, a természet és a fénytörvényei alapján. Így lesz a virág a függőleges tengely legszebb képe, egyszerű jelképe az életnek és a fotószintézisnek, az „ars” és a „techné” szintézisének.

(*Ami látható – és ami nem...*) Az egyéni kiállítások közül – helyszűke miatt – csak a pályájuk szempontjából fontosakat említjük. Molnár a Mai Manó Házban állította ki álpanorámáit (2005), melyeket New Yorkban hagyományos módon készített. A képek alsó és felső szegélyét levágva „panorámásított” azokat. Formai újításánál fontosabb a tartalmi változás, amit két képén látni. A metrón exponált fotón az alakok elmosódottsága fekete-fehér foltokat mutat, absztrakttá, jelentés nélkülivé válik a kép. Ezzel eljut az analógfotózás alapjához. Másik oldalról közelíti meg az alapproblémát a brooklyni parton készült felvétele. Egy festő szereli fel állványát, amire a vászon kerül, ezt két keménykalapos, szakállas férfi nézi. Fotósunk azt a pillanatot kapta el, ami magát a nézést mutatja, tárgya nélkül. Kapcsolódik egy korábbi, spanyolországi vallási körmenetben készült képhez: ott csuklyába bújtatta a kamerát, ami a szemnek vágott lyukakon nézhetett ki. A képmezőt nagyrészt a csuklya sötétje tölti ki, és a két nyílásra szűkül a külvilág láthatósága, binokuláris képe.

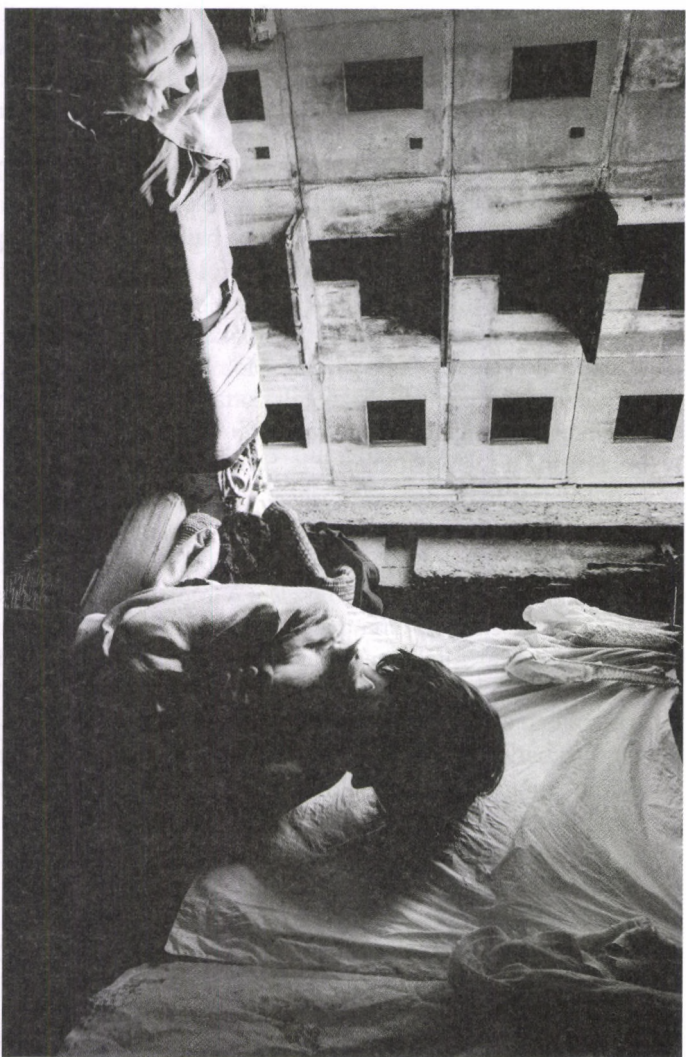
Hasonló hozzájuk Szalontai fotója a parkban ülő öregúrról, aki ugyanolyan szúrós tekintettel néz ki az újságjából a fotósra, mint egykor Guevara bíboros Grecóra, a festőre. Ezek az „önreflexív” képek a fotózás metaforáinak tekinthetők: a világból csak kicsit lát(hat)unk; mit jelent látni? A látást nem képezhetjük le, csak a tárgyát, a látványt. Az alkotók erre reagálnak, különböző módon. Egyben mintha arra utalnának, hogy a világ/világuk nem tágul, hanem mélyül.

Még második közös tárlatuk idején, 2004-ben, Nancy-ban fotóztak is együtt. Szalontai Ábel itt talált rá a DLA doktoranduszi témájára: a kapura mint olyanra, amivel a sportpályákon látottnál szélesebb értelemben akar foglalkozni – vagyis azzal, hogy mi minden jelölésére szolgálhat. Számára a doktori téma, a Kapu jelenti az elmélyülést a formák világában, a jel-jelentés viszonyban és tovább is, ideértve a társ tudományterületeket is. Így ő maga is átlépett bizonyos kapukon a tudományok között haladva, és túllépett eredeti elképzelésén (2005, Goethe intézeti kiállítás). Témája így kibővült a Tónussal. Eddigi utolsó kiállítását (rész?)összegzésnek szánta (2011, Ponton Galéria). Fotóin az őselemek: víz, föld, levegő mintegy átmenetek különböző (halmaz)állapotokba, minőségekbe – egy láthatatlan kapun keresztül. E képein a domináló vízszintes tengely, horizont gyakran a minőségi határt jelzi. Vitorlázási szenvedélye is magyarázhatja a víz, a hajók előszeretettel való ábrázolását. Kezdve Kháron ladikjának említésével korai munkájában, eljutva az utolsó, partra vetett, pusztuló bárkáig. Rokonairól készített különböző tónusú portréin már ott a jegy, amit az alvilági hajóra váltottak, illetve azon a „kapun” való átlépéshez, ami nincs a képen. A láthatót láthatatlanná tenni úgy, hogy a néző mégis lássa, ez Szalontai kísérlete a látás megragadására. Legújabb próbálkozásával más kánonba akar átlépni. A zenei és képi ritmus eddig is foglalkoztatta. Legutóbbi tárlatán, a Csillag-öböl fotóin már nincs hullámváz, nincs ritmus. Kurtág György Sztéléjéhez hasonlíthatóan, mintha egy hosszan kitarított hang lenne, ami megszakad, és marad a csend. Ezúttal Bach Canon Triplexét képezné le, ami a zeneszerzőről festett portrén látható kottaként. Ő másképpen, „más képen” szeretné visszaadni azt, ahogy a hangsorok kioltják egymást, s a kánonból csend lesz.

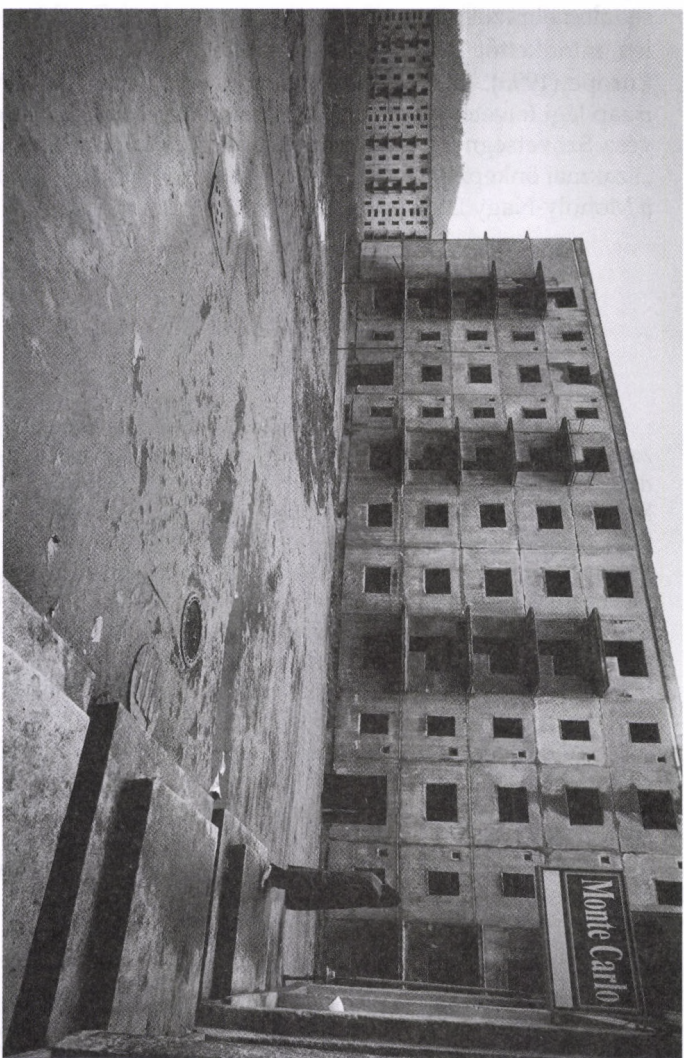
Molnár találkozása a „végtelennel” a valóságban történik, amikor átrepül az Atlanti-óceánon (2008). A Sacatar Alapítvány alkotói ösztöndíját elnyerve jut ki Brazíliába,

ahol egy szigeten az őslakosok életét fotózza, bemutatót tart. Két év múlva megkapja az André Kertész-ösztöndíjat, amit nem előlegként, hanem elismerésként tartanak számon, mint a fent említett Benkő Imre esetében. Az ő nyomdokai-ba lépett – ahogy Ábel jellemezte barátját. Hozzá lehet tenni a dokumentarista Kertész nevét is. Bár nem annak nyomait kereste a Párizsban töltött két hónapban, hanem 1927-es találkozását a költővel, József Attilával. Az ő párizsi tartózkodása foglalkoztatta fotósunkat, miközben a hajléktalanokat, illegális bevándorlókat és kitoloncolásukat fotózta. Közben eljutott Normandiába, ahol a halászok nehéz életét dokumentálta, és lement St. Marie de la Merbe, a romák búcsújába – itt tartják és imádják a cigány Szűz Máriát. Molnár Zoltán mindenkori empátiája a szegények, kiszolgáltatottak, kiteszítottak iránt – sorsukat ő is megélte – nemcsak új témát talált a költőben, de látta benne a szenvedő alanyt is. Szociális és személyes érzékenysége és magányossága révén került közel hozzá. Megismerte Párizsban írt verseit, a *L'Esprit Nouveau* avantgárd folyóiratot, ahol megjelent a költő által franciára fordított *Dúdoló, a Pohár, Egy átlátszó oroszlán*. A fotók nem ezek illusztrációi, a versek csak elrendezésükhöz kellettek kiállításán a párizsi Magyar Intézetben. Bár lehet rájuk „rímelő” sorokat találni: „A rétek utak csendesen / úsznak a hűvös vizeken.”; „piszokban élünk, s meghalunk.” Amit a néző vagy megtalál, vagy szabadon asszociál hozzá. Így is figyelemre méltó, hogy a képek mögött történetek húzódnak. Másrészt a narratívára épülő irodalom morális ítélezést vált ki a befogadóban, s ez az igény a szabadságra épül, nem a kikényszerített dedukcióra. Alapul szolgál az esztétikai megértéshez, az erkölcs és esztétika közti „hídveréshez”. Ahogy a fotós szándéka is erre irányul, miközben összeköti a két művészeti ágat. Ezzel lehet, hogy új szakaszt nyit pályáján.

Éppen ezért korai lenne zárszót írni. Méltatásként – az ösztöndíjak mellett – a szakmai elismeréseket említjük. Elősorban a Magyar Sajtófotó pályázatokat, ahol mindketten

KISKAPUS (COȘA MICA), ROMANIA, 2004 (M. Z.)

KISKAPUS (COȘA MICA), ROMANIA, 2004 (M. Z.)

a portré műfajában kaptak díjat: 2004, 2005; Molnár a társadalomábrázolásért, valamint az esztergomi Fotóbiennálén, mindkettőt 2002-ben. Szalontai külföldön az Images of Europe (1996), majd a *Life* magazin díját nyerte el a vörös iszap légi felvételével (2010). Ő fiatalon tagja lett a Fotóművész Szövetségnek. Miközben tanítanak, közösen tartanak „szakmai önképzéseket” – legutóbb a Ludwig Múzeumban, a Moholy-Nagy László Kiállításon*.

PALOTAI JÁNOS

Jegyzetek

¹ Benkő Imre – 1975-ben és 1978-ban a World Press Photo pályázatán első díjat, Balázs Béla-díjat 1981-ben, Alekszandr Rodcsenko-díjat 1983-ban, Pulitzer Emlékdíjat 1991-ben, W. Eugene Smith Memorial Fund-ösztöndíjat 1992-ben, Budapest Fotográfiai ösztöndíjat 2000-ben, André Kertész-ösztöndíjat 2007-ben kapott, öt albuma jelent meg; Gulyás Miklós – Balogh Rudolf-díjas dokumentarista fotográfus, két albuma jelent meg; Zátonyi Tibor fotóművész – két albumot jegyez; Miltényi Tibor – fotótörténész, -esztéta, több könyv, így a *Progresszív fotó* szerzője.

² Gazdagréti Rét Galéria.1996; Budafoki Jazz klub; Profil Galéria. Pozsony; hazai Fotóhét Iparművészeti Múzeum. Bp., 1997.

³ Mindkét idézet a Pécsi József-ösztöndíjas 1999-es kiállítás kiadványából való.11. o.

⁴ Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés.* Bp., Akadémiai K.,1989. 71. o.

⁵ Pécsi József (1889–1956) sokoldalú fotóművész, szaklap indító-szerkesztő, iskolateremtő volt.

---

* A két fotóművész képei a világhálón is megtalálhatók: www.abelszalontai.com, illetve (Molnár Zoltántól) http://hirszerzo.hu/reflektor/20101210_kiskapus_molnarzoltan; http://hvg.hu/nagyitas/20101207_roma_gyerekek_romaniaban; http://hirszerzo.hu/reflektor/20101123_kilakoltatas_parisz; http://hvg.hu/nagyitas/20110602_brazilia_fekete_feherben

⁶ Szalontai Írorszáiban, Skandináviában és Itáliában járt és fotózott. Molnár a Józsefvárosban, majd Törökországban, később Spanyolországban járt.

⁷ Elméletben és gyakorlatban foglalkozik a fotóval, Bukarestben tanít.

⁸ Névválasztásuk az amerikai F. 64 csoportra utal (ami a legszűkebb rekesznyílást jelenti). Tagjai: Ansel Adams, Imogen Cunningham, Edward Weston a részletgazdag képben hittek a 30-as években.

AZ ÚJRAPOLGÁROSODÁS ESÉLYEI A 21. SZÁZADBAN

Egy esztendőre rá, hogy kézhez vett minket a Nyugat, vagy mi a Nyugatot, vagyis még 1990-ben, az immár szép számmal és szabadon tóduló egykori disszidens, majd emigráns, majd külhoni magyar értelmiség már kapott némi képet itthoni állapotunkról. Akkor voltunk a legszebbek, hamvasak, naivak, csupa ideál lobo-gott harmatos lelkünkben arról, milyen is lesz majd a szabad jövő. A létező demokrácián szomorult látogatók rácsodálkoztak első bálozó romlatlanságunkra, és irigykedve *sohajtottak*: „Nálatok még megvan az, ami nálunk már évtizedek óta elveszett!” És sorolták: a kultúra fontosságába vetett hit, és egyáltalán: mindenféle hitek, a köz ügyei iránti figyelem és elkötelezettség, a politikai döntésekben való értelmiségi részvétel, az élhető tempójú világ, az élet ízeinek megbecsülése, kiszámíthatóság, és hogy tudunk még örülni. Úgy gondolták, hogy azért jó nálunk, mert a maguk lelkének ifjúságába térhetnek vissza, egy olyan világba, amelynek ideáljaiért egykoron itthagyták ezt a balsorsú hazát. Tetszettünk nekik csudamód, jobban, mint mi magunknak. Meglehet, mi is szebbnek látszottunk, mint amilyenek voltunk: egy hirtelen szerelem megszépíti a benne élőket, és mi akkor nagyon szerelmesek voltunk az elképzelt szebb jövőbe: akkor éltük legszebb napjainkat, és boldogan hódoltunk meg a politikai szabadságnak.

Nem figyeltünk fel a velünk örülők elismeréséből kitetsző fenyegetésre: ha ennyire és ezért tetszünk az áhított szabad világból érkezőknek, lehet, nem is olyan biztos, hogy ott annyira jó világ van. És akkor... Akkor minél sikeresebben igyekszünk felé, annál távolabb kerülünk attól, amire vágytunk. Mondhatjuk persze egyszerűbben is. Ha sikerrel reintegrálódunk, akkor elvesztjük mindazt a vonzerőt, amit a pártállami rendszer fagyasztószekevénye megőrzött, mint a szibériai jég a mamutokat.

Azóta túl vagyunk ezen. Európa már nem titok, felzárkóztunk meg újraegyesültünk, sőt beleléptünk, meg ő/az is belénk. És köz-

ben sikeresen megszabadultunk a szürke diktatúrában megőrzött értékeinktől. Pedig azt hittük, csak láncainkat veszítjük el a nagy változások során. Hogy elhagytunk egy (szánalmasan alacsony szinten) kiegyensúlyozott társadalmi szerkezetet, hogy odalett (a kölcsönökből finanszírozott) létbiztonság, hogy nincs többé kiszámítható(nak vélt) jövő? De szabadok vagyunk, mondhatjuk, hivatkozva a farkasok dalára. Csakhogy ezek a farkasok az évek múltával már nem daloltak, hanem vonyítottak.

A szabadság kockázatának fogalmában kezdetben az esélyt láttuk. Úgy gondoltuk, hogy a kockázat azt jelenti, hogy az elvett kocka bármelyik oldala kerülhet fölültre. Azóta úgy érezzük, hogy csak akkor van így, ha az ellenfelünk dob. Hiába csillant fel sok-sok esély, az átjárható határok, a szabadság megsokszorozzák lehetőségeinket: az eddig képességeinket visszanyomó diktatúra után lehetőségünk nyílik a bennünk rekedt, belénk fojtott tehetőségek kibontására, a verseny szabadsága a bármilyen értelemben vett önmegvalósítás garanciája lesz.

Gondoltuk? Képzeltük? Álmodtuk? Mert mindez csak elvben volt igaz. A gyakorlatban más történt. Ideáljaink szerint a polgári létforma elvei alapján formáltuk volna társadalmunk életét. „Európába, de mindannyian” – mondta szegény Csegey Dénes, „szociális piacgazdaságot” hirdetett Antall József. A célkitűzések, megfogalmazástól függetlenül, egy jóléti, kiegyensúlyozott, a középosztály gazdasági, szellemi, kulturális erejére, erkölcsére épülő modell megvalósítására kívántak mozgósítani. És ezt hirdette az Európai Unió is...

Ebben az elgondolásban több, korábbi ideálkép találkozott. A legszélesebb körben, egyúttal a legkevésbé tudatosan alighanem a kádári álpolgárosodás valóságossá válása, vagyis magasabb szinten való folytatásának ábrándja hatott. Ebben a közegben a jövedelmi különbségek nem voltak nagyok, a létbiztonság, a munkahely alanyi jognak számított, ahogyan a kultúrához, rekreációhoz, lakhatáshoz, egészségügyi ellátáshoz jutás is. Mindez európai mércével igen mérsékelt fogyasztói szinten, de gyakorlatilag teljes foglalkoztatottság mellett, és azzal összefüggésben alacsony termelékenységgel valósult meg. Ráadásul fenntarthatatlanul, hiszen éppen azért omlott össze a rendszer, mert ez a modell csak kölcsönökből, külső források igénybevételel működött, és ennek ellenére az egyre fokozódó önkizsákmányolás tartotta élet-

ben. Mindennapjaiban mégis volt valami nyoma a polgári társadalmak rendjének, kiszámíthatóságának – de annak autonómiája, az egyén függetlensége nélkül.

Ezért élte meg másként az értelmiség egy része, mint a többség. Főként azok voltak elégedetlenek, akiknek családi örökségként, még inkább a lélek kiolthatatlan szabadságvágya miatt volt valamiféle elképzelésük egy másfajta világról. Ők úgy gondolták, polgárnak lenni függetlenséget jelent, társadalmi, politikai, emberi jogi, gazdasági értelemben. Ezért a polgári lét összeegyeztethetetlen mindenféle kiszolgáltatottsággal, a szabadság és a demokrácia hiányával. A polgári létet elsősorban szellemi értelemben sóvárogták. Nem gondoltak arra, hogy a polgárinak nevezett ideál mögött nemzedékek felhalmozta anyagi erő áll, hogy nem valósulhat meg a közösség gazdasági függetlensége nélkül, mert ha az kiszolgáltatott, akkor a tagjai is azok. A rendszerváltáskor arra gondoltak először, hogy *mi-ként*, és nem arra, hogy *mire* épül majd a polgári jövő. Nem számoltak azzal, hogy a leváltott rendszer nemcsak az egyén javait vette el, hanem a közösségét is elpocsékolta. Nem gondoltak arra, hogy az új világ úgy kínálja a polgári élet ideálját, hogy azt egy modern adósrabszolgaság keretei között kell megvalósítani.

Nem számítottak arra sem, hogy a rendszer megváltoztatása még nem jelent társadalmi átrendeződést, hogy az addigi hatalmi csoport a helyén marad, hogy az állampárt uralmát biztosító szervezeteit működtető „új osztály” lesz a visszapolgárosodás „elitje” is. (Ezért nem látták előre, hogy – óh jaj... – a világ nem zökken vissza a helyére.)

És ezzel megkezdődött a Nagy Kiábrándulás, igaz, nem mindenben világos, hogy miből. Nem, nem a polgári ideálból: ideálokból nem lehet kiábrándulni, csak a gyakorlatból. Azt mindenestre nem volt jó látni, hogy a polgári jólét elsősorban azoké lett, akik a korábbi berendezkedés során a legelszántabban álltak szemben mindennel, ami polgári volt, akik számára maga a *polgár*, *polgári* kifejezés évtizedeken át szitokszónak számított. Nem könnyű azonban meghatározni, hogy kik voltak ezek, hiszen a pártállam idején gyakorlatilag mindenki be volt sorozva a rendszer szolgálatára, és ez a klasszikus értelmiségi szerepet eleve kizárta. Az állam lojalitást követelt, és állami alkalmazásban dolgozott mérnök, orvos, tanár, újságíró, tudományos kutató, titkos ügynök vagy az úgynevezett függetlenített pártfunkcionárius.

A függést tekintve nem váltak el egymástól határozottan a csak élni és a társadalmat szolgálni akarók a rendszer működtetőitől és kollaboránsaitól. Eközben a polgáriságot tagadó, a polgárvilágról mit sem tudó figurák sokasága formált valamiféle mégis polgárinak tetsző vagy mondott jövőt. Látványosan mutatta ennek a fura világnak tétovaságát az, ahogyan az első miniszterelnök-jelölti vitán 1998-ban Horn Gyula nem volt képes értelmes szavakat mondani a polgár mibenlétéről.

De nem a személy a fontos, azaz csak annyiban, amennyiben egy jellegzetes típust testesített meg. A pártállami funkcionáriusok, a központi bizottság első titkárától a végek alapszervezeti vezetőiig annak a rendszernek felkentjei voltak, amelynek léte mindannak a mélyebb tartalomnak a tagadását jelentette, amit a polgári kifejezés jelölhet. És mégis: a bolsevik formalizmus eszménye a polgár külsőségeire épült, a prudériától a szocialista brigádmozgalom kötelező színházlátogatásáig. Hogy e polgárosítás alanya nem rendelkezett a polgárrá válás feltételeivel? Hogy sem tulajdona, sem olyan tudása nem volt, amelynek révén polgárrá válhatott volna, vagy legalább a középosztályi létformát lehetővé tevő szinten élhetett volna? Az nem számított.

Nem a tudására, hanem a munkaerejére és lojalitására volt a rendszernek szüksége: mint bármelyik másíknak. A modern piacgazdaságokban ezt meg kell fizetni, de sokkal egyszerűbb, ha a munkavállaló függő helyzetében ezt nem követelheti ki. A bolsevik rendszerek az egyszerűbb utat választották – de Magyarországon kiderült, hogy az elhanyagolható, bár növekvésnek indult számú renitensekre ugyanúgy szüksége volt a hatalomnak, mint azokra, akik a függő, álpolgári létben éltek. A hatalom – a végső soron – lojális ellenfeleinek létevel bizonyította liberális, ha úgy tetszik: polgáris voltát. A hatalmat nem kedvelő, de az ellenálláshoz túlon túl óvatos derékhad valamiféle önigazolást és reménységet érzett, ha arról értesült: vannak, akik kilógnak a sorból. Így az ő jelenlétük egyszerre javította a velük szimpatizálók és az őket elutasítók komfortérzetét. Volt akiét úgy, hogy megnyugodott: helyette elégedetlenkednek, másokét pedig azzal, hogy utálhatta őket mint deviánsokat. Így ez is erősítette a rendszer stabilitását, amely idővel fontosabb lett, mint a legitimitás, amelyet egyfelől a fennállás és fennmaradás pusztja ténye, másfelől a rendszer kétségbevonhatatlanságának adminisztratív biztonsága pótolta.

Mindez összességében a hazugságok és valótlanágok zárt rendszerét teremtette meg, amelynek lényegéhez tartozott a polgári önállóság és függetlenség tagadása. Mégis, a társadalom tudatalattijában megőrződött valami egy valaha létezett, bár sohasem igazán kifejlett, némiképp talán szertartásos és feudális elemekkel keveredett polgári étoszból. Ezeket az emlékképeket egy szűk értelmiségi réteg védte s a vágyaiban élő, az európai történelem ideáljaiból elvont elképzelésekkel vegyítve őrizte és hirdette a maga köreiben. Valahogy úgy, ahogy az őskeresztény szekták Jézus tanítását. Ezt a rendszerváltás kegyelmi korszakában előbukkant szublimált polgáriasságot csodálták meg nálunk és más átalakuló országok értelmiségében a nyugati látogatók.

De nem e hőskornak a polgári (és így demokratikus, tehát szabad) világ iránti plátói szerelmére kell emlékeznünk, mely beteljesülve már korántsem volt olyan ragyogó, hanem mai helyzetünk bajaival kényszerülünk szembenézni. Elsősorban azzal, hogy ment-e a rendszerváltás által a polgárosodás előre?

A kérdésre nincs egyértelmű válasz, még akkor sem, ha bizonyosak lehetünk abban, hogy igen, a mai Magyarország, minden nyavalyja dacára is polgárosultabb, mint a két évtizeddel ezelőtti. A polgárosodás részben olyan folyamat, amelyik automatikusan zajlik, és amelynek elképesztő ereje van, legalábbis gazdasági, technikai, politikai, társadalmi értelemben (ideig-óráig ellenállhatnak neki például a kubai és észak-koreai típusú diktatúrák, vagy más, az észak-atlanti típusú demokráciákkal semmiben nem kompatibilis társadalmak). Tetejébe a megállíthatatlan globalizáció egyúttal polgárosodás is. De van (van?) egy ideális polgárosodás, amely nem anyagi értékeket, nem társadalomszervezési módszereket, hanem valami metafizikai többletet jelent, amelyet értelmiségi konzervativizmustól áthatva szeretünk polgárinak nevezni. Ezt az értékvilágot keresve egyszerre látjuk valahai ideálunk megvalósulását és pusztulását, ezért érezzük úgy, hogy messze vagyunk attól, amiről a kezdetekkor álmodtunk.

Rendszerváltott korszakunk két évtizede ezért többféle logika szerint értelmezhető: most tekintsünk el a befoghatatlan világfolyamatokról való elnagyolt elemzésektől, és maradjunk néhány ma is közvetlenül ható, megfogható elem megnevezésénél. Már csak azért is, mert lassanként a kutyát sem érdekli, hogy mit gondoltak valakik negyedszázada az előttük álló évekről. Azt mindenesetre nem

sejtették, hogy ennyire kettéhasad a világ, a fent és a lent nagyon messzire került egymástól: sírni való a kínai piacok anyagaiban, fazonjában, százalmas öltözékében özönlő tömeg. A közelmúltban többször kellett hosszú órákat várakoznom a meglassult egészségügy intézményeinek folyosóin. Az ötvenen felüliek nyolcvan százalékos körüli arányban a legfőbb a bővli kategóriába sorolható sportcipőkben érkeztek. Nem kényelmi okokból: az volt a jó cipőjük... Az Armani öltönyösök pedig már a magánklinikákat látogatják.

De polgárosodás-e a nagypolgárosodással párhuzamos elnyomódás? Hol van az aránytalan képviselőtű végletek közötti közép? És vannak-e olyan jól megragadható pontjai ennek a történetnek, amelyekre utalva legalább jelezhetjük, hogy hol és mikor sikerült így kisiklani egy oly sokat ígérő változásnak?

A polgári létforma egyik alapfeltételét a gazdasági biztonság, bizonyos fokú jólét jelenti, a másikat pedig valamiféle, a társadalmi, erkölcsi, jogi létezésben megjelenő igazságosság.

A rendszerváltást azért kötöttük össze a polgárosulással (inkább csak tudat alatt, mert jelszóként akkoriban nem nagyon volt divatos), mert ezeknek a feltételeknek megteremtését vártuk tőle. És azért vagyunk lehangoltak lassan negyedszázad, tehát egy emberöltő elteltével, mert – miközben tudjuk, hogy mennyi minden megvalósult egykori vágyainkból – mégsem érezzük, hogy lényegi céljainkhoz közelebb kerültünk volna.

Pedig már a kezdetekben többet sejthettünk volna az elkövetkező időkről. Történetünk rosszra-fordulópontjai között ma már jelképesnek tarthatjuk a jogállamiság szimbólumának tekintett Alkotmánybíróság két döntését, amely nemcsak szimbolikusan, a polgárosodás két legfontosabb pillérét rogyantotta meg. Az egyik következményeként a vagyonuktól egykor megfosztottak nem részesültek megfelelő kárpótlásban, nem kapták vissza polgári létük alapjait. A hivatalos érvelés absztrakt jogértelmezése szerint azért, mert sértette volna az állampolgári egyenlőség elvét az, ha egyesek, akiknek jussa visszaadható maradt, hozzájutnak tulajdonukhoz, mások, a kevésbé szerencsések pedig csak valami kárpótláshoz. Ez az elv érvényesült a földtulajdon esetében is. (Itt nem az egykori nagybirtokrendszer visszaállítására gondolok, ugyanúgy, ahogy a legnagyobb iparvállalatok esetében sem.) A legalább részleges tulajdon-visszajuttatás helyett mindenki kárpótlási jegyet kapott, a kvázi-jóvátétel megőrizve az egyenlőségi hagyományát, elvette a

diktatúra előtti állapot helyreállításának lehetőségét: a kárpótlási jegyek végül nem a polgári lét alapjainak újjáteremtését szolgálták, hanem egy új oligarchia kiépülését segítették.

Ez a kör pedig mindenekelőtt a pártállam rendszerében privilegizáltakból formálódott. A látszólagos esélyegyenlőség ellenére ők voltak azok, akik egykori kapcsolati tőkéjükkel, korábbi információs monopóliumukra épülő tájékozottságukkal ebből extra-profitot szerezhettek.

A maga rendszerét (a pártállamot) saját javára megváltoztató egykori nomenklatura megőrizte erejét, és a politikai hatalomból való részleges és időleges (és alighanem tudatosan vállalt) háttérbe szorulása ellenére is át tudta menteni gazdasági és szellemi irányító pozícióját. Ami olyan előnyt jelentett számára, amely azóta is kizárja a szabad versenyt, mint a piacgazdaság működésének nélkülözhetetlen feltételét, a gazdaság félpiacon természetű megteremtése és (az írott joggal szemben!) gyakorlatilag intézményesítette a korrupció megannyi változatát. Az így kialakult tulajdoni helyzet pedig azóta is akadályozza a politika polgárosodását is: ez a kör sem egészében, sem egyéneiben nem érdekelt egy erős középosztályra épülő társadalom kiépítésében. Amikor pedig a régi-új elitnek a helyi szinten zajló változások közben megvédett pozíciói a nyugati gazdaság behatolása és túlereje okán veszélybe kerültek, ez a kör épült be a legsikeresebben a Magyarországon piacot és olcsó munkaerőt kereső Nyugat idetelepülő gazdaságába.

E szűk réteg kivételével a társadalom többsége nagy árat fizetett Magyarország nyugat-európai integrációjáért: lényegében a nemzeti polgárosodás anyagi alapjait vesztette el. De maga, az egykori nomenklatúrára épülő tulajdonosi háttérű magyar gazdaság is eleve hátrányos feltételekkel indult: a Nyugat tőkeereje pillanatok alatt maga alá gyűrte. Az itt termelt profitból a társadalom gyakorlatilag nem részesült, mert a beruházók kegyeit kereső gazdaságpolitika rákényszerült olyan kedvezmények nyújtására, mely még a csekély adóhányadról is lemondott. Eközben a magyar bérekbe nem épültek be az önmaga reprodukciójához szükséges tételek, így a lakhatási költségek sem. Nem az árfolyamok hektikus mozgása, hanem a bérrendszernek ez a szocializmusból örökölt eleme okozza a mai lakossági hitelválságot (ahogyan a polgári életformához nem elegendő jövedelem miatt alacsony a szolgáltatások igénybevétele, ez is hozzájárul a munkanélküliséghez, a feketegaz-

daság nagy arányához). Vagyis a rendszerváltás megvalósult formája nem hatékonyabb polgárosodást, hanem a tőketulajdonosok hatékonyabb érdekérvényesítését jelentette.

Hosszan lehetne még vizsgálni, hogy milyen tényezők akadályozták a polgári lét anyagi alapjainak újjáépítését. De a polgárosodás szellemi átalakulás is. Sajnálatos módon egy alkotmánybíróági döntés ebbe is drámai módon avatkozott be: az erkölcsi kárpótlást jelentő igazságtétel folyamatának blokkolásával. Ezért nem kerülhetett sor a diktatúra bűnöseinek felelősségre vonására, köztük vérbírók, többszörös gyilkosok, ártatlan civilek elpusztítói, besúgók hada maradt megnevezetlenül. Így nemcsak a gazdaságban nem korlátozta semmi a pártállam bűneit elkövető kör működését, hanem az a politikában és a médiában is minden korlátozás nélkül vehetett részt. Mi több, esetenként az erkölcsi ítélőbíró szerepében megjelenve kioktathatta demokráciából azokat, akiket néhány évvel korábban, még a kommunista diktatúra mundérjában üldözött. Hogy mit jelentett ez, azt unos-untalan elmondhattuk: a szocialista párt miniszterelnökei rendre az állampárt hatalmi elitjéből kerültek ki. Ez pedig a szellemi polgárosodást, a polgári értékek széles körű rehabilitációját és újrathonosítását akadályozta. Talán nem mindig közvetlenül, de a szimbolikus értékek világában nagyon határozottan, mindenekelőtt azzal, hogy már a rendszerváltás első pillanataiban kiprovokált egy olyan kultúrharcot, amelynek megvívására csak neki voltak fegyverei és katonái.

Ezek a küzdelmek folyamatosan tartottak, tartanak ma is. A gyűjtőnéven polgárinak nevezhető oldal a rendszerváltást előkészítő, kereteit kialakító tárgyalásokat követően sokáig alig tudta természetesen zajló társadalmi folyamatok útján bővíteni mozgáskörét.

Pedig ez lett volna a rendszerváltozás igazi tartalma. És igény is volt rá, amit az 1990-es választási eredmények mutattak. Ez az akarat juttatott kormányzati felhatalmazást a polgárosodást hangsúlyosan képviselő erőknél. Ezeknek a csoportoknak a kormányzati szerep kínált egyedül esélyt arra, hogy az erőviszonyok valamiféle kiegyenlítését szorgalmazzák. Ehhez az európai polgári demokráciáktól kevés segítséget kaptak. A lehetséges szövetségesek számára a Magyarországot jellemző problémák igazából elképzelhetetlenek voltak, azokat ma sem értik. A szabadság világából nem érhető meg a diktatúráké, azokból meg a szabadságé. De akadályozhatja bármi a polgárosodást, ez az átalakulás nem állít-

ható meg. A maga retardált módján a pártállam is ebbe az irányba botorkált, a nyolcvanas évek válsága kikényszerítette a folyamat gyorsítását. Az 1989–90-es változások elhárították a polgárosodás útjának legfőbb formai akadályait, ha az átalakulás nem is azzal a sebességgel zajlott, ahogyan azt a rendszerváltás fényes éveiben oly sokan (társadalmi értelemben persze kevesen) gondolták. Nemcsak dinamikája, iránya is máshogy alakult: már nem haladhatott a klasszikus polgári értékek felé. Nemcsak a pártállam utóvédharcosainak működése, hanem a világ átalakulása miatt sem.

A fordulat óta felnőtt nemzedék polgárképe már nem a magyar múlt örökségére és/vagy az európai történelmi mintákra épül, hanem a mai nyugati világ gyakorlatát követi. Ebben az amerikai modell a két évtizeddel ezelőtt és korábban képzeltnél jóval nagyobb szerepet kap. Ebből – érthetően – hiányzanak a történelmi hagyományok, erősebb a verseny, kisebb a szolidaritás eszméjének szerepe, siker- és fogyasztásorientáltabb. A mi *polgár* fogalmunk alapvetően konzervatív volt, kiemelt szerepet kapott benne a kultúra, a *civitas* iránti felelősség. Mostanra a polgárosodás természetessé tett sok, nálunk korábban kevésbé érvényesülő értéket. Ilyen például az emberi jogok kiteljesítésének eszménye, a korábban elképzelhetetlenül szabad mozgás a világban, a tolerancia a saját nézeteiktől eltérő elképzelések iránt, a képesség más kultúrák elfogadására. Ezek egy része a korábbi nemzedékek örökül kapott polgári étoszában más súllyal volt jelen. Ezért érezhetik a folyamatot veszélyesnek: úgy látják, hogy azok mai, olykor szélsőséges formájukban és természetes ellensúlyaik nélkül önmaguk ellen is fordulhatnak. E nézetek nemcsak elvi természetűek: szerepet kapnak a pártpolitika tagolódásában, és egyre gyakrabban kelt indulatokat, ellentéteket a velük összefüggő nemzedéki feszültség.

Ebben a dimenzióban különleges jelentőségű, hogy a politikai hatalomban idehaza pozíciókat vesztett, egykori értékrendjétől messzire kanyarodott valahai baloldal új kapcsolatrendszerrel épített ki és megőrizte médiapozícióit is. Mi több: a mára meghatározóvá vált virtuális világban növekedett azoknak a hívószavaknak a szerepe, amelyekkel szövetségesei egy látszólag ideológiátlan világban ideológiát teremtenek. Az a konfliktussorozat, amely a magyar kormány (illetve a mögötte állók) és az európai baloldal médiája (és a nyomásának engedő uniós döntéshozók) között ma nap mint nap érzékelhető, ilyen összefüggésben értelmezhető.

A harc a lelkekért folyik, miután a gazdaságban eldőlt: de addig nem véglegesen, amíg a szellem ellenáll. Ha messzebbre nézünk a pártpolitikánál, az országrontó szocialista kormány megbüntetésénél, a zsrurnálpolitológia eseti szempontjainál, akkor eljuthatunk odáig, hogy a 2010-es magyar választási eredmény ennek a szellemi-lelki ellenállásnak a bizonyítéka: hogy lehet még mást akarni, mint amit a globalizmus az országra akar erőltetni.

Ez a „más”: az az egykori rendszerváltó akaratban megnyilvánuló régi vágású európaiság, amit akkor az érzelmesebb nyugati látogatók úgy megcsodáltak Magyarországon. Valami a régi polgári ideálból, valami kulturális igény, valami mélyebb ragaszkodás a magunk sokféle identitásához – szemben az egyetlen, a fogyasztói identitással. De nem egy hirtelen támadt értéksozménység tornázta fel a magyar választókban ezt az igényt, hanem az, hogy nem kapták meg, amit a változás ki nem mondva ígért nekik. A többség bizonyára szívesen lett volna főállású fogyasztó, de legalább nagyjából az. Nem lett: tárgyi okokból nem teljesíthette be a fogyasztóvá válás ideáját. Ezért lázadt föl 2010-ben, s ha úgy tetszik, ezért menekült a polgárosodásba.

A polgári út azonban nem menekülés és nem lázadás. Szívós és hosszú építkezés, olyasmi, amire a történelmi huzattól gyakran megfázott társadalomnak nem nagyon volt módja, így kedve sem. A kevés, mindig alternatív utakat kereső értelmiségi-polgár ideáljaihoz sosem zárkoznak fel hasonlóan kalandvágyó milliók. A többség nem a *magasban* keresi Európát, hanem a szupermarketekben – ahol már nem fogadják el a hitelkártyáját. Azért fordul el a fogyasztó-polgár ideáljától, mert az számára elérhetetlen álom maradt. De ezzel a problémával nemcsak a magyar választók jelentős része viaskodik. Nem véletlen, hogy a magyar kormány éppen Lengyelországtól és Litvániától kapott látványos civil és kormányzati támogatást: tágabb régiókban jobban értik gondjainkat, mert hasonlókkal küzdenek maguk is. (Alighanem az egykori szovjet blokk országaiban másfelé is él hasonló szellem. Így például Szlovákia és Románia sem jár más cipőben, de vannak olyan belpolitikai beidegződöttségeik, amelyek megakadályozzák a magyarokkal való érdekközösség kinyilvánítását.) Hogy a Kelet-Európában megmaradt polgári ideál, a Nyugaton formálódott, de a fogyasztásra redukálódott modellel szembeni értéktisztelete milyen hatású lehet, azt jól mutatja, hogy Németország mai vezető politikusai az egy-

kori NDK-ban nőttek fel. Az ő elfogadásuk titka, hogy vannak értékek, amelyek akkor válnak igazán fontossá, ha veszélybe kerülnek. A polgári lét, mint az élet minden színterét átfogó modell, maga is védekezik: képviselőre olyanokat keres, akik számára fontosak a globalizációban felejtésre ítélt értékek. Ezeket pedig jobban tisztelik azok, akik nélkülözték őket, mint akik tobzódhattak bennük.

Ezt a képletet akaratlanul igazolta az uniós parlament strasbourgi ülésén Magyarországról zajlott vita. Egyfelől felkészületlen, egymástól vett frázisokat ismétlő, tartalmi érvek helyett homályos fenyegetettségről szóló, hipokrita jogvédők szónokoltak, másfelől viszont tényeket követeltek, az üres ideologizálás meddőségét bírálták uniós képviselők. Szalmacséplésből ugyan egyik oldalon sem volt hiány, de pártatlan szemmel is látni lehetett azt a főlényt, amelybe a megtámadott magyar politika képviselői kerültek: politikusok, akik tudták, hogy mit akarnak. Ennek eredményeként a magyar közvélemény többsége rendkívül határozottan állt a máskülönben nem kevés hibát mutató, de megannyi fontos érték rehabilitálásáért harcoló kormány mögé. (Lehet, hogy éppen ez a szilárdság az, amit önnön egymásra licitáló bírálatai szózuhatagától megmámorosodott média nehezen visel, és ezért sorakoznak változatos hazugságok a Magyarországon cigányok számára létesülő munkatáborokról, a sajtószabadság korlátozásáról, vallási közösségek üldözéséről, diktatúrával fenyegető közállapotokról.)

Ám a vádaskodások, a maguk közvetlen, tárgyi valótlanága ellenére hordoznak bizonyos racionálisan értelmezhető tartalmat. Megfogalmazóik és hisztérikus képviselőik a maguk nézőpontjából jól látják, hogy a magyarok és a magyar kormány (amely mögött – és ezt minden alkalommal el kell ismételni – kivételes támogatás jelent meg a legutóbbi választáson) nem az ő elképzeléseik szerint kívánja formálni az országot és a társadalom életét. Amit a konzervatív kormány akar, az ellentétes a baloldal neoliberais társadalomképével, antropológiájával. Elvi okokból is, de nemcsak miattuk: az ekként gondolkodó politikai tömb Magyarországot problémái közül egyet sem tudott megoldani, viszont minden korábbinál súlyosabb helyzetet, válságot idézett elő. Nem csupán a gazdaságot siklatta ki, hanem a polgárosodás folyamatát is, nemcsak anyagi alapjait pusztította, de szellemi hátterét is le akarta rombolni. Ezt lehet szépítgetni, magyarázni, adatsorokkal elkendőzni, de – természetéről lehet megítélni a fát.

Az eredmény: az adósságválság, a szegények szegregációja, a társadalom kettészakadása, cinikus játék a rasszizmus vádjával, a közélettől való tudatos elfordulás, a kulturális életben működtetett monokultúra miatt a szellemi élet elsvatagosodása, a magyar társadalom megújítására hivatott, legképzettebb és legdinamikusabb fiatalok kivándorlása, az egykor kiváló közoktatás és felsőfokú képzés színvonalának zuhanása és a többi. Magyarország e válságjelenségek hatására nemcsak demográfiailag nem képes önmaga újratermelésére, de azt a szellemi potenciálját is az elsorvadás fenyegeti, amelyekre támaszkodva újjáépíthetné önmagát. A demokrácia elmélyítését, az emberi jogok érvényesítését, a polgárosodás egész folyamatát ezek a folyamatok fenyegetik igazán – nem pedig a korrekciót célzó, sokszor szokatlan intézkedések. (Igaz, ezek közül a visszame-nőleges hatályú törvények ötletét aligha lehet védelmezni...)

A sok megpróbáltatással járó, az Amerika és Európa közötti rejtett monetáris háború járulékos hatásaitól sújtott gazdaságpolitika csak része a kormány stratégiai törekvéseinek. Meglehet, nem a legszerencsésebb, ha ma egy kormány önmagát a „nemzeti ügyek kormányának” nevezi (mert alighanem hatékonyabbak lehetnek az ennek érdekében tett lépései, ha nem kiabálja világgá), de tartalmilag pontosan kifejezi a mai kormány törekvéseit, amelyek egybevágóan az 1998 és 2002 között sikerrel működő, akkor magát „polgári kormány”-ként meghatározó első Orbán-kormány sikerrel megvalósított célkitűzéseivel.

Ma azt látjuk, tapasztaljuk, hogy Magyarország 2002 után egyre betegebb lett. Európának nem fájtak e kórság tünetei. A gyógyítás azonban nem tetszik mindenkinek. Ők, mit sem törődve az anamnézissel, a diagnózist és a terápiát támadják. Meglehet, a kutatók által ígértesnek tartott tízezer olyan molekula közül csak egyből lesz gyógyszer, és még akkor sem biztos, hogy az egy adott beteg és betegség esetében hatékonyak bizonyul. Ennél az aránynál a politika gyógyszerei nagyságrendekkel jobb esélyekkel indulnak. Még sincs okunk arra, hogy azonnali eredményt várjunk: a gyógyulás sokszor lassúbb folyamat, mint a mellékhatások jelentkezése. Ez azonban inkább azt jelenti, hogy bele kell kezdeni a kezelésbe, mintsem hogy feladjuk a gyógyulás reményét. Ezért kell mielőbb visszatérni a polgárosodás útjára.

PÁPAI VIZEK KALÓZAI

A katolikus egyház körülbelül a felvilágosodás korától olyan kommunikációs defenzívába szorult, melynek során minduntalan bizonygatnia kell: nemhogy nem ellensége a technikai fejlődésnek, hanem kifejezetten támogatja az emberi életet megkönnyítő találmányok terjedését. A könyvnyomtatás vagy a papírgyártás felfedezésekor, Huygens vagy Boyle találmányai publikálásakor még senki sem gondolta, hogy az új technológia bármiféle ellentétben állna hitbéli kérdésekkel, de mindez nem mondható el a telefontól, a villanyvilágításról vagy a repülésről.

Ez a közvélekedés vagy sokszor meg sem fogalmazott vélemény, csak hangulat, a tömegtájékoztatás minden csatornáján, a legkülönbözőbb formákban jelenik meg, annak ellenére, hogy a 19. század közepétől a Vatikán már rendszeres és intézményes formában is igyekezett megváltoztatni a katolicizmusról kialakult kedvezőtlen képet. A 20. század első felében a „telefonáló apáca”, majd a „futballozó kispap” vagy az „automobilt vezető plébános” típusú magazinképek sokat elárultak arról a vélekedésről, hogy az egyház a társadalmi és technikai progresszió ellensége; az ilyen képek éppen a tréfás kivételt jelentették. Ez a gondolat a maga teljes elretentő valójában az 1950-es évek marxista irodalmában jelent meg, de ma is gyakran találkozhatunk vele – akárcsak a hazai baloldali utódpartok médiumaiban.

A valóság ezzel szemben meglehetősen más. Igaz, sok kérdésben úgy tűnhet, a Vatikán nem reagált kellő gyorsasággal a kor kihívására, ez azonban nem egészen jogos bírálat, hiszen az egyház nem politikai szervezet, célja nem evilági.

Ráadásul minden viszonylagos. A *L'Osservatore Romano* napilap például 1861-től jelenik meg rendszeresen, vagyis csaknem száz évvel később, mint a konzervatív brit *The Times*, de tizenöt évvel előbb indult, mint a milánói *Corriere della Sera*, hat évvel korábban, mint *Gazzetta Piemontese*, a *La Stampa* elődlapja. A Vatikáni Rádió a sajtóhoz hasonlóan szintén nem volt az elsők között: a legrégebbi kereskedelmi adó, a KDKA 1920-ban indult Pennsylvaniában, Budapesten 1925-ben kezdődött a műsorszórás, a pápai állam 1931. február 12-én kezdett sugározni Guglielmo Marconi, majd XI. Pius pápa beszédével. Nagy-Britannia első rendszeres

adása viszont csak 1932-ben indult. Vagyis túlságosan messze-
menő következtetést ebből az adatból sem lehet levonni, mint
ahogyan abból sem, hogy az első mozgóképek 1896-ban készültek
római pápáról – XIII. Leót filmezték le –, vagyis kevesebb, mint
egy évvel a Lumière fivérek találmányának, a kinematográfnek a
szabadalmaztatása után.

II. János Pál pápa különösen innovatív volt a technikai eszkö-
zök használatában: pápaságának elején rádióamatőrökkel létesít-
ett kapcsolatot, 1998-ban betelefonált egy róla szóló élő televízió-
műsorba. Pontifikátusa alatt épült ki a Vatikán informatikai
rendszere, melynek alapjait 1991-ben fektették le. (Neki köszönhe-
tő egyébként, hogy az internetnek védőszentje is van, Maximilian
Kolbe, akit 1941-ben azért tartóztatták le a németek, mert ellenzéki
rádióadást sugárzott.)

A Vatikán honlapja világi mércével egészen biztosan siker-
történet, hiszen a vatican.va a föld leglátogatottabb oldalai közé
tartozik. Létrehozása főként az amerikai Judith Zoebelein feren-
ces nővérnek köszönhető, aki 1991-ben jelentkezett a Vatikánhoz,
amikor alkalmas szakembert kerestek a számítógépes rendszer
felépítéséhez. 1991-ben még csak nagyon kevés számítógép volt
a Vatikánban, így Zoebelein nővérnek, akinek számítástechnikai
érdeklődése családi örökség – édesapja programozó –, az alapok-
ról kellett kezdenie a hálózat kiépítését. Az első vatikáni szer-
verterem néhány emelettel a pápai rezidencia alatt kapott helyet, és a
szerverek száma a növekvő felhasználás miatt egyre nagyobb lett,
s hamarosan új szerverterem kiépítésére lett szükség. A kilencve-
nes évektől lassanként minden vatikáni hivatal áttért a számítógép
használatára; a vatikáni drótpostacímek száma mára meghaladja
az ezret. Zoebelein nővér több bíborost ismertetett meg a számító-
gép és a világháló használatának titkaival.

A pápai állam honlapja 1995 karácsonyán indult, és az őrangya-
lok neveire keresztelt szervereknek és tűzfalnak köszönhetően
eddig lényegében minden komolyabb vírus- és hackertámadásnak
ellenállt. Megbirkóztak azzal a levélözönnel is, amely II. János Pál
megválasztásának 25. évfordulóján szakadt a Szentszék informati-
kai rendszerére: 2003-ban rövid időn belül 180 000 e-mail érkezett
a pápa különféle címeire. Tavaly augusztusban pedig a hírhedt
Anonymous-csoport támadását „verte vissza” a Szent Mihály ark-
angyalról nevezett tűzfal és az éber informatikusok.

A Szentszék mind ez idáig főként a világhálónak a kultúrában betöltött szerepével, evangelizációs lehetőségeivel foglalkozott, és kevesebb figyelmet szentelt az új eszköznek a társas kapcsolatokra, az erkölcsre és a jogra gyakorolt hatásával. Persze a Vatikán igyekszik megérteni a jelenségeket, ahogyan a különféle egyházi szervezetek is törekednek a nagyon gyorsan változó internetes világ sajátosságait feltérképezni. Az Európai Püspöki Konferencia (Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae – CCEE) médiabizottsága, a CEM például 2009 novemberében egy, a maga nemében egészen különleges találkozózt szervezett, amelyen az Interpol főtitkárságának az európai, afrikai és közel-keleti kibernetikai bűnügyi irodájának vezetője, Dimitriosz P. Angelopoulos vett részt, valamint egy névtelen svájci „szakember”, a Petit frère Bruno (Bruno kistestvér) nevű tizenhét éves hacker. A püspökök arra kérték őket, segítsenek megérteni azoknak a fiataloknak a gondolkodásmódját, akik ismereteiket az információs szabadság hirdetésére használják, és attól sem riadnak vissza, hogy ideológiájuk terjesztéséhez bűncselekményeket kövessenek el.

Dimitriosz P. Angelopoulos a CCEE képviselőinek kifejtette, hogy nem csupán a Vatikán honlapja jelent kalóztámadások számára célpontot, hanem minden plébániaoldal, sőt, minden egyes internetre csatlakozott pap számítógépe is. Nagyon könnyű egy-egy lengyelországi pap levelezését megszerezni, az adatokat manipulálni, nyilvánosságra hozni, és ezzel támadni a katolikus egyházat. Sőt, még a betörés is fölösleges, hiszen sokan a közösségi oldalakon saját maguk árulnak el olyan adatokat, amelyekkel könnyű visszaélni.

S hogy kik követik el ezeket a támadásokat és miért? E tekintetben a legérdekesebb az Interpol ügynökének véleménye: Dimitriosz P. Angelopoulos szerint ugyanis a kibernetikai kalózkodások politikai és gazdasági okokból támadnak, és a katolikus egyház főként az első kategória miatt válik áldozattá. Dimitriosz P. Angelopoulos példaként az iszlám fundamentalistákat említette, akiknek remekül képzett hackerek vannak. Lehet, hogy igaza van, de a Vatikán honlapja ellen szervezett nagyobb támadások hírei más erőket sejtetnek.

Petit frère Bruno szerint háromféle hacker van: a „fehér hajúak”, akik csupán az információs szabadság jogának hirdetéséért törnek be valahová, a „szürke hajúak”, akik alkalmanként azért pénzt és információt is lopnak, és a „fekete hajúak” vagy crackerek, akik lényegében tisztán bűnözők, és pénzt akarnak szerezni.

Persze akinek feltörik a honlapját, általában nem tudhatja, „milyen hajú” látogató tette tönkre az adatait. És a pusztán ideológiai bűnözés sem megnyugtató jelenség, már csak azért sem, mert olyan nagy szervezetek mozgatják a vélt vagy valós jó ügy mögé felsorakozókat, mint amilyen az Anonymous-csoport. Az Interpol vélhetőleg élénk figyelemmel kíséri az Anonymous működését, 2012. március elején nyilvánvalóan elrettentő szándékkal 25 Anonymous-aktivistát fogtak el, akik kolumbiai és chilei kormányzati honlapok ellen intéztek betörést, illetve túlterheléses támadást. Az Interpol szóvivője azt nyilatkozta: mindenkinek meg kell tanulnia, hogy az interneten elkövetett bűncselekményeknek a való életben is lesznek következményei. És tulajdonképpen ez a legfőbb probléma az internetes bűnözéssel kapcsolatban: a számítógépes játékokon szocializálódott elkövetők sokszor úgy érzik, a virtuális térben más következményei vannak tetteiknek, mint a valóságban.

Szintén dél-amerikai és mexikói Anonymous-tagok intéztek támadást 2011 augusztusában a Vatikán és a több millió látogatót vonzó madridi katolikus ifjúsági találkozó honlapja ellen. Az Imperva biztonságtechnikai cég szakértői a közelmúltban tették közzé az Operation Pharisee (Farizeus hadművelet) névre keresztelt támadás elemzését. Mindebből elég világosan látszik, hogy a Vatikán elsősorban nem (vagy nem csupán) az iszlám fundamentalisták célpontja, és a professzionális támadás előkészítéséből és lebonyolításából komolyan strukturált és pénzügyileg is támogatott szervezet meglétére következtethetünk. (Ezt a következtetést persze már lényegesen korábban is le lehetett vonni a sajtótámadások elemzésével.) Igaz, valamennyi Anonymous-tag éppen ennek az ellenkezőjét állítja, azt ugyanis, hogy nincsenek igazi vezetők, bárki tag lehet, és éppen ezért elpusztíthatatlanok.

Lehetséges, de ennek az ellenkezője még inkább valószínű. A Vatikán elleni támadást a YouTube-on közzétett profi videókkal, Facebookon és Twitteren terjesztett üzenetekkel szervezték meg, méghozzá olyan sikeresen, hogy állítólag rövid idő alatt több ezren csatlakoztak hozzájuk. De ha a támadásban részt vevő dél-amerikai hackerek csakugyan spontán csapódtak is a mozgalomhoz, akkor is létezett valami olyan szervezet, amely előkészítette a terepet, és elmagyarázta a kalózkodnak, miért áll érdekükben megtámadni a Szentszéket. A világhálón számtalan értelmetlen dolog, rövid filmecske, ostoba üzenet, ízléstelen mém

válík pillanatok alatt népszerűvé, de ezek elfogadása és népszerűsítése, „lájkolása” – szemben egy támadással – semmiféle kockázatot nem hordoz, egy hackertámadáshoz csapódás komolyabb motivációt feltételez.

A Vatikán elleni támadást tizennyolc napig szervezték, majd a kalózok néhány napig biztonsági réseket kerestek a tűzfalon. Mivel nem jártak sikerrel, nem maradt más hátra, mint a technikailag sokkal primitívebb túlterheléses támadás. A harmincnégyszeres rohamot azonban vígan visszaverték a rendszergazdák a Szent Mihály arkangyalról nevezett tűzfal segítségével. Az első komoly kalóztámadás elbukott, de abban biztosak lehetünk: ha az igazságszolgáltatás nem tesz komoly lépéseket az elkövetői csoportok ellen, hamarosan ismét akcióba lendülnek a pápai vizek kalózhajói.

FÁY ZOLTÁN

AZ ÉPÍTÉSZETI RAJZOLÁSRÓL

A tudomány, a technika, a társadalmi berendezkedés az emberek életét a közelmúlt évtizedeiben a korábinál is gyorsabban és mélyrehatóbban változtatták meg. Minden kornak voltak a haladást szolgáló és jellemző vívmányai. Így például a középkornak az újkorba lépő idejében – egykor így tanultuk az iskolában: az iránytű és a könyvnyomtatás voltak ennek mértékadó tényezői. Úgy hiszem, a közelmúltban ezt a szerepet az elektronikának tulajdoníthatjuk. Az elektronikának köszönhető az építettervezés diszciplínájában az évszázados múltra visszatekintő építészeti rajz módszerének alapvető átalakulása is: a papírra kézzel vetett vonalak hagyományos módszerét nagy részben átvette a számítógépes ábrázolás. Kifejlesztésében magyar konstruktőrök – feltalálók és vállalkozók – fontos szerepet töltenek be. Felvetődik a kérdés, a változás az építészeti rajz műszaki és művészi vonásait egyaránt érintette-e? A technikai tökéletesedéssel elveszett-e valami?

A fiatal építészek valószínűleg csak megmosolyogják, ha most elmesélem, hogy mi, műegyetemi építészhallgatók a második világháborút követő években rajztáblával vonultunk a rajztermekbe,

ahol a rajzpapírt rajzszeeggel gondosan felfeszítettük rá. És a papírkereskedésben vásárolt, fából készült fejesvonalzóval, valamint a rajta csúsztatható két háromszöges vonalzóval – az egyik derékszöges és két egyforma hosszúságú befogóval, a másik a befogóhoz 30, illetve 60 fokos szögben csatlakozó átfogóval – rajzoltunk. A ceruzát kihegyeztük. Ha a hegye elkopott, akkor dörzspapíron gyorsan élesre csiszoltuk. A ceruza a puhától a keményig tucattal is nagyobb grafitbélválasztékban volt kapható. Tusrajz esetén a vonalakat a vonalzó mentén csipeszhez hasonlítható kihúzótolllal véglegesítettük, hacsak el nem piszkolódtott, mielőtt a tus megszáradt volna, mert akkor a pacát ki kellett vakarni, amihez célszerűen egy zsilettpenge szolgált. Az 1940-es években a tusrajzot megkönnyítették a különböző új rajztollgyártmányok, így a Graphos, melynek szárára különféle méretű tollfejeket lehetett pattintani. És a Rotring csőtoll. Természetesen voltak a vonalzó nélküli szabadkézi rajzhoz alkalmas vágott tollak, melyekkel finom rajzok készültek, és „talpas” redisz-tollat használtunk a vastagabb vonalak és a feliratok részére. Ceruzával és tollal így készültek a műszaki jellegű rajzok. Ezeket gyakran színezni is lehetett, illetve kellett: színes ceruzával vagy vízfestéssel, amivel a műszaki rajz érthetőbb és szebb lett. Sokszor, gondos munka esetén, szinte önkéntelenül is elérte a művészi kép értékhatárát. A vonalzóval készült műszaki rajztól eltérő volt – és maradt – a szabadkézi rajz, ami ceruzával, tussal, krétával vagy különböző festékekkel készül. Ennek a műfajnak is többféle a rendeltetése. Szolgálhat a műszaki ábrák magyarázataként vagy gyönyörködtethet. A vonalzóval készült rajz készítéséhez minden hallgatóról feltételezték a hozzá való képességet, mint ma a számítógép használatát. A szabadkézi rajzot, hat szemeszteren át (!) külön erre profilírozott tanszék gyakorlati oktatásán tudtuk tökéletesíteni. Balogh István professzor – valamikor évfolyamtársam és barátom – később külön tankönyvet is írt (rajzolt) a témáról.

Az épületek tervezőirodáiban – műtermeiben – külön foglalkozási ág volt, és részben maradt ma is, az építész-rajzoló. Különösen keresett szakma volt a múlt évszázad második felében. Szakközépiskolát végzett fiatalok mellett a Rákosi-korszakban még a rangjuktól megfosztott tisztviselők is – főleg katonatisztek és jogászok – lehettek ennek a foglalkozási ágnak jellemző képviselői, mert akkor sok rajzolóra volt szükség. Hasznos munkát végeztek. Pauszpa-

pírra dolgoztak és a rajzokat feliratokkal látták el. A gyakorlottak sablon nélkül rótták a betűket. A rajzokat korábban – de még az állami tervezőirodákban is – hatalmas üvegkeretekbe tették és napfényen az alájuk helyezett fényérzékeny másolópapírra hívták elő, így „sokszorosítottak”. Minden példányhoz külön igénybe véve a keretet (és a napfényt). A két világháború közti években már így készült a rajz „negatívja”, fehér papíron fekete vonalakkal. Régebben többnyire kék alapszínű papíron fehér vonalakkal (Blaupaus). Azután megjelentek a másológépek, amelyek lényegesen produktívabbak voltak: villanyfényel, vegyszerrel működtek.

Ma mindezzel szemben, amit eddig elmeséltem, egy építészeti iroda rajztermében a technikusok és a mérnökök a képernyőre tekintve mozgatják egerüket. A fejesvonalzós rajztáblát csakúgy elvetette a fejlődés, mint az irodai munkagépek egész sorát, így a számítható szükséges logarlécet és a kézzel tekert számológépet.

Mégsem vesztett el az építészeti rajznak az egésze, de ez a műfaj beszűkült. Jelentősége megváltozott, fogalma is magyarázatra szorul. Ezért is szeretném itt a fiatalabb éveim történetéből példaként egy személy emlékét feleleveníteni, nevezetesen Borsa Antal (1902–1974) festőművészt. Példaként arra, hogy az építészeti rajzoló lehetett művész is. Borsa Antal korábban főként templomfestőként dolgozott, de ragyogó akvarellista is volt. A Győri Tervező Iroda ügyes igazgatója már 1950-ben alkalmazta őt. Feladata a vállalat által készített egyes tervekhez, így tervpályázatokhoz is, a perspektív rajzok készítése volt. A szokásos építészeti tervdokumentációkhoz, a lakóházakhoz, a középületekhez erre ugyan alig volt szükség, de Tóni bácsit természetesen igénybe vették a belső-építészeti tervezéshez, kiállítások rendezéséhez és díszes feliratok készítéséhez is. Az építészeti műemlékek rekonstrukciójának tervezésénél magas szintű szabadkézi rajzkészsége révén fontos szerephez jutott. Példaként említem a fertődi Esterházy-kastélynak a belső faldekorációit és a bútorrekonstrukciókat, ahol 1:1 léptékű – vagyis természetes nagyságú – szabadkézi rajzai alapján készülhettek műhelyekben a faragások. Történt, hogy a vállalat egyik fiatal építésze külföldön járt és ott vásárolt – fillérékért – egy fekete festékkel töltött filctollat. Tóni bácsi leemelte róla a kupakot, és keze alatt a nagy új lehetőséggel percek alatt egy győri városképet vázolt. Művészi értékű építészeti rajz született. Később nekem adta, hosszú ideig díszítette lakásom falát, mígnem elajándékoztam. Az

Caesar szolgálatában álló építész, illetve hadmérnök volt. Élete utolsó éveiben írta meg a *Decem libri de architectura* könyvét, az építészetelmélet híres alapművét. Ez a munka szólt elsőként az építészeti rajzról is. Három változatot sorol fel: Az ichtográfiát, az ortográfiát és a scenográfiát. Az előzőt az alaprajzra, a másodikat a homlokzati rajzra érti. A harmadik érdemben már a perspektívát, illetve az axonometriát idézi fel. Az alaprajz vízszintes metszet, ehhez az építmény szerkezetének értetéséhez a függőleges metszetnek kell sorakoznia. Az ortográfia alapvető feladata nála a homlokzatábrázolás volt. Vitruvius korában a görög–római építészet három oszloprendjéhez tartozó részletek megjelenítése és elterjesztése elsőrendű feladat volt. A szabványosítás őse. Számunkra ez a hármas besorolás most azért érdekes, mert az alaprajz egyértelműen műszaki rajz, a perspektíva pedig művészi kategória, de az ortográfia fogalmába sorolt homlokzatrajzok, az oszloprendek részleteivel és a különböző ornamensekkel a két műfajt átfedik.

Egészen a 20. századig a különféle stílusok szemléltetése, részleteik ismertetése és a kivitelezéshez szükséges megjelenítése az építészeti rajzolásnak fontos feladata maradt. A rajzmintát a középkortól már nyomtatva terjeszthették, és ennek alapján oktatták. Az építészeti látásnak, az alkotó fantázia gondolatainak a gyakorlatba való átültetéséhez változatlanul az építészeti rajz szolgált. Ennek begyakorlása volt a művészi képességek ébresztésének ismert és hatásos oktatási metodikája.

Más utat járt be a scenográfia, mely fejlett építészeti rajzzá először a reneszánszban emelkedett. Brunelleschinek (1377–1446) tulajdonítják, hogy a perspektív rajzot – 1420 táján – kezdeményezte, majd elterjesztette. A rajz ezzel felülemelkedett az építkezéshez szükséges magyarázó, gondolatátvivő szerepén: önálló művészi produkció lett. És ezt a szerepét máig megtartotta, a számítógép korában is őrzi. Még akkor is, ha a távlati képet a gép szerkeszti.

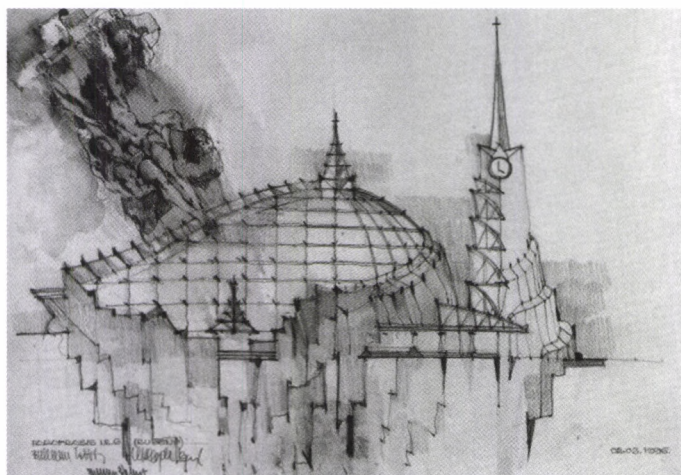
A reneszánsz festészet megannyi klasszikusa is épületek távlati képét szemlélteti. Falfestmények, olajfestmények, tollrajzok, akvarellek, tájképbe ültetett épületek látványai egyaránt az építészeti témának képviselői. A legkülönbözőbb ábrázolási felfogásban: naturalista, impresszionista vagy absztraháló modorban láttatva az alkotást. A fénykép hűségét meghazudtoló precizitással megrajzolt és vízfestéssel színezett nagyméretű látványtervek középu-

A HÍMESKŐI TEMPLOM BÚTORZATÁT BORSA ANTAL TERVEZTE
<http://www.krisztuskiraly.plebania.net/b03/kepek/himesko.jpg>

letekről különösen a 19. század historizmusa idején nagy számban készültek. A bécsi tervezőiroda az 1900 körül, a századforduló idején épült soproni városházáról annak építése előtt nagyméretű színezett rajzot készített, ma is ott függ a polgármesteri hivatal egyik falán. A korai építészeti folyóiratok perspektív rajzai közül is sok a művészi kép értékszintjére lépett, pedig az impresszionista festészet fénykorában ezek az építészeti rajzok – például a nagybányai iskola – festészeti törekvéseivel szöges ellentétben álltak. Akkor még műszaki ábráknak voltak minősítve, ma mégis értékes építészeti rajzoknak tekintjük őket.

Ma is perspektív rajzzal veti papírra az alkotó építész a benne sarjadó elképzeléseit. Gondoljunk a festőművésznek indult Le Corbusier vázlataira. És a részletesebb fogalmazványnak beillő tollrajzokra, melyeket Makovecz Imre hihetetlen gyorsan vetett papírra. Ezek művészi értékükön felül már tartalmazták a megépítendő alkotás lényeges vonásait, ezek alapján készülhetett, akár számítógéppel kidolgozva – számtalan műszaki rajzzal a kivitelezési terv.

BACHMAN ZOLTÁN ÉS MUNKATÁRSAI
HORVÁT ZARÁNDOKTEMLOM TERVE, 1997.

<http://loveandunity.interneteurope.eu/~mimhu/tartalom.php?ID=982>

Vannak ma már műgyűjtők, akik építészeknek az építető részére szánt, tehát műszaki indíttatású rajzait is művészi alkotás-ként gyűjtik. Mindez választ ad a kezdetben felvetett kérdésre: a számítógépes rajzolás nem szoríthatta ki a művészi értékű építészeti rajzolást. Az építészeti rajz nem szűnt meg mindenestől, csak egy részét adta át a számítógépnek. Ezért az építésztől ma is elvárhatjuk, hogy szabadkézzel jól tudjon rajzolni, sőt festeni is, talán még ma is eldöntheti ez a képesség a pályaválasztását.

Végül az építészeti rajz történetének egy hazai, tréfának beillő, de való epizódját szeretném megörökíteni. Az 1950-es években, a csepeli kultúrházra kiírt építészeti tervpályázat iránti nagy érdeklődés nyomán az építésügyi minisztérium egyre gyakrabban hirdett országos, anonim tervpályázatokat. Ezekhez általában az említett perspektív képet is megkívánta, de a homlokzati ábrázolások is többnyire vízfestéssel színezett ceruza- vagy tollrajzok voltak. A minisztérium az építészeti rajz hatásának megtevesztő lehetőségét kiküszöbölendő egy időben azt is előírta, hogy a rajzokon egzotikus növényzetet nem szabad díszítésként megjeleníteni! Nyilván

nem tartották illendőnek azt a gyakorlatot, hogy például egy pesti épület homlokzatának rajzán a zsúrit befolyásoló pálmaliget hívja fel magára a figyelmet. Mert ez – úgy mondták – előfordult.

KUBINSZKY MIHÁLY

NÉMETORSZÁG „ENERGIKUS” ARCULATA

2050-ben Németország egész másképpen fog kinézni, mint ma. Ez a kijelentés első közelítésben természetesen banalitás – viszont nem mindegy, hogy ez a változás miért következik be, és az sem, hogy a „kinézés” szó szerint is értendő: Németország arculata fizikai és esztétikai értelemben is egész más lesz. Nemcsak azért, mert – hacsak csoda nem történik – egyre kevesebb és egyre idősebb ember (bár viszonylag egyre jobb egészségben) fogja lakni, hanem azért is, mert ezek az emberek egész más forrásból fogják nyerni a gazdálkodásukhoz, fűtésükhöz, mobilitásukhoz szükséges energiát, mint ma. Legalábbis így lesz, ha a dolgok úgy alakulnak, ahogy a szövetségi kormány 2011. júniusban hozott határozatai előíranyozzák. Ez pedig nem megy nyomtalanul.

A szövetségi kormány a fukusimai reaktorkatasztrófa hatása alatt radikális energiapolitikai átállásról hozott döntéseket. Németország 2022-ig valamennyi atomerőművét üzemem kívül akarja helyezni. Már közvetlenül a katasztrófa után hét atomerőművet levettek a hálózatról, egy amúgy is üzemem kívül volt, a többi kilenc 2015-től lépésről lépésre következik. Mivel ez adott esetben a 2013. márciusig tartó két télen kritikus ellátási helyzetet okozhat, a szövetségi hálózatfelügyeleti hatóság megvizsgálja, hogy a hét közül egy atomerőművet készenlétben kell-e tartani. A szövetségi kormány kinyilvánította azt is, hogy meg akarja oldani a radioaktív hulladék biztonságos tárolását. Miután ez a probléma évtizedek óta nincs megnyugtatóan megoldva, a vállalás éppen olyan igényes, mint elodázhatatlan.

A kormány továbbra is ragaszkodik még 2010-ben hozott döntéseihez, melyek akkor még az atomerőművek működésének meghosszabbítását és a cserében ezért kivetett, az alternatív ener-

giahordozók támogatására szánt nukleáris fűtőanyag-adó kivetését feltételezték. A program szerint az üvegházgázok kibocsátását 1990-hez képest 2020-ig 40%-kal és 2050-ig legalább 80%-kal kell csökkenteni. Ugyanakkor a határozatok szerint már 2020-ig a megújuló forrásokból származó energiának (nap-, szélenergia, biomassa stb.) az áramfogyasztás legalább 35%-át kell fedeznie, a mai 17%-kal szemben.

2050-ben a kormány a primer energiafogyasztást az eddiginek felére akarja csökkenteni. Az energiafogyasztás kb. 40%-a a lakásállomány számlájára megy, fűtés, melegvíz-készítés és hasonló igények kielégítésére. A határozatok szerint az épületállomány hőigényét 2020-ig 20%-kal kell csökkenteni, míg a távlati cél szerint 2050-ig az épületállománynak csaknem klímasemleges állapotot kell elérnie, vagyis minimális fogyasztás mellett a maradék energiaigényt megújuló forrásokból kell fedezni.

A kormány a megújuló energiákhoz vezető „hídként” modern és magas hatásfokú szén- és gázerőművek mellett voksol. Ez nem egészen problémamentes, mert egyrészt nem vág egybe a fosszilis energiahordozók kímélésének és a széndioxid-kibocsátás csökkentésének céljával, másrészt igen valószínű, hogy minden új erőmű a helyi lakosság ellenállásába ütközik.

Merkel kancellárnak sokan a jövőkép és koncepció hiányát vetik szemére. Ami az energiapolitikát illeti, ezt éppenséggel nem lehet terhére róni. Németországból tulajdonképpen ország méretű kísérleti labor alakul ki Európa közepén – és a kísérlet sikere még egyáltalán nem biztos. A kancellár asszony politikai táborában sokaknál az elragadtatás igen mérsékelt, talán nem is annyira a végeredmény, hanem inkább a hórukk-szerű eljárás, a kormányrúd ide-oda ráncigálása miatt: hiszen az atomenergiából való „kiszállással” a kormány nem egész egy év elteltével felborította saját korábbi, az atomerőművek működtetésének meghosszabbítását célzó határozatát.

A keresztény erkölcs, a teremtés iránti emberi felelősség szempontjából ugyanakkor a kiszállási döntés valószínűleg helyes: emberi számítás szerint nincs még egy olyan technológia, amelynek használata hasonlóan évezredekre szóló, részben áttekinthetetlen felelősséget róna a következő generációkra. A nukleáris hulladékok hosszú távú, biztonságos tárolása nemcsak Németországban, hanem gyakorlatilag az egész világon megoldatlan, a „normális”

üzem kockázatait pedig tragikusan tapasztalta a világ Fukushima esetén. Éppen ez utóbbi miatt olyan nehéz politikailag kommunikálni az új döntéseket: hiszen az objektív kockázatok Fukushima előtt is ismertek voltak és nem változtak, „csak” bekövetkezett egy nagyon valószínűtlen, de elvileg eddig sem kizárható eset, a súlyos földrengés és szökőár egybeesése. Ha tehát a kockázatok elvben már eddig is felelősen cselekvő, keresztény erkölcsi hátterű politikusok számára elfogadhatatlanok voltak, akkor 2010-ben nem lett volna szabad az atomerőművek működését meghosszabbítani.

A döntés mindenesetre megszületett. Képletesen szólva, az ország marokra fogta a megújuló energiák rózsacsokrát – azt, hogy ezzel jó néhány tövis is fúródott a tenyerébe, csak lassan kezdi érzékelni. A probléma több síkon merül fel, térben és társadalmilag. Az ország egészét nézve, a megújuló energiák fő forrásai elsősorban Észak-Németországban találhatóak. A tengeren, a partokon és az észak-német síkságon viszonylag rendszeresen fúj a szél, szintén az észak-német síkságon állítható elő nagy mennyiségű biomassa. A fő fogyasztók, nagy agglomerációk (Berlin és Hamburg kivételével) a Ruhr-vidéktől a Rajna-tengelyen át Frankfurt, Stuttgart, München dinamikusan fejlődő térségeiig viszont mind Németország középső és déli területein találhatóak – akárcsak az eddigi atomerőművek többsége.

Minthogy az elektromos energiát valahogy el kell juttatni a termelőktől a fogyasztókig, kézenfekvő a logikus következtetés: az országot az eddiginél jóval több, lényegében észak–déli irányú magasfeszültségű távvezetékekkel kell behálózni. Ez egész bizonyosan a helyi lakosság heves ellenállásába fog ütközni, sőt: megkockáztatom azt az állítást, hogy ugyanazok, akik az atomenergia ellen tiltakoztak, legalább olyan harsányan fognak a távvezetékek ellen fellépni. Kevés olyan álszent figurával lehet a német közéletben találkozni, mint a legújabban „dühpolgár” („Wutbürger”) címen emlegetettel. A tipikus „dühpolgár” szociológiai vizsgálatok szerint konszolidált anyagi viszonyok között él, többnyire egyetemi végzettségű, középkorú vagy már éppen nyugdíjas, és szellemi potenciálját előszeretettel használja arra, hogy saját kényelme és nyugalma szempontjából nemkívánatos projekteket buktasson el, a közérdekre hivatkozva. Mindezt néha – legalábbis négy szemközt – nyíltan bevallott cinizmusmal hajtja végre. Volt kétes szerencsém találkozni olyan „dühpolgárral”, aki a stuttgarti pályaudvar átépítése kapcsán – ami vita-

tott hosszú távú hatásai mellett valóban zajjal, forgalomeltereléssel és hasonló átmeneti hátrányokkal jár – arra a kérdésre, hogy vajon gyerekeinek és unokáinak nem lesz-e haszna a projektből, azt felelte: mit érdeklik őt a jövő generációk? – ő itt és most él és semmi, még átmeneti jellegű hátrányt sem hajlandó elviselni... Ezen hozzáállás cinizmusa különösen akkor válik nyilvánvalóvá, ha arra gondolunk, hogy a stuttgarti fejpályaudvar föld alatti átmenő pályaudvarra átépítése valamennyi demokratikus és jogállami eljárási követelménynek megfelel. A méltányosság kedvéért hozzá kell tenni: az egész hosszú éveken át húzódott – bizonyára sokak szemében ezért is nem volt szubjektíven követhető.

A „Stuttgart 21” projekt lehet, hogy elhibázott, de kétségkívül végigment minden elképzelhető közmeghallgatáson, tervmegállapítási eljáráson és közigazgatási bírósági fórumon. Ez azonban a „dühpolgárt” a legcsekélyebb mértékben sem zavarja, ha stuttgarti dombvidéki háza előtt Porschéjéből vagy Mercedeséből kiszállva, szó szerint lenéz a misera plebsre – amelynek egyébként naponta azt prédikálja, hogy hagyja a garázsban az autót és üljön vonatra, csak éppen ennek következményeivel ne merészelje az ő köreit zavarni... Mivel a „Stuttgart 21” projekt esetében éppenséggel nem atomerőműről, hanem az általánosan elfogadott felfogás szerint környezetbarát vasúti közlekedés fejlesztéséről van szó, kézenfekvő az a következtetés, hogy a „dühpolgár” a „furor teutonicus” legújabb megjelenési formája. Szerencsére tevékenysége helyileg korlátozott, és minden emberi számítás szerint nem tudja igazán kikezdeni a demokrácia alapjait, mégis elgondolkodtató, hogy az időnként szinte ragályként fellépő német irracionalitás bizonyos esetekben még mindig képes károkat okozni.

De térjünk vissza a megújuló energiákra. Az elektromos energiának a szállítás mellett a tárolás a másik fő problémája – utóbbi nagyüzemi mértékben csak igen nehezen oldható meg, pl. kétmedencés, szivattyús (hidraulikus) energiatározó-művek formájában. Erre Dél-Németországban a Fekete-erdő egyik völgye látszik első vizsgálatok alapján alkalmasnak – a „dühpolgárok” viszont azonnal működésbe léptek és közölték: tározóról szó se lehet. Félreértés ne essék: itt sem arról van szó, hogy helyes lenne-e az adott helyen a tározó létesítése, hanem arról, hogy bármilyen műszaki létesítmény a társadalom bizonyos csoportjainál szinte reflexszerűen, azonnali visszautasításba ütközik.

Valóban elgondolkodtató a „dühpolgároktól” függetlenül is, hogy a megújuló energiákra átállás milyen „kollaterális károkat” okoz már most Németország arculatában. Az ország északi részén utazva, szinte ma sincs már sehol egy pont, ahol ne lógná a képbe – erdők mögött, mezők kellős közepén – jókora szélmalom, amellyel szemben Don Quijotének még annyi esélye se lenne, mint annak hajdani „klasszikus” változatával szemben. A jövőben ennek többszörösével kell számolni, tetézve még több magasfeszültségű távvezetékkel. Dél-Németországban viszont már most feltűnőek az egyre több háztetőt elborító napenergia-létesítmények. A városok arculata más szempontból is kezd átalakulni: egyre több a vastag szigetelőanyaggal „bebugyolált” ház, amely eltünteti a homlokzat valamennyi építészeti tagozatát. Ennek megkoronázása az az épület volt, melynek homlokzatát egyszer alapos jégeső után láttam: a szigetelés úgy nézett ki, mintha háborús géppuska-sorozatokat kapott volna...

Ezek a jelenségek persze nemcsak Németországban fordulnak elő, de itt különösen feltűnőek és egyre feltűnőbbek lesznek. Óvakodni kell természetesen a sommás ítéletektől: az, amit ma értékes, védendő tájképként élünk meg, a mai Európában többnyire maga is az emberi beavatkozás, a sok évszázados művelés terméke és nem természeti, hanem kultúrtáj. A másik oldalon az energiaellátás műszaki létesítményeinek is van sajátos esztétikája – igen impozáns látványt nyújt például a nemrég az Északi-tenger német parti vizein üzembe helyezett szélenergiapark. Egyszerű megoldás nincs, szükség van viszont olyan tervezési, eljárási kultúrára, amely alkalmas a konfliktusok moderálására, méltányos feloldására. Ha el akarjuk érni, hogy városaink arculata mint kulturális érték ne menjen tönkre a felismerhetetlenségig, intelligens megoldásokra van szükség. Hajlamosak vagyunk elfelejtkezni arról, hogy mielőtt nekiállnánk egyes épületeket energetikai szempontból rehabilitálni, célszerű a város egészét szemlélni. A város energetikai mérlege szempontjából fontos tényező a város szerkezete: minél rövidebb úton érhetjük el napi céljainkat, annál kevesebb energiát pocskókolunk közlekedésre – „szuburbia”, a véget nem érő családi házas alvóvárosok napjai meg vannak számlálva. Hiszen mit ér a legmodernebb, energetikai szempontból optimalizált passzívház, ha – nem is beszélve a környezet napi szennyezéséről és az útépítésre felhasznált földterületről és pénzről – nehéz, a benzint csak úgy

nyelő gépjárművel kell megközelítenünk, messze a várostól? Minél tömörebb a beépítés szerkezete, annál kisebb a hőveszteséget okozó palástfelület (hőtani szempontból az ideális alakzat a gömb, ennek hiányában a kocka lenne). Egy-egy beépítési struktúrához (pl. eklektikus, zárt beépítésű háztömbök, panel-lakónegyedek, családi házas területek stb.) viszonylag egyszerű számítások alapján hozzá lehet rendelni a helyben optimális energiaellátási formát – modern tömbfűtéssel például gyakran el lehet kerülni a homlokzatok esztelen tönkrevetését. Mindez feltételezi, hogy a város egészét integrált fejlesztési koncepcióban szemléljük, melynek az energetika csak egy, bár fontos, eleme. Németországban számtalan kutatási eredmény mutatja, hogy igenis van megoldás – ha nem sajnáljuk időnket és eszünket erre használni.

BRENNER JÁNOS

GONDOLATOK SZÍNHÁZRÓL, SZÍNJÁTSZÁSRÓL

Társadalmi válságunk idején, napjainkban

I. *A színházról.* A második világháború után megszületett pesti színházak (szándékosan nem budapestit említek, mert Budán az elmúlt száz évben nem tudott gyökeret verni színház) hierarchikus rendje úgy alakult, hogy van a három jelentős nagy *prózai* színház, a Nemzeti, a Víg és a Madách. Ezek játsszák a magyar és a világirodalmi klasszikusokat, a legjelentősebb modern műveket. E három kiemelt *prózai* színház társulatában a kor legjelentősebb színészei játszottak. Állandó társulatuk egymástól megkülönböztető stílust képviseltek. Természetesen az Operaház és az Erkel Színház külön független intézményként működött. A három nagy színház mögött sorakoztak a zenés színházak; az Operettszínház és a később kialakult musical-színház, a Petőfi. E fajsúlyos művészi nagy színházak mellé nőtte ki magát jelentőssé a Katona József Színház (tulajdonképpen nagyrészt a Nemzeti Színház társulatából kivált művészekből). A Nemzeti Színház színészei dinamikus, szép szövegmondással, enyhe pátosszal,

természetes klasszikussággal és mozgással játszottak. A színház művészi irányítói Major Tamás igazgató és Gellért Endre főrendező voltak (Somlay Arthur, Básti Lajos, Bessenyei Ferenc, Balázs Samu, Maklár Zoltán s a nők, Bajor Gizi, Tőkés Anna, Szörényi Éva, Lukács Margit, Mészáros Ági).

A Vígszínház színészei természetes módon, finoman, elegánsan, könnyedén társalogtak; nem annyira emelkedett formában, mint a nemzetiek. A művészi irányítói Jób Dániel igazgató és Marton Endre főrendező voltak (Ajtay Andor, Somogyvári Rudolf, Somló István, Benkő Gyula s a nők, Muráti Lili, Sulyok Mária, Bulla Elma, majd később a nagy sztár, Ruttkai Éva).

A Madáchban főként a 20. századi modern nagy drámaírók (Brecht, Miller, O'Neil, G. B. Shaw s később a fiatalon tragikusan elhunyt Sarkadi Imre) kerültek színre. Ezek a veretes, világszínvonalú drámák különleges szövegmondást és mozgást kívántak, s a bombaerős társulat ezt magabiztosan tudta létrehozni. A művészi irányítói Ádám Ottó igazgató-főrendező, Vámos László és Pártos Géza rendezők voltak (Gábor Miklós, Pécsi Sándor, Mensáros László, Márkus László, Uray Tivadar s a nők, Tolnay Klári, Váradi Hédi, Psota Irén, Vass Éva).

II. A közönségről. A közönség az igényei szerint járt a számá-ra megfelelő színházba. A premiernek mindenhol sajátos ünnepi hangulata volt. Ennek megfelelően öltözködtek, viselkedtek... és együtt éltek az előadással. De a premier utáni előadásoknak is sajátos *légkörük* volt. A sikert tapssal köszöntötték, hangos ovációval; s ha hiányzott a légkör, akkor csendben voltak. A *kultúra igénye* hozta össze a közönséget. A színházak és a közönség között egy talán nem elég fontosnak tűnő dologra hívom fel a figyelmet, pedig rendkívül fontos, s ez a FÜGGÖNY. „Kezdetben vala a függöny.” A közönség felfokozott várakozással érkezik a nézőterre. Sötétedés. Gong. És felmegy a függöny! Most derül fény, hol játszódik az előadás. Meglepetés. *Szertartás minden előadás*; beavatnak egy remélhetően érdekes történetbe. S mikor vége az előadásnak, lehull a függöny! Jó húsz éve, hogy elkezdődött a nyitott színpad térhódítása. A közönség belép a nézőterre, s tárva-nyitva a színpad. Legtöbbször nem is érti, mi van a színpadon. Az is előfordul, hogy overallos díszítők „építik” a színt. Megszűnik a titok, a beavatás, a szertartás! Ez volt a modernkedés első jele. De a történet még eredeti maradt.

III. *A rendezőkről.* Divatba jött a közismert klasszikusok átrendezése. Egyes rendezők erőszakos önmegvalósításai megváltoztatták a drámák eredeti történetét és mondanivalóját. A 70-es években, a Vígszínházban Molière *A nők iskolája* előadás végén az Arnolfot játszó Darvas Iván felakasztja magát! Az eredeti változatban az idős Arnolfot – aki magának neveli azt a tündéri Ágnest, aki végül lóvá teszi, csak kinevetik barátai. Molière derűs vígjátéka így részvétet keltő tragédia lett!

S ha már Molière-nél vagyunk, a Nemzeti Színház még ma is műsoron lévő *Tartuffe* előadását egyszerűen átírta Parti Nagy Lajos. Az előadáson nem leplezik le az alávaló Tartuffe-öt, hanem beköltözik Orgon házába, kiutasítja az egész családot saját otthonából. Arról nem is beszélve, hogy a híres csábítójelenetben Tartuffe meghágja a magát megadó Elmírát (aki Molière-nél még a kezét sem engedi megfogni).

Ugyancsak a Nemzetiben Euripidész *Elektrájában* egy mai gépkocsi-roncstelep díszletbe az igazságosztó Oresztész magához ölelve csókolja a nővérét, Elektrát! Teljes meghamisítása a görög drámának. Az előadás során a női kórus a közönség szeme láttára nézi végig egy leforrázott tyúk megkopasztását.

Visszatérve a Vígszínház egy másik súlyos hamisítására, Shaw *Szent Johanna*-előadására. Az I. kép arról szól, hogy a várban lévő katonaság élelmezése veszélyben forog, mert nem tojnak a tyúkok. Johanna erőteljes követelésére a kapitány elengedi őt. E döntés hatására a tyúkok elkezdenek tojni; csoda történik! A vígszínházi előadás úgy kezdődött, hogy egy akkor statisztáló főiskolai hallgató (Gálffy László) bejött balról, kezében egy szakajtó tojással (!), végigsétálva a rivaldán, s jobb oldalon, kacsintva a nézők felé, távozott. A rendező nem hitt a csodában. A kacsintó statiszta révén jelezte, hogy a tyúk-tojás-ügy csak trükk volt. Egyébként az előadáson a teljes szöveg hangzott el. Kútvolgyi Erzsébet kiváló Johanna volt. Sajnos a közönség nem is vette észre, hogy becsapták.

Végül a legkirívóbb, szinte arcátlan műhamisításnak az új Nemzeti Színház első ünnepi színházalapító előadását, Madách *Tragédia*-előadását kell idézni. Részletes elemzését azért mellőzzük, mert néhány előadás után – a szakma és a közönség miatt – le kellett venni a műsorról. És vége nincs ezeknek az eltorzított előadásoknak.

E néhány példa azt mutatja, hogy az elmúlt évtizedek színházi életét a rendezők önmegvalósításai uralták. Zenei hasonlításban ez olyan, mintha a karmesterek a koncerteken nem a zeneszerzők műveit dirigálnák, hanem egyes részeket más zenei motívumokkal „díszítenének”. A karmester csak a kottában eredetileg leírt hangjegyeket szólaltathatja meg. A rendező is csupán karmestere a megírt drámáknak!

IV. A színészekről. A legnagyobb torzulások a színészek játékában és a szövegek megszólaltatásában történtek. A színészek mind gyakrabban levetkőznek a nyílt színpadon. Eleinte néhány színésznő játszott Éva-kosztümben, majd egyre inkább az Ádám-kosztüms férfinéz is élt e lehetőséggel. Pár éve a Vígszínház *Nóra*-előadása végén a prűd, nyárspolgár Helmer, a férj, a közönség előtt anyaszült meztelenre vetkőzve várja a tőle búcsúzó Nórát, a feleségét!

A Nemzeti jelenleg is folyó *Szent Johanna*-előadásán több mint megbotránkoztató Johanna meztelensége!

Az előbbieken már idézett hírhedt, botrányos *Tragédia*-előadás Ádámja és Évája félórán át meztelenül játszott.

Végül a legszörnyűbb torzítás: a szövegek megszólaltatása. Nem idézem a drasztikus, obszcén kifejezéseket, amelyek egyébként a közéletben már régebben elterjedtek, s most már szinte természetessé váltak a színpadon is. Az első, legtragárabb kifejezés a 70-es években a Belvárosi Katona József Színházban, Spíró György *Csirkefej*-előadásán történt. Az első részben két fiatalember közel fél órán át ontotta a legtragárabb mondatokat. Az egyébként vérbeli realista dráma kiváló előadását Gobbi Hilda parádés alakítása tette ritka sikeressé. A közönség pedig többszázas szériában sietett kíváncsian, hogy lássa és hallja a tömény ocsmányságot. Napjainkban már nemcsak a színpadon, de a tv-ben, filmekben is gátlástalanul ömlik a tragárság. Amikor megkérdeztük a színházat, miért hagyják ezt a szöveget, azt a választ kaptuk, a Józsefvárosban, de az utcákon, villamoson is általában így beszélnek. S a színház csak a tükörképet mutatja a társadalomnak. Erkölcsi ízlésünk viszont azt kívánja, hogy ne azt mutassák, milyenek vagyunk, hanem azt, hogyan kell beszélni, viselkedni a társadalomban. Kissé ironikus költői túlzással: „Ne a valóságot, hanem az égi mását!”

Mindeme gondolatok rögzítése kapcsán eszembe jutott, hogy az európai kultúra alapjait a görögöktől tanultuk. Az athéni polgár annak idején nem templomba járt, hanem a színházba, Thália templomába. A megjelenítést a histrióták, a színjátszók adták, ők voltak Thália papjai. A nagy görög triász – Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész – olyan emberi ideálokat mutattak fel, amelyek megerősítették, megnemesítették a közönséget. Ez volt a KATHARZIS! Későbbi századokban Schiller, Goethe a társadalom erkölcsi iskolájának tekintette a színházat. Ilyen eszmék jegyében kellene átgondolni és kialakítani a mai kor színházi életét. Meggyőződésünk, hogy a társadalom erkölcsi megújulása nélkül nem lehet rendbe tenni életünket.

UDVAROS BÉLA

SUMMARIES

Szemle (Hungarian Review), Vol. XXI., Nos. 3–4., April 2012, Budapest.

Editor-in Chief: GYULA KODOLÁNYI

Publisher: GYÖRGY GRANASZTÓI.

Published by Magyar Szemle Foundation.

Self-Europe. Editor's Note by **GYÖRGY GRANASZTÓI**. Self-Europe, like self-Islam, is a new, convenient but incoherent bunch of quasi-ideas that the political correctness of EU politicians uses to scold Central European countries „on the margin”, in absence of a true understanding of the legacy, the merits and unique contributions of these new democracies to Europe.

GÁSPÁR GRÓH, critic, Editor, *Magyar Szemle*. *József Antall – 80*. On the 80th anniversary of the birth of Prime Minister József Antall (1932–1993), the founding father of the new Hungarian democracy, the author examines the elements of his false public image manufactured by the press of the former Communists and the Liberal Left – behind which many knew or felt the true personality of a supremely able man of great integrity.

GÉZA ANTAL ENTZ, art historian, Former State Secretary, Budapest. *Antall and Adenauer*. During his decades of gestation as a democratic politician growing up in a Communist country, Antall found an especially strong affinity with the life work of Konrad Adenauer, the German Chancellor who revitalized his nation and created a strong Christian Democratic state on the ruins of Nazi Germany.

GÉZA JESZENSZKY, Hungary's Ambassador in Oslo, Former Foreign Minister (1990–1994). *Antall, the Maker of Foreign Policy*. In 1990, the new Hungarian Prime Minister emerged as an exceptional international strategist, who pursued with energy the vision for the new democracies: membership in NATO and the EU, and new forms of co-operation among the nations of Central Europe,

formerly divided by the bi-polar world and a Soviet will to divide its satellites.

PÉTER ÁKOS BOD, economist, Former Governor of the Hungarian National Bank, Budapest. *The „Past Twenty Years” as a Failure?* Hungary's decline in the years of Socialist governance in 2002–2010 has bred a gloomy view of the entire regime change since 1990 in Hungarians – whereas Hungary's financial consolidation and economic transformation was a real success in 1990–94, making it a leader among the new democracies.

GÁBOR ALBERT, writer, Budapest. *Hungarian Responsibility – German Solidarity?* The deportation from Hungary of members of the centuries old German national minority was conducted on the basis of the Potsdam agreement of the Allies, on the pressure of the Soviets. Contrary to what many believe, Hungary's post-war democratic government opposed the decision, but it had no power to resist the occupying Soviet forces of Marshall Voroshilov, who actually governed the country through day by day interference.

LÁSZLÓ ÁRVA AND ANDRÁS SCHLETT, economists, Budapest. *The State in the Watchtower. Development Strategies in the Far East. Part II.* As opposed to failed transition strategies based on the economics of the Washington Consensus, many successful smaller countries in the Far East followed a policy in the last four decades that fostered national industries by thorough economic policies of state direction. The second example analyzed here is the course taken by South Korea.

ERNŐ TAXNER, literary historian, Former Dean of Humanities. Debrecen. *Reports About the Triumphal Tour of the Holy Crown of Hungary in 1790.* After the death of Emperor Joseph II, whose enlightenment reforms destroyed the independence of the Hungarian counties and introduced German as the sole official language, the Vienna Court attempted to restore the loyalty of the Hungarian nobility by sending around in the country on a festive tour St. Stephen's medieval crown, Hungary's foremost national symbol, kept in Vienna by the Hapsburgs.

JÓZSEF ÁNGYÁN, Szent István University, Gödöllő, Former State Secretary for Rural Development (2010–2012). *The Hungarian Soil and the Hungarian Countyside.* The leading authority of the re-vitalization of Hungarian agriculture outlines the steps that could restore the economic, ecological and communal health of the hundreds of

villages, which the agro-business oriented policies of the Socialist governments systematically destroyed between 2002–2010.

LAJOS SZOLLÁR, M. D. AND LÁSZLÓ KORÁNYI, M. D. Budapest. *The State of Our Health*. Two prominent professors of medicine who participated in the drawing up of the health strategy of the Saint Stephen Plan (2006), examine the policies of the current center right government of Viktor Orbán in the light of their propositions.

JÁNOS PALOTAI, photography critic, Budapest. *In the Same Boat. Portrait of Photographers Zoltán Molnár and Ábel Szalontai*. The two photographers studied and then taught at the Moholy Nagy University of the Arts in Budapest from the Nineties, and developed their professional attitudes together, along the same lines. However, their work is sharply different – Molnár captures acute moments in the lives of the world's poor, while Szalontai is in search of the apparently impersonal in nature, and studies the motif of the gate.

Books and Events

GÁSPÁR GRÓH. *Chances of Rebuilding the Middle the Classes in 21st Century*. A detailed account of the major question of the last two decades in Hungary, as the intellectuals see it: in a time of rebuilding a middle-class nation and its meaningful traditions, what does the West contribute to our efforts – and indeed, what sort of a West is it that we are we trying to join.

ZOLTÁN FÁY. *Hackers of the Vatican*. The home-page of the Vatican has recently been subject to a well-organized attack from South America. Since the Vatican firewall proved perfect, they attempted to bring the the homepage to a stall by an immense inundation. This also failed, but the case brings up again the regulation of the use of the internet.

MIHÁLY KUBINSZKY. *Of Architectural Drawing*. Remembering the routines of his youth, our architecture columnist sketches up, starting with Vitruvius, all the various connections that hand drawing kept alive for architecture, and the change in mentality that its subjugation by eletronic design may bring about for the profession.

JÁNOS BRENNER. *The „Energetic“ Image of Germany*. In the wake of the Fukushima nuclear disaster Chancellor Angela Merkel's

government decided on the closing down of all nuclear power plants in Germany by 2022. This radical turn brings about an upgraded energy ecology program in households and other prime consumers, as well as the growing use of solar and wind power. The architect, our Berlin correspondent, examines the esthetic changes this will entail in landscapes and city-scapes.

BÉLA UDVAROS. *Thoughts on Theatre and Acting.* A prolific, veteran theatre director examines the damage and loss that the „director’s theatre” has brought in Hungary during the last decades, to the plays, the dramatic text, acting – and the audiences.

The present issue of Magyar Szemle is illustrated with photographs by ZOLTÁN MOLNÁR and ÁBEL SZALONTAI.

E SZÁMUNK SZERZŐI

ALBERT GÁBOR (Egyházasharaszti, 1929) író, szerkesztő. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Első novelláskötete (*Albérleti szobák*, 1966) majd 1983-ig hat kötet. *Emelt fővel* (Magyarország felfedezése sorozat, szociográfia, 1983). 1988-ban Tőkéczi Lászlóval és néhány protestáns értelmiségivel együtt megalakították a *Magyar Protestáns Közművelődési Egyesületet*, ennek később elnöke. Az 1991-ben induló *Új Magyarország* alapító főszerkesztője. Szerkeszti a *Magyarok Világlapját* (1992–2001). A Magyar Írószövetség választmányának tagja, 1998-tól 2001-ig az Arany János Alapítvány kuratóriumának elnöke. F. d.: A Művészeti Alap irodalmi díja (1986), Év Könyve-díj (1990), József Attila-díj (1996), Arany János-díj és Péterfi-díj (2003), a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (2004).

ÁNGYÁN JÓZSEF (Nagyatád, 1952) okleveles agrármérnök (1977), mezőgazdasági kutató szakmérnök (1980), a mezőgazdasági tudományok kandidátusa (1993), az MTA doktora (2007), a Szent István Egyetem, Gödöllő „környezettudományok” területén habilitált egyetemi tanára (1999), Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetnek igazgatója (1996–), országgyűlési képviselő (Fidesz, 2006–), az OGY Mezőgazdasági (2006–) valamint Kutatási és Innovációs Bizottságának (2008–) tagja.

ÁRVA LÁSZLÓ, CsC., főiskolai tanár, ESSCA Ecole de Management, Angers–Budapest.

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanácskezelője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczsal, Václav Klauszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs*. Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

BRENNER JÁNOS (1954, Budapest), okl. építészmérnök (Drezdai Műszaki Egyetem, 1976), építésügyi asszessor (Frankfurt, 1984), Doctor of Philosophy (PhD, Budapesti Műszaki Egyetem, 1997), címzetes egyetemi tanár (Budapesti Műszaki Egyetem, 2008), várostervező, építésügyi igazgató a Német Szövetségi Közlekedési, Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumban, Berlin.

ENTZ GÉZA ANTAL (1949, Kolozsvár) művészettörténész, 1973–1990; az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport munkatársa. Szakterülete Erdély középkori építésze és a műemléki topográfia. 1990–1994 között az Antall és Boross-kormány államtitkáráként a határokon túli magyarsággal kapcsolatos kormányzati tevékenység irányítója, az Orbán-kormány idején a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke, majd a külföldi magyar intézetek főigazgatója, a határon túli magyarságot segítő Pro Professione Alapítvány elnöke. F. m.: *Erdély építésze, fejezetek a Magyarországi művészet története* című kézikönyv I. kötetében (1987), *Fejér megye művészeti emlékei* (Sisa Józseffel), (1998), *Magyarország műemlékei. Székesfehérvár* (szerk., 2009.)

FÁY ZOLTÁN (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

GRÓH GÁSPÁR (Budapest, 1953) irodalomtörténész, kritikus. A *Magyar Szemle* rovatvezetője. 2007-ben Pethő Sándor-díjat kapott. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (Tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (Válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Válogatás és szerkesztés, 2004), Cs. Szabó László. *A kis népek hivatása.* (Előszó, válogatás, szerkesztés, 2005), *Nézni a láthatatlant* (Kisesszék, 2005), *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák, 2006), *A következmények országa* (2011).

JESZENSZKY GÉZA (1941, Budapest) történész. 1976 óta a Közgazdasági, mai nevén Budapesti Corvinus Egyetemen tanít a nemzetközi kapcsolatok és a magyar külpolitika témakörében. 1990–1994-ig külügyminiszter, 1994–1998-ban az MDF, illetve az MDNP országgyűlési képviselője, 1998 szeptemberétől 2002 nyaráig washingtoni nagykövet. F. m.: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918* (1986, 1994), *Post-Communist Europe and Its National/Ethnic Problems* (2005, 2009), *Helyünk a világban. A magyar kül-*

politika útja a 21. században (Beszélgetések Csaba Lászlóval és Martonyi Jánossal, 2009).

DR. KORÁNYI LÁSZLÓ (Budapest, 1942) belgyógyász, humán genetikus szakorvos, diabetológus (a Magyar Diabetes Társaság szakorvosa). Az orvostudományok kandidátusa (1982), az MTA doktora és Med. habil. fokozat: a szegedi Szent-Györgyi Albert Orvosegyetem (1996). Korányi András professzor mellett 1966-ban kezdett dolgozni a János kórház belosztályán, majd 1974–1992-ig a Semmelweis OTE I. Belklinikáján dolgozott Magyar Imre és Holló István professzorok mellett. F. d.: Markusovszky-díj (1971, 1975 és 2009), Hetényi-díj (1991), Magyar Imre-díj (1994). Szakmai érdeklődése a cukorbetegség területe.

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron). Építészmérnök, az MTA doktora. Munkahelyei: Állami építőipar (1950–1957), Nyugat-magyarországi Egyetem (1957–1995), itt 1978-tól az Építéstan tanszék-vezető egyetemi tanára. Nyugdíjazását követően Prof. emeritus és dr.h.c. Szakirodalmi munkásságának fő témái a legújabb kori építészettörténet, építészeti kritika, vasúttörténet építészeti vonatkozásai, műemlékvédelem, tájépítészet és Sopron város építészete. Kitüntetései: Ybl Miklós-díj (1992), az MTA Mikó Imre-díja (1998), Széchenyi-díj (2003).

PALOTAI JÁNOS (1939) filozófia és történelem szakot végzett az ELTE-n. Esztétikából és filozófiából doktorált. A Budapesti Műszaki Egyetemen művészetfilozófiát, az Iparművészeti Főiskolán/Egyetemen vizuális kommunikációt – alaptantárgyat, az ELTE Szociológián média alapismereteket tanított. F. m.: *Filmkalauz* (Mohos Sándorral közösen, 1997); tanári kézikönyvet írt, majd www.media.ars-wonderland.hu (tananyagot készített, Pásztor Erikával az internetre). Írásai, elemzései többek között a *Filmkultúrában*, *Filmvilágban*, *Balkonban*, az *Új Művészetben* és a *fotopost.hun* jelennek meg.

SCHLETT ANDRÁS, PhD. egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

SZOLLÁR LAJOS (Budapest, 1945) orvos, egyetemi tanár. 1969-ben avatták orvosdoktorrá a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. Egyetlen munkahelye a Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Karának Kórélettani Intézete, melynek 1990-től 2010-ig igazgatója, emellett 2000–2006 között az Általános Orvostudományi Kar dékánja volt. Az orvostudományok kandidátusa

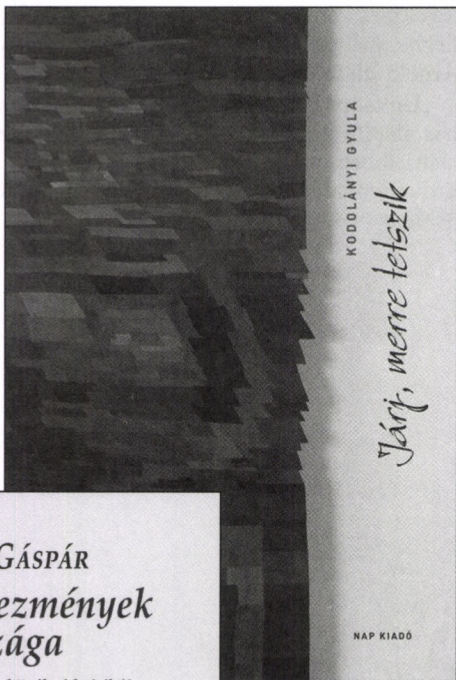
(1979), doktora (1989), Széchenyi Professzori Ösztöndíjban részesült (1997–2001). Magyar, német és angol nyelven oktat. Elősorban a zsírsavanyagcsere-zavarok vizsgálatával, az elhízással, a táplálkozással, az érlelmeszesedés kockázati tényezőinek és a szívizomelhalás összefüggéseinek feltáráásával foglalkozik. F. m.: 22 könyv (pl. *Kórélettan, Kórélettani Vademecum, Klinikai Kórélettan* stb.), 105 könyvfejezet, 300 közlemény és mintegy 500 előadás. *Őrizd meg jól az életed* (tv-sorozat, 1988) A Magyar Élettani Társaság (2006–2010) és a Magyar Atherosclerosis Társaság elnöke (2002–), a Nemzetközi Kórélettani Társaság főtitkára (1998–2006). Az Európai Bizottság MEDINE (Medical Education in Europe – Orvosképzés Európában) alelnöke (2004–2007). A Magyar Kardiovaszkuláris Konszenzus Konferenciák (1993, 1997, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011) kezdeményezője, társelnöke, majd elnöke. F. d.: Markusovszky-díj (1985), Semmelweis OTE Kiváló Oktatója (1990), Magyar Táplálkozástudományi Társaság „Sós József” Emlékérem (1996), MTA Szentágotthai János-díj (1998), a Magyar Elhízástudományi Társaság „Kibédi Mátyus István” Emlékérem (2000), Magyar Élettani Társaság „Rácz Sámuel” Emlékérem (2003), Szent-Györgyi Albert-díj (2006), MOTESZ-díj (2006) és a „Romhányi György” Emlékérem (2009). A Professzorok Batthyány Körének tagjaként alkotó módon részt vett a Szent István Terv elkészítésében.

TAXNER-TÓTH ERNŐ (Budapest, 1935) irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem professzor emeritusa. Dolgozott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Művelődési Minisztériumban. 2001-től a KLTE egyetemi tanára, rektorhelyettese (1995–1998). Elnöke volt az Irodalmi Múzeumok Nemzetközi Bizottságának (1983–1989), az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságának (1986–1991), az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának (2001–2008), alelnöke az Országos Doktori Tanácsnak (1996–1998), tagja a Magyar Akkreditációs Bizottságnak (2001–2006). Kutatási területe a 18–19. századi magyar és angol irodalom, részt vett a Vörösmarty és a Kazinczy kritikai kiadás munkálataiban. Megjelent önálló munkái: *Dickens világa* (1972), *Tamási Áron* (1972), *Thackeray világa* (1978), *Kölcsey Ferenc levelezése Kende Zsigmonddal* (1983), *A Brontë-nővérek világa* (1984), *A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből* (1987, szövegkiadás), *Kazinczy és kora* (1987), *Ábrándok és tettek kora* (1988), *Kölcsey és a magyar világ* (1992), *Rend, kételyek, nyugtalanság* (1993),

Kölcsey és Vörösmarty kora és szelleme (1996), *(Köz)véleményformálás Eötvös regényeiben* (2005). Kitüntetései: Széchenyi-díj (2002), Ipolyi Arnold-díj (2008).

UDVAROS BÉLA (Budapest, 1925) rendező, az Evangélium Színház alapító igazgatója, 1990–2010-ig művészeti vezetője. Húsz év alatt 30 bemutató fűződik a nevéhez. F. d.: Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (1995), Magyar Örökség-díj (2005). F. m.: *Shakespeare-breviárium* (2011).

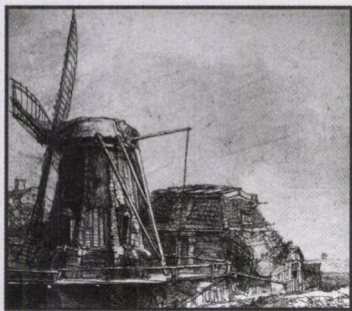
MAGYAR SZEMLE
KÖNYVEK

2900 Ft

GRÓH GÁSPÁR
*A következők
országá*

Gáspár G. János közéleti kritikái

MAGYAR SZEMLE KÖNYVEK

2500 Ft

2900 Ft

TÓTH KLÁRA

A láthatatlan ország

*A magyar dokumentumfilm
és a média 1992–2010*

MAGYAR SZEMLE

BOD PÉTER ÁKOS

Elpolitizált gazdaság

Magyarország 2002 és 2010 között

MAGYAR SZEMLE KÖNYVEK

2500 Ft

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 653.
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány
A Magyar Szemle Alapítvány
adószáma: 18055067-2-42

Felelős kiadó:
DR. GRANASZTÓI GYÖRGY

Főszerkesztő:
KODOLÁNYI GYULA

Tipográfiai terv:
BANGA FERENC

Műszaki szerkesztés és nyomda
DOMBI VIKTÓRIA

SÉD NYOMDA KFT., Szekszárd
Felelős vezető: KATONA SZILVIA

ISSN 1216-6235

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap
Üzletága

1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:

hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4680 Ft

A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033

Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu

Tengerentúlra
hajóval fél évre: 14 000 Ft,
légipostán: 16 000 Ft;
Európába: 13 000 Ft,
elsőbbséggel: 15 000 Ft.

Külföldön a befizetés időpontjá-
ban érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban, és a Magyar
Szemle könyvekkel együtt az
alábbi könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ-ban
és a LÍRA KÖNYV Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban.

Könyveink az
ALEXANDRA hálózatában,
Budapesten és vidéken;
továbbá kaphatók:

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrássy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PÁRBESZÉD KÖNYVESBOLT
(VIII., Horánszky u. 8.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.).

*

A „meg nem rendelt” kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézé-
süket kérjük. A szerk.

VOLUME III., NO. 2.

BUDAPEST

MARCH 2012

HUNGARIAN REVIEW

A bi-monthly journal from Central Europe

NICK THORPE: Viktor Orbán in Strasbourg: Return Match • PÉTER ÁKOS BOD: In Muddy Waters: Values and Dangers in the Hungarian Economy • ZOLTÁN BALOG on Hungary's New Roma Strategy • JÁNOS MARTONYI and JÁNOS PELLE on Raoul Wallenberg • TONY BRINKLEY: Marina Tsvetaeva and the Poem of the Mountain • RÉKA PIGNICZKY: The 43rd Hungarian Film Week • JAROMÍR ŠÍBL: The Main Victim is Nature: 20 Years of the Gabčíkovo-Bős Dam on the Danube

Antall természetesen Magyarország nézőpontjából, vagyis részben más geopolitikai helyzetből, de hasonló léptékben gondolkodva mérte fel az 1990-ben a kommunizmus bukása utáni bel- és külpolitikai teendők horizontját, mint a második világháborús összeomlást követően Konrad Adenauer. Ebben a térségben továbbra is megoldatlan problémát jelentettek Trianon következményei a Kárpát-medencében, az oszmán-török birodalom felbomlásának nyugvóponton nem jutott és várható balkáni fejleményei. A Szovjetunió összeomlásával és az európai orosz befolyási övezet visszahúzódásával, valamint ezzel összefüggésben a német egység helyreállításával előállt új helyzetben újszerű módon vetődött fel a most már a keleti felével is kiegészülő európai egység problematikája is. Antall a német egységet, ellentétben az egykorú nyugati politikát meghatározó két vezető, Thatcher és Mitterrand akkori felfogásával, az európai stabilitás előfeltételének tekintette, Magyarország számára pedig az európai integrációba és az euro-atlanti szövetségi rendszerbe való beépülést tekintette stratégiai célnak. Számára világos volt, hogy a kontinensnek ebben a régiójában addig van lehetőség új helyzet létrehozására, amíg az orosz birodalom visszahúzódóban van, és ott új birodalomépítő erők nem jutnak ismét szóhoz.

ENTZ GÉZA ANTAL: Antall és Adenauer

